

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Διπλωματική εργασία

«Ποιότητα διαδικτυακής φιλίας, διαδικτυακός εκφοβισμός και
ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου»

Χαρίκλεια Τσιατσιάβα

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ειρήνη Αμανάκη

Πάτρα, Ιούνιος 2023

© Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2023

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Ποιότητα διαδικτυακής φιλίας, διαδικτυακός εκφοβισμός και
ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου»

Χαρίκλεια Τσιατσιάβα

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Ειρήνη Αμανάκη

Μέλος ΣΕΠ του ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Χρυσή Κλεοπάτρα Γερακοπούλου

Μέλος ΣΕΠ του ΕΑΠ

Πάτρα, Ιούνιος 2023

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κ. Αμανάκη Ειρήνη, η οποία με τον ενθαρρυντικό της λόγο, τις ουσιαστικές υποδείξεις της και τις πολύτιμες γνώσεις της καθοδήγησε την προσπάθειά μου μέχρι την ολοκλήρωσή της.

Ευχαριστώ, επίσης, τη συν - επιβλέπουσα κ. Χρυσή Κλεοπάτρα Γερακοπούλου για τις καίριες επισημάνσεις της.

Οφείλω, ακόμη, να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στους μαθητές και τις μαθήτριες των Γυμνασίων Καλαμπάκας, αλλά και στους διευθυντές και τους συλλόγους των διδασκόντων, χωρίς τη συνδρομή των οποίων δε θα ήταν εφικτή η εκπόνηση της διπλωματικής μου.

Τέλος, θα ήθελα το πιο βαθύ ευχαριστώ να το εκφράσω στον αδελφό μου Δημήτρη για την ουσιαστική συμπαράστασή του, στα παιδιά μου Ιωάννα, Αθανάσιο και Λουκά, για τη μεγάλη υπομονή που επέδειξαν κατά τη διάρκεια συγγραφής της διπλωματικής μου και στον σύζυγό μου Σωτήρη, για την πίστη του σε εμένα, την ενθάρρυνση και την αντοχή του κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί αρχικά, η σχέση της διαδικτυακής φιλίας με τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά, αλλά και η σχέση της ποιότητάς της με την εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό. Επιπρόσθετα, ανιχνεύεται η σχέση του διαδικτυακού εκφοβισμού με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εφήβων και εξετάζεται κατά πόσο οι δημογραφικές μεταβλητές των εφήβων επηρεάζουν τόσο την ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας τους, όσο και την εμπλοκή τους στον διαδικτυακό εκφοβισμό.

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 276 μαθητές/τριες των Γυμνασίων του δήμου Καλαμπάκας, του νομού Τρικάλων. Διενεργήθηκε μια συγχρονική ποσοτική έρευνα κατά τον μήνα Μάρτιο του 2023, η οποία στηρίχθηκε στη συμπλήρωση σταθμισμένων ερωτηματολογίων από μέρους των μαθητών/τριών. Για την ανάλυση των δεδομένων που συλλέγησαν χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPSS.

Τα αποτελέσματα κατέδειξαν πως η διαδικτυακή φιλία διακρίνεται από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της ικανοποίησης, της συντροφικότητας, της οικειότητας, της αυτοεκτίμησης και της βοήθειας, χωρίς να εντοπίζονται σημαντικές διαφορές στην ποιότητά της ανάλογα με το φύλο, την ηλικία ή την τάξη φοίτησης. Ωστόσο, φαίνεται να λειτουργεί προστατευτικά έναντι της εμπλοκής στον διαδικτυακό εκφοβισμό και τη θυματοποίηση. Σε ό,τι αφορά στον διαδικτυακό εκφοβισμό, το φύλο αλλά και τα συναισθηματικά προβλήματα και τα προβλήματα συμπεριφοράς του εφήβου λειτουργούν ως προγνωστικοί παράγοντες εμπλοκής στο φαινόμενο.

Σύμφωνα με τα ευρήματα είναι αναγκαία η θεωρητική διερεύνηση τόσο των θετικών διαδικτυακών εμπειριών των εφήβων, όσο και των αρνητικών, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ομαλή ψυχοκοινωνική προσαρμογή τους.

Λέξεις – κλειδιά: ποιότητα διαδικτυακής φιλίας, διαδικτυακός εκφοβισμός, ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά, εφηβεία

Abstract

The aim of this research is to investigate the relationship between online friendship and its qualitative characteristics, and the relationship between its quality and involvement in cyberbullying. In addition, the relationship between cyberbullying and the psychosocial characteristics of adolescents is traced and it is examined whether the demographic variables of adolescents' influence both the quality of their online friendship and their involvement in cyberbullying.

The sample of the study consisted of 276 students of high schools in the municipality of Kalambaka, in the prefecture of Trikala. A synchronous quantitative survey was conducted during the month of March 2023, which was based on the completion of weighted questionnaires by the students. The statistical program SPSS was used for the analysis of the collected data.

The results showed that online friendship is distinguished by the qualitative characteristics of satisfaction, companionship, intimacy, self-esteem and help, without identifying significant differences in its quality according to gender, age or class of attendance. However, it appears to be protective against involvement in cyberbullying and victimization. About cyberbullying, gender as well as the adolescent's emotional and behavioural problems act as predictors of involvement in the phenomenon.

According to the findings, it is necessary to theoretically investigate both the positive online experiences of adolescents and the negative ones to ensure their smooth psychosocial adjustment.

Keywords: quality of online friendship, cyberbullying, psychosocial characteristics, adolescence

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	vii
Κατάλογος Πινάκων	ix
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια	xi
Εισαγωγή.....	xii
Μέρος Α : Θεωρητικό πλαίσιο.....	1
Κεφάλαιο 1 : Ανασκόπηση βιβλιογραφίας.....	1
1.1 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί.....	1
1.1.1 Η φιλία κατά την εφηβεία	1
1.1.2 Ποιότητα φιλίας και εφηβεία	2
1.1.3 Ποιότητα διαδικτυακής φιλίας και εφηβεία.....	5
1.2 Διαδίκτυο – Ποιότητα διαδικτυακής φιλίας – διαδικτυακός εκφοβισμός	7
1.2.1 Διαδίκτυο και έφηβοι στην Ελλάδα	7
1.2.2 Διαδικτυακός εκφοβισμός - Ορισμός.....	9
1.2.3 Έρευνες για τον διαδικτυακό εκφοβισμό σε εθνικό επίπεδο.....	11
1.3 Συσχετισμοί της ποιότητας διαδικτυακής φιλίας, του διαδικτυακού εκφοβισμού και των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών των εφήβων	14
1.3.1 Διεθνείς έρευνες για τον συσχετισμό της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας με τον διαδικτυακό εκφοβισμό	14
1.3.2 Διεθνείς έρευνες για τον συσχετισμό του διαδικτυακού εκφοβισμού με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου	16
Κεφάλαιο 2: Σκοπός, στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα	19
2.1 Σκοπός της έρευνας	19
2.2 Στόχοι της έρευνας	20
2.3 Ερευνητικά ερωτήματα	20
2.4 Υποθέσεις.....	20
Μέρος Β : Μεθοδολογικό Πλαίσιο	23
Κεφάλαιο 3 : Μέθοδος	23
3.1 Μεθοδολογία της έρευνας	23
3.2 Πληθυσμός - Δείγμα	23
3.3 Ερευνητικά εργαλεία συλλογής δεδομένων	24
3.4 Ερευνητική διαδικασία.....	26
3.5 Στατιστική ανάλυση	27
Κεφάλαιο 4 : Αποτελέσματα της έρευνας.....	29
4.1 Αξιοπιστία των μέσων συλλογής δεδομένων.....	29
4.2 Έλεγχος κανονικότητας κατανομών	30
4.3 Περιγραφική στατιστική	31
4.3.1 Περιγραφικά στοιχεία των μέσων συλλογής δεδομένων.....	31
4.3.2 Συχνότητες των μεταβλητών	33
4.4 Επαγωγική στατιστική	41

4.4.1 Συσχετίσεις της διαδικτυακής φιλίας με το φύλο, την ηλικία, την τάξη φοίτησης και τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά	41
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα και συζήτηση των αποτελεσμάτων	57
Περιορισμοί της έρευνας – Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	61
Βιβλιογραφία	62
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.....	72
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β	80
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ.....	81

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1	Δείκτες εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστίας Cronbach alpha για τις υποκλίμακες.....	29
Πίνακας 2	Αποτελέσματα του Kolmogorov-Smirnov Z test για όλες οι μεταβλητές.....	30
Πίνακας 3	Περιγραφικά στοιχεία των μέσων συλλογής δεδομένων.....	31
Πίνακας 4	Μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις υποκλίμακες Ικανοποίηση, Συντροφικότητα, Βοήθεια, Οικειότητα και Αυτοεκτίμηση της κλίμακας «Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας».....	33
Πίνακας 5	Μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις της Διαδικτυακής Θυματοποίησης.....	35
Πίνακας 6	Μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις του Διαδικτυακού Εκφοβισμού.....	37
Πίνακας 7	Μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις των υποκλιμάκων της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών.....	39
Πίνακας 8	Μέσοι όροι (M) και τυπικές αποκλίσεις (SD) των υποκλιμάκων της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών (SDQ), της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας και της Διαδικτυακής Θυματοποίησης και Εκφοβισμού ανάλογα με το φύλο, καθώς και τα αποτελέσματα του Mann-Whitney U Test.....	41
Πίνακας 9	Μέσοι όροι (M) και τυπικές αποκλίσεις (SD) των υποκλιμάκων της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών (SDQ), της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας και της Διαδικτυακής Θυματοποίησης και Εκφοβισμού ανάλογα με την τάξη φοίτησης, καθώς και τα αποτελέσματα του Kruskal Wallis Test.....	43
Πίνακας 10	Συντελεστές συσχέτισης Spearman's rho των υπό εξέταση μεταβλητών με την ηλικία των μαθητών.....	46
Πίνακας 11	Συντελεστές συσχέτισης Spearman's rho των υπό εξέταση μεταβλητών με την ποιότητα διαδικτυακής φιλίας των μαθητών/τριών.....	48
Πίνακας 12	Συντελεστές συσχέτισης Spearman's rho της Συνολικής Θυματοποίησης με τις υποκλίμακες της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών και της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας.....	49
Πίνακας 13	Συντελεστές συσχέτισης Spearman's rho του Συνολικού Εκφοβισμού με τις υποκλίμακες της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών και της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας.....	51
Πίνακας 14	Έλεγχος κανονικότητας των μεταβλητών Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας και Μη συμμετοχή σε εκφοβισμό.....	52
Πίνακας 15	Συσχέτιση των μεταβλητών Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας και Μη συμμετοχή σε εκφοβισμό.....	53
Πίνακας 16	Αποτελέσματα Omnibus Tests του μοντέλου πρόβλεψης εκφοβιστικής συμπεριφοράς.....	54
Πίνακας 17	Αποτελέσματα της πρόβλεψης της συνολικής διακύμανσης του μοντέλου εκφοβιστικής συμπεριφοράς.....	54
Πίνακας 18	Λογιστική παλινδρόμηση της εκφοβιστικής συμπεριφοράς με την ποιότητα διαδικτυακής φιλίας και το φύλο.....	54

Πίνακας 19	Αποτελέσματα Omnibus Tests του μοντέλου πρόβλεψης εκφοβιστικής συμπεριφοράς ανάλογα με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου.....	55
Πίνακας 20	Αποτελέσματα της πρόβλεψης εκφοβιστικής συμπεριφοράς ανάλογα με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου	55
Πίνακας 21	Λογιστική παλινδρόμηση της πρόβλεψης εκφοβιστικής συμπεριφοράς ανάλογα με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου	56

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΕΠΙΨΥ	Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας
ΤΠΕ	Τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών
FQSNS	Friendship Quality on Social Network Sites questionnaire
CBVEQ-G	Cyber-Bullying and Victimization Experiences Questionnaire-Greek
SDQ	Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών
ΚΕ/ΚΘ	Κυβερνοεκφοβισμός/Κυβερνοθυματοποίηση
M	Μέσοι όροι
SD	Τυπικές αποκλίσεις

Εισαγωγή

Με την είσοδο στην εφηβεία αλλάζει δραστικά τόσο ο χρόνος όσο και η φύση των αλληλεπιδράσεων που επιδιώκουν τα παιδιά με τους συνομηλίκους τους. Η φιλία ως σχέση βαθιάς οικειότητας, αλλά και σχέση μέσω της οποίας διεκδικείται από τα μέλη η διασφάλιση της αυτονομίας τους, συνιστά σημαντικό κομμάτι της ζωής των εφήβων. Ταυτόχρονα, οι στενές, ισορροπημένες φιλίες έχουν θετική επίδραση στην κοινωνικό - συναισθηματική ανάπτυξη του εφήβου, ενώ οι έφηβοι με λιγότερο υποστηρικτικούς φίλους ή με δυσκολία στη σύναψη φιλικών σχέσεων παρουσιάζουν δυσκολίες κοινωνικής προσαρμογής και συναισθηματικής ωρίμανσης (Lightfoot et al., 2014).

Η σημαντικότητα της φιλίας στην εφηβεία επιτάσσει την εμπλοκή της έρευνας και σε ένα νέο πεδίο που την αφορά, απόρροια της ραγδαίας ανάπτυξης των τεχνολογιών επικοινωνίας και της ένταξης του διαδικτύου και των κινητών τηλεφώνων στη ζωή των εφήβων, ήδη από την πρώιμη εφηβεία. Το νέο αυτό πεδίο είναι η διερεύνηση της φύσης και της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας η οποία συνιστά μια θετική κοινωνική εμπειρία. Η ενεργός όμως συμμετοχή του εφήβου στη διαδικτυακή επικοινωνία υποκρύπτει και τον κίνδυνο της εμπλοκής του στον διαδικτυακό εκφοβισμό στη θέση του θύματος ή/και του θύτη. Η αμφίσημη λειτουργία της διαδικτυακής επικοινωνίας στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του εφήβου συνιστά και το βασικό λόγο της εμπλοκής μου με το συγκεκριμένο θέμα.

Η παρούσα μελέτη οργανώνεται σε δύο μέρη: το θεωρητικό και το μεθοδολογικό μέρος. Στα πλαίσια του θεωρητικού μέρους εντάσσονται τόσο οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί των μεταβλητών, όσο και η βιβλιογραφική ανασκόπηση, στην οποία παρουσιάζονται και συζητούνται κριτικά μελέτες και ερευνητικά δεδομένα που υπάρχουν και διερευνούν τη συσχέτιση των μεταβλητών. Αρχικά, επιχειρείται να οριστούν οι έννοιες της φιλίας και της ποιότητάς της, τόσο στην παραδοσιακή μορφή της, όσο και στην πιο σύγχρονη, διαδικτυακή της μορφή. Έπειτα, διερευνάται η έννοια του διαδικτυακού εκφοβισμού και επιχειρείται να τεκμηριωθεί η ύπαρξή του στον ελληνικό χώρο μέσω της αναφοράς σε εθνικές έρευνες. Ακολουθούν αναφορές σε διεθνείς έρευνες που αφορούν στους συσχετισμούς της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας με τον διαδικτυακό εκφοβισμό και άλλες στις οποίες καταγράφονται σχέσεις του διαδικτυακού εκφοβισμού με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου. Στη

συνέχεια, παρουσιάζονται ο σκοπός και οι στόχοι της έρευνας και διατυπώνονται τα ερωτήματα και οι ερευνητικές υποθέσεις, οι οποίες θα ελεγχθούν στην επόμενη ενότητα.

Στο μεθοδολογικό μέρος της μελέτης παρουσιάζονται: α) η μεθοδολογία της έρευνας, β) τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν, γ) η ερευνητική διαδικασία και δ) η στατιστική ανάλυση που εφαρμόστηκε. Στο επόμενο 4ο κεφάλαιο αυτής της ενότητας αναλύονται τα αποτελέσματα της έρευνας, ενώ στο 5ο κεφάλαιο εξάγονται τα συμπεράσματα και συζητούνται τα σημαντικότερα ευρήματα της έρευνας. Ακολουθούν οι περιορισμοί και οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

Στο τέλος της διπλωματικής εργασίας υπάρχει η βιβλιογραφία και η ενότητα των παραρτημάτων στην οποία περιέχονται το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα, η έγκριση διεξαγωγής της έρευνας από την Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης νομού Τρικάλων και το έντυπο ενημέρωσης / συγκατάθεσης των γονέων και κηδεμόνων.

Μέρος Α : Θεωρητικό πλαίσιο

Κεφάλαιο 1 : Ανασκόπηση βιβλιογραφίας

1.1 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

1.1.1 Η φιλία κατά την εφηβεία

Η εφηβεία είναι μια ευαίσθητη περίοδος για την κοινωνική ανάπτυξη των εφήβων, στη διάρκεια της οποίας διευρύνεται ο χρόνος που περνούν με τους συνομηλίκους τους, πράγμα που τους επιτρέπει να αναπτύξουν στενές φιλικές και ρομαντικές σχέσεις, αλλά και να επιτύχουν την ένταξή τους στην ευρύτερη ομάδα των συνομηλίκων τους (Foulkes & Blakemore, 2021).

Η φιλία ορίζεται ως μια δυαδική, εθελοντική σχέση μεταξύ δύο ατόμων, η οποία δεν επιβάλλεται έξωθεν, αλλά η ρύθμιση και η διατήρησή της αποτελεί ευθύνη των δύο συμμετεχόντων (Αναγνωστάκη, 2008). Διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες κοινωνικές συναναστροφές, καθώς στη φιλία τα άτομα διεκδικούν πίστη στη σχέση τους, εμπιστοσύνη, χρόνο και αμοιβαιότητα συναισθημάτων (Bukowski et al., 1996). Στην εφηβεία, μάλιστα, οι φίλοι αποδέχονται την αμοιβαιότητα ως ένα βασικό συστατικό της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης (Youniss & Haynie, 1992). Επομένως, ένας χαρακτηρισμός της φιλίας θα αφορούσε όντως τη σχέση δύο ατόμων τα οποία επιδεικνύουν θετικά συναισθήματα το ένα για το άλλο. Για τον λόγο αυτό, προκειμένου να πιστοποιηθεί η ύπαρξη του φίλου, χρησιμοποιήθηκαν χαρακτηρισμοί, όπως ο καλύτερος ή ο πλέον αγαπητός φίλος. Στη σύγχρονη έρευνα, ωστόσο, για να αξιολογηθεί η ύπαρξη των φίλων κατά τη διάρκεια της εφηβείας, θεωρείται περισσότερο αξιόπιστο να υπάρχει απεριορίστος αριθμός υποψηφίων φίλων (Berndt & Perry, 1986· Hojjat & Moyer, 2017).

Ήδη στην προεφηβεία, σύμφωνα με τον Sullivan (1953, όπ. αναφ. στο Hojjat & Moyer, 2017), η φιλία αναδεικνύεται ως πολύ σημαντική σχέση, η οποία μέσω των λειτουργιών της συμβάλλει στη θετική κοινωνικό - συναισθηματική ανάπτυξη του εφήβου. Οι έφηβοι αναζητούν μέσω των στενών φιλικών τους σχέσεων τη συντροφικότητα, επιζητούν να έχουν δίπλα τους ένα έμπιστο και διαθέσιμο πρόσωπο το οποίο θα τους παρέχει βοήθεια και θα ενισχύει το αίσθημα της ασφάλειας. Για αυτούς, οι φίλοι είναι

σημαντική πηγή φροντίδας, τονώνουν το αίσθημα της προσωπικής τους αξίας και πλάι τους νιώθουν στοργή και οικειότητα (Hojjat & Moyer, 2017).

Ένα πρόσθετο στοιχείο των φιλικών σχέσεων των εφήβων είναι πως κατακτούν και την αυτονομία τους, καθώς καταβάλλουν προσπάθεια να αντιληφθούν με τη συζήτηση ο ένας την οπτική του άλλου. Η προσπάθεια αυτή γεννά τον αλληλοσεβασμό, και έτσι η φιλία συνιστά θεμέλιο της κοινωνικής τους ωριμότητας. Εξάλλου, οι έφηβοι δημιουργούν μέσω της αυτό - αποκάλυψής τους την ιστορία της δικής τους φιλικής σχέσης. Εκθέτουν τις ιδέες, τους προβληματισμούς και τις εμπειρίες τους, τα οποία επιζητούν να επιβεβαιώσει ή να απορρίψει κριτικά ο φίλος τους. Αντιλαμβάνονται ότι έχουν ανάγκη τον φίλο για να διευκρινίσουν τα συναισθήματα και τις απόψεις τους, για αυτό ο φίλος διαδραματίζει για αυτούς τον ρόλο του ψυχολόγου (Youniss & Haynie, 1992).

Από τα παραπάνω είναι σαφής η σημασία της φιλίας στην αναπτυξιακή πορεία του παιδιού και του εφήβου. Έρευνες καταδεικνύουν ότι τα παιδιά με φίλους παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης, είναι λιγότερο μοναχικά, ενώ η ύπαρξη φίλων προάγει τη σχολική ικανοποίηση, κάνει να απομακρύνεται το ενδεχόμενο εγκατάλειψης του σχολείου και προστατεύει τα παιδιά από τον κίνδυνο της θυματοποίησης (π.χ., Erath et al., 2008). Από την άλλη, όσα παιδιά δεν μπορούν για οποιονδήποτε λόγο να δημιουργήσουν φιλίες, υστερούν κοινωνικά, ψυχολογικά και γνωστικά. Πράγματι, σε αυτά όχι μόνο αναφέρονται υψηλότερα επίπεδα κατάθλιψης, μοναξιάς και άγχους, αλλά αξιολογούνται από γονείς, δασκάλους και συνομηλίκους ως ελλιπή σε κοινωνικές δεξιότητες (Rubin et al., 2015). Πέραν, όμως, των ισχυρών συσχετισμών της φιλίας με δείκτες ψυχοκοινωνικής προσαρμογής, η έρευνα εξετάζει και την ποιότητα της φιλίας και κατά πόσο αυτή εξηγεί μεταβολές σε δείκτες ψυχολογικής ευημερίας και ακαδημαϊκής προσαρμογής. Στην ενότητα που ακολουθεί θα εξεταστούν τα χαρακτηριστικά μιας ποιοτικής φιλίας κατά την εφηβεία.

1.1.2 Ποιότητα φιλίας και εφηβεία

Οι Parker και Asher (1993) διαπίστωσαν την ανάγκη να γίνει διάκριση ανάμεσα στην ικανότητα των παιδιών να κερδίζουν την αποδοχή των συνομηλίκων τους και την ικανότητα να συνάπτουν και να διατηρούν ικανοποιητικές και υποστηρικτικές δυαδικές σχέσεις. Έτσι, στην έρευνά τους αξιολογούν κατά πόσο παιδιά με χαμηλή,

μέτρια και υψηλή αποδοχή συνάπτουν φιλίες, αλλά και τις αντιλήψεις τους σχετικά με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των καλύτερων φιλικών σχέσεων. Σε ό,τι αφορά στην ποιότητα της φιλικής σχέσης, που ενδιαφέρει άμεσα την παρούσα έρευνα, αυτή καθορίζεται τόσο από θετικά όσο και από αρνητικά χαρακτηριστικά (Foulkes & Blakemore, 2021).

Επιβεβαιώνοντας την παραπάνω άποψη οι Parker και Asher (1993) παρουσιάζουν έξι στοιχεία ως σημαντικά που πιστοποιούν την ποιότητα της φιλίας. Αυτά είναι : α) η συντροφιά και η αναψυχή, ο βαθμός, δηλαδή, στον οποίο η φιλική σχέση προσφέρει ευκαιρίες για παιχνίδι, β) η βοήθεια και η καθοδήγηση, ο βαθμός στον οποίο οι φίλοι μοιράζονται, βοηθούν ή καθοδηγούν ο ένας τον άλλο, γ) η επικύρωση και η φροντίδα, σε ποιο βαθμό, δηλαδή, τα παιδιά θεωρούν ότι η φιλία επικυρώνει και ενισχύει την αυτοεκτίμησή τους, δ) η οικειότητα, κατά πόσο η φιλική σχέση τους επιτρέπει να προβαίνουν σε αποκαλύψεις για την προσωπική τους ζωή και να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, ε) η σύγκρουση και η προδοσία, δηλαδή ο βαθμός στον οποίο η σχέση χαρακτηρίζεται από διαφωνίες, επιχειρήματα και δυσπιστία, αλλά και στ) η επίλυση των συγκρούσεων, ο βαθμός στον οποίο οι διαφορές μεταξύ των φίλων επιλύονται αποτελεσματικά και δίκαια.

Από την άλλη, ο Bukowski και οι συνεργάτες του (1994, όπ. αναφ. στο Furman, 1996) στη δική τους κλίμακα εξετάζουν πέντε χαρακτηριστικά της ποιότητας της φιλίας. Αυτά είναι: α) η συντροφικότητα, β) η βοήθεια (περιλαμβανομένης και της προστασίας από τη θυματοποίηση), γ) η ασφάλεια (περιλαμβανομένης της εμπιστοσύνης και της αντίληψης ότι η φιλική σχέση θα υπερβεί συγκεκριμένα προβλήματα), δ) η εγγύτητα και ε) η σύγκρουση. Οι περισσότεροι ερευνητές και τα σχετικά ερωτηματολόγια συμφωνούν σε βασικά κοινά στοιχεία που φαίνεται να καθορίζουν την ποιότητα της φιλίας. Αυτά είναι η συντροφικότητα, η αλληλοβοήθεια, η οικειότητα (περιγράφεται και ως «εγγύτητα» ή «αυτό - αποκάλυψη»), η σύγκρουση και ο ανταγωνισμός (Αναγνωστάκη, 2008).

Υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα τα οποία αποδεικνύουν ότι οι ποιοτικές φιλικές σχέσεις με τους συνομηλίκους είναι σημαντικός προγνωστικός παράγοντας για την συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου. Για παράδειγμα, έφηβοι των οποίων οι φίλοι υιοθετούν μια θετική στάση απέναντι στο σχολείο βελτιώνουν

σταδιακά και τη δική τους στάση και συμπεριφορά, εφόσον η φιλία τους είναι στενή, υποστηρικτική και αρμονική (Berndt & Perry, 1986). Ομοίως, η Kingery και οι συνεργάτες της (2011) υποστηρίζουν πως, όταν οι έφηβοι έρχονται αντιμέτωποι με νέες εμπειρίες, όπως η σχολική μετάβαση, οι φίλες υψηλής ποιότητας μπορεί να τους παρέχουν επιβεβαίωση και αίσθημα ασφάλειας κατά την εξερεύνηση ενός νέου περιβάλλοντος, που οδηγεί σε υψηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης μετά τη μετάβαση. Επιπροσθέτως, η φύση των εμπειριών φιλίας πριν το γυμνάσιο θα μπορούσε να αποτελέσει έναν προστατευτικό παράγοντα για τον έφηβο κατά τη μετάβασή του στο γυμνάσιο. Στην περίπτωση που οι φίλοι προσφέρουν συναισθηματική υποστήριξη, βοήθεια και το αίσθημα ότι ανήκουν σε μια ομάδα συνομηλίκων, προωθούν την ανθεκτικότητα του εφήβου κατά τη μετάβασή του στο γυμνάσιο (Kingery et al., 2011).

Σε έρευνα της Brendgen και των συνεργατών της (2013) διαπιστώνεται το ευεργετικό αποτέλεσμα της ύπαρξης τουλάχιστον ενός στενού φίλου, ο οποίος με τον υποστηρικτικό του ρόλο συμβάλλει στη μείωση των συμπτωμάτων κατάθλιψης, κυρίως στα κορίτσια με γενετική προδιάθεση στην κατάθλιψη, στα οποία η φιλία είναι βασική πηγή αυτοπροσδιορισμού και χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη οικειότητα, ενσυναίσθηση και διάθεση συναισθηματικής υποστήριξης. Η ποιότητα της φιλίας, εξάλλου, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια να ερμηνευθούν τόσο τα συμπτώματα κατάθλιψης, όσο και η απουσία τους (Brendgen et al., 2013).

Από την άλλη, οι έφηβοι που έχουν κακής ποιότητας φιλικές εμπειρίες είναι ευάλωτοι σε ποικίλα αρνητικά αποτελέσματα: προβλήματα κοινωνικο - συναισθηματικής προσαρμογής, μοναξιά, κατάθλιψη, άγχος, χαμηλή αυτοεκτίμηση, θυματοποίηση και δυσκολία προσαρμογής στο σχολείο. Με δεδομένο ότι οι φίλοι διαμορφώνουν με την πάροδο του χρόνου κοινά χαρακτηριστικά, μια στενή φιλία με έναν συνομήλικο ο οποίος παρουσιάζει, για παράδειγμα, έντονη παραβατική συμπεριφορά ή συμπτώματα κατάθλιψης μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη ίδιων προβλημάτων στον στενό φίλο του (Hojjat & Moyer, 2017).

Γίνεται αντιληπτό, επομένως, πως ο ρόλος της φιλίας κατά την εφηβεία είναι καταλυτικός και πως η ποιότητά της λειτουργεί ως ρυθμιστικός ή προστατευτικός παράγοντας στις δυσκολίες που εντοπίζονται κατά τη διάρκειά της (Aoyama et al., 2011). Περιορίζοντας την έρευνα στον προστατευτικό ρόλο της φιλίας έναντι της

θυματοποίησης, επισημαίνεται πως αυτός έχει εξεταστεί και ερμηνευθεί επαρκώς από τη βιβλιογραφία σε ό,τι αφορά όμως τον παραδοσιακό και όχι τον διαδικτυακό εκφοβισμό (π.χ. Despoti et al., 2020· Hodges et al., 1999· Kendrick et al., 2012· Zych et al., 2019). Συγκεκριμένα, έχει διαπιστωθεί πως η ευκαιρία που προσφέρεται στα παιδιά χάρη στη φιλία να καλλιεργήσουν κοινωνικές δεξιότητες, να ενισχύσουν την αυτοεκτίμησή τους και να δεχθούν συναισθηματική υποστήριξη θεωρείται σημαντική για τη διαχείριση της εμπειρίας του εκφοβισμού (Hodges et al., 1999).

Καθώς, όμως, τα τελευταία χρόνια οι έφηβοι βρίσκονται σε μια καθημερινή ενασχόληση με διαδικτυακές δραστηριότητες, αλληλεπίδραση και επικοινωνία με τους συνομηλίκους τους, κυρίως μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, η διαδραστικότητα αυτών προσελκύει το ενδιαφέρον τους και τους προσφέρει ένα μοναδικό εργαλείο, για να έρθουν σε επαφή με τους συνομηλίκους τους και να αισθάνονται ότι ανήκουν στην ομάδα (Moreno & Uhls, 2019). Το αποτέλεσμα της νέας αυτής συνθήκης είναι η ποιότητα της φιλίας να μελετάται επιπλέον στο περιβάλλον του διαδικτύου, πράγμα που αποτελεί και σκοπό της παρούσας έρευνας. Για αυτό, στην ενότητα που ακολουθεί επιδιώκεται να ελεγχθεί κατά πόσο η διαδικτυακή φιλία διακρίνεται από ποιοτικά χαρακτηριστικά.

1.1.3 Ποιότητα διαδικτυακής φιλίας και εφηβεία

Αν και η ποιότητα της φιλίας έχει μελετηθεί εκτενώς στις offline φιλικές σχέσεις, περιορισμένη είναι η γνώση μας σχετικά με τις επιδράσεις των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην ποιότητα της φιλίας κατά τη διάρκεια της εφηβείας (Antheunis et al., 2016). Υπάρχουν δύο ερμηνείες για τη θετική σχέση μεταξύ της διαδικτυακής επικοινωνίας και της ποιότητας της φιλίας:

α) Η υπόθεση «Rich Get Richer» που υποδηλώνει πως τα άτομα με υψηλότερες κοινωνικές δεξιότητες θα προβούν σε ωφελιμότερη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και πιθανότερα θα χρησιμοποιήσουν το μέσο για τη διεύρυνση του κοινωνικού δικτύου τους και τη βελτίωση της ποιότητας των φιλιών τους (Desjarlais et al., 2010).

β) Η υπόθεση «Poor Get Richer» υποδηλώνει πως οι έφηβοι με χαμηλότερης ποιότητας φιλία επωφελούνται από τη συχνότερη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, καθώς αυτή ευνοεί την αυτό-αποκάλυψη των εφήβων η οποία με τη σειρά της ενισχύει

τη συμπάθεια, τη φροντίδα και την εμπιστοσύνη, συστατικά στοιχεία της ποιότητας της φιλίας. Εξάλλου, η επικοινωνία μέσω του διαδικτύου συσχετίζεται θετικά με τον χρόνο που αφιερώνεται στους ήδη υπάρχοντες φίλους και με την εγγύτητα που βιώνουν μεταξύ τους, επομένως και με την ποιότητα της υφιστάμενης φιλίας τους (Valkenburg & Peter, 2007). Συμπληρωματικά με την παραπάνω άποψη, η Antheunis και οι συνεργάτες της (2016) σε έρευνά τους διαπίστωσαν ότι οι έφηβοι που περνούν περισσότερο χρόνο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, έχουν περισσότερους φίλους και αισθάνονται ότι έχουν την ευκαιρία να είναι περισσότερο συνδεδεμένοι μαζί τους. Το αποτέλεσμα είναι να αναφέρουν υψηλότερο επίπεδο ποιότητας φιλίας, να βιώνουν δηλαδή μεγαλύτερη ικανοποίηση από τις φιλίες τους.

Από την άλλη, τα ίδια τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να ενισχύσουν την ποιότητα των φιλικών σχέσεων των εφήβων. Οι διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους μπορούν οι έφηβοι να επικοινωνήσουν – κυρίως στην πρώιμη εφηβική ηλικία – συνιστούν ισχυρό κίνητρο για τη χρήση τους. Οι αναρτήσεις στον τοίχο, τα ιδιωτικά μηνύματα, τα κουμπιά like, τα σχόλια, οι δυνατότητες κοινοποίησης επιτρέπουν στους χρήστες να επικοινωνούν και να παραμένουν συνδεδεμένοι με τους φίλους τους. Μοιάζει, μάλιστα, τα κορίτσια να κάνουν εκτενέστερη χρήση των μέσων αυτών και να παρουσιάζουν έτσι υψηλότερη ποιότητα φιλίας (Antheunis et al., 2016).

Μια μελέτη του Leung και των συνεργατών του (2013) διαπίστωσε ότι η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για την επικοινωνία με τους φίλους σχετίζεται τόσο με θετικά συναισθήματα, όπως αυξημένη αυτοεκτίμηση, όσο και με κοινωνικές δεξιότητες στους εφήβους. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορούν, επίσης, να επιδράσουν στη μοναξιά. Όσο περισσότερο οι συμμετέχοντες στη μελέτη των Yang και Brown (2013) είχαν την τάση να χρησιμοποιούν το Facebook για να διατηρήσουν και να καλλιεργήσουν τις υπάρχουσες σχέσεις τους, τόσο καλύτερη ήταν η κοινωνική τους προσαρμογή και τόσο χαμηλότερη ήταν η βαθμολογία που ανέφεραν στην κλίμακα μοναξιάς. Επιπλέον, η διαδικτυακή αλληλεπίδραση μπορεί να ενισχύσει την οικειότητα μεταξύ των εφήβων και των ήδη γνωστών φίλων τους και να εντείνει το συναισθηματικό τους δέσιμο (Reich, 2012). Οι Dolev-Cohen και Barak (2013) διαπιστώνουν πως μέσω της ανταλλαγής άμεσων μηνυμάτων με τους συνομηλίκους

του, ο έφηβος βιώνει συναισθηματική ανακούφιση με θετικό αντίκτυπο στην ψυχική του ευημερία. Τέλος, σε έρευνα της Aoyama και των συνεργατών της (2011) διαπιστώνεται πως η υψηλότερη ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας ενισχύει τη χαμηλή αυτοεκτίμηση των θυμάτων διαδικτυακού εκφοβισμού.

1.2 Διαδίκτυο – Ποιότητα διαδικτυακής φιλίας – διαδικτυακός εκφοβισμός

1.2.1 Διαδίκτυο και έφηβοι στην Ελλάδα

Στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια εντοπίζεται ραγδαία αύξηση της χρήσης των μέσων της τεχνολογίας για την επικοινωνία των εφήβων με τους φίλους τους. Από το 2002 έως το 2010 τα αγόρια αύξησαν τη διαδικτυακή επικοινωνία με τους φίλους τους από 32,6% το 2002 σε 38,6% το 2010 ,και τα κορίτσια από 43,5% σε 51,7% (Κοκκέβη κ. συν., 2011).

Σε έρευνα του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγείας [ΕΠΨΥ] που πραγματοποιήθηκε το 2014 σε 4.141 μαθητές ηλικίας 11-15, διαπιστώθηκε πως το 47% αυτών επιλέγουν για την καθημερινή επικοινωνία με τους φίλους τους το τηλέφωνο (κινητό, σταθερό ή skype), ή τα μηνύματα στο ίντερνετ (π.χ., Facebook chat) (46,0%). Το 30,5% επικοινωνεί με τους φίλους του μέσω κοινωνικών δικτύων (π.χ., Facebook, Instagram, Twitter). Στην πιο πρόσφατη έρευνα του ΕΠΨΥ το 2018 σε 3.845 μαθητές, το 33% των εφήβων δηλώνει ότι επιδιώκει πολύ συχνή επικοινωνία με φίλους μέσω των ηλεκτρονικών μέσων.

Τα στοιχεία για τις διαδικτυακές συνήθειες των εφήβων συμπληρώνει μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το Νοέμβριο – Δεκέμβριο του 2018 από το Ελληνικό Κέντρο Ασφαλούς Διαδικτύου, υπό την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων σε 400 σχολεία της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, του Ηρακλείου Κρήτης, της Λάρισας και της Πάτρας. Στην έρευνα συμμετείχαν 14.000 μαθητές, 10 – 17 ετών. Η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών (86%) διαθέτει προφίλ σε κοινωνικό δίκτυο, το οποίο σε ποσοστό 34% δημιουργήθηκε χωρίς την έγκριση των γονιών τους και σε ποσοστό 70% σε ηλικία μικρότερη των 13 ετών. Ταυτόχρονα, δηλώνουν ως αγαπημένη ασχολία τους μέσω διαδικτύου την επικοινωνία με τους φίλους (το 43% των παιδιών του Λυκείου και το 37% των παιδιών του Γυμνασίου) (Ελληνικό Κέντρο Ασφαλούς Διαδικτύου, 2018).

Καθώς, λοιπόν, η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης από τους εφήβους παρουσιάζει σταδιακή αύξηση στη χώρα μας, πληθαίνουν και οι ευκαιρίες που τους προσφέρονται για επικοινωνία με φίλους ήδη γνωρίμους στην πραγματική τους ζωή, αλλά και οι ευκαιρίες διεύρυνσης του κύκλου των γνωριμιών τους, αποκτώντας νέους διαδικτυακούς φίλους (Verswijvel et al., 2018). Ωστόσο, η επικοινωνία μέσω ίντερνετ, εκτός από τα οφέλη εμπεριέχει και πολλούς κινδύνους, όπως η εξάρτηση από το ίντερνετ και τα φαινόμενα διαδικτυακού εκφοβισμού (Κοκκέβη κ. συν., 2011).

Σε ό,τι αφορά στον τελευταίο, στην έρευνα του ΕΠΨΥ (2014) ένα μικρό ποσοστό (5%) των εφήβων αναφέρεται ως θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού και ένα εξίσου μικρό ποσοστό (3%) δηλώνει ότι συμμετείχε ως θύτης σε ανάλογο περιστατικό. Στην αντίστοιχη έρευνα του Ελληνικού Κέντρου Ασφαλούς Διαδικτύου (2018), ένα στα πέντε παιδιά έχει δεχτεί κάποιου είδους διαδικτυακή παρενόχληση σε κάποια στιγμή της «ψηφιακής» ζωής του, από τα οποία το 60% είναι κορίτσια και το 40% αγόρια. Τέλος, η πιο πρόσφατη εθνική έρευνα διεξήχθη σε 5000 μαθητές 12 – 18 χρονών και τα αποτελέσματά της ανακοινώθηκαν στις αρχές του 2022. Τα στοιχεία του Ελληνικού Κέντρου Ασφαλούς Διαδικτύου αποκαλύπτουν πως το 6% των παιδιών έχει πέσει θύμα διαδικτυακού εκφοβισμού με τα κορίτσια να υπερτερούν και πάλι σε αριθμό από τα αγόρια, σε σύγκριση με την έρευνα του 2014, ενώ το 13% των παιδιών έχει υπάρξει αυτόπτης μάρτυρας εκφοβισμού. Ένα σημαντικό συμπέρασμα αυτής της έρευνας είναι ότι η πλειοψηφία των παιδιών που διαπίστωσαν τον εκφοβισμό κάποιου φίλου/γνωστού τους (13%) δεν επέδειξε αδιαφορία, αλλά ενήργησε ώστε να στηρίξει το θύμα ιδιωτικά.

Βέβαια, οι εκτιμήσεις για τον αριθμό των νέων που βιώνουν τον διαδικτυακό εκφοβισμό ποικίλλουν (από 10 – 40%+), πράγμα που εξαρτάται τόσο από τον τόπο στον οποίο διεξάγεται η έρευνα και την ηλικία της ομάδας που μελετάται, όσο και από τον ορισμό του διαδικτυακού εκφοβισμού (Hinduja & Patchin, 2021). Οι ποικίλες σημασίες της έννοιας δεν εκπλήσσουν, καθώς στην πραγματικότητα υπάρχει ένα ευρύ φάσμα ενοχλητικών ή απογοητευτικών συμπεριφορών που σε κάποιο σημείο εξελίσσονται σε σοβαρές, επίμονες και βλαπτικές. Το σημείο στο οποίο ένα περιστατικό εξελίσσεται σε διαδικτυακό εκφοβισμό είναι πολλές φορές δυσδιάκριτο και ασαφές (Sabella et al., 2013). Για αυτό τον λόγο, θα επιχειρηθεί στην επόμενη

ενότητα να επεξηγηθεί η έννοια και να γίνει αναφορά σε έρευνες που έχουν εκπονηθεί στη χώρα μας πάνω στο φαινόμενο την τελευταία δεκαετία.

1.2.2 Διαδικτυακός εκφοβισμός - Ορισμός

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός περιλαμβάνει τη χρήση των ΤΠΕ (Τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών) για την πραγματοποίηση μιας σειράς πράξεων, είτε άμεσου διαδικτυακού εκφοβισμού, είτε έμμεσου εκφοβισμού στον κυβερνοχώρο, με σκοπό να βλάψει το θύμα που δεν μπορεί εύκολα να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Ο άμεσος διαδικτυακός εκφοβισμός περιλαμβάνει έναν δράστη που επαναληπτικά προβαίνει σε άμεση ηλεκτρονική επικοινωνία με ένα θύμα το οποίο δεν μπορεί εύκολα να αμυνθεί, με σκοπό να το βλάψει, σε αντίθεση με τον έμμεσο διαδικτυακό εκφοβισμό στον οποίο ο δράστης κατευθύνει μια μεμονωμένη ή επανειλημμένη συμπεριφορά σε ένα θύμα στο MySpace, στο Facebook, σε έναν ειδικά δημιουργημένο ιστότοπο, σε ένα blog, ή σε κάποια άλλη δημόσια περιοχή του κυβερνοχώρου (Langos, 2012).

Ο Smith και οι συνεργάτες του (2008) αναφέρουν επτά τρόπους μέσω των οποίων, σύμφωνα με τις μαρτυρίες εφήβων, επιχειρείται ο εκφοβισμός: με κλήση και γραπτά μηνύματα μέσω κινητών τηλεφώνων, με τη διακίνηση φωτογραφιών και βίντεο, με αποστολή ηλεκτρονικών μηνυμάτων (emails), με την επικοινωνία σε δωμάτια συζήτησης (chatrooms) ή μέσω άμεσων μηνυμάτων σε on line επικοινωνία (instant messaging), όπως και με επίσκεψη σε ιστότοπους (websites). Οι τύποι διαδικτυακού εκφοβισμού, ωστόσο, είναι ανεξάντλητοι, καθώς όσο η τεχνολογία εξελίσσεται, εμφανίζονται συνεχώς νέες μορφές κυβερνοεκφοβισμού (Slonje, 2013).

Γενικά, ένας ορισμός του διαδικτυακού εκφοβισμού περιλαμβάνει τέσσερα σημαντικά στοιχεία που διακρίνουν την έννοια σε κάθε προσπάθεια ορισμού της : τη χρήση υπολογιστή, κινητού τηλεφώνου και άλλων ηλεκτρονικών συσκευών, τη σκοπιμότητα, την επανάληψη και τη βλάβη (<https://cyberbullying.org/>). Ένα επιπλέον στοιχείο που εντοπίζεται σε αρκετές προσπάθειες ορισμού της έννοιας είναι η ανισορροπία ισχύος, ένα κριτήριο για το οποίο έχουν διατυπωθεί ενστάσεις από τους ερευνητές (Antoniadou & Kokkinos, 2015), αν και οι Patchin και Hinduja (2015) το αποδέχονται ως αναπόσπαστο συστατικό της έννοιας.

Από τα παραπάνω στοιχεία η επανάληψη θεωρείται το πιο σημαντικό και εύκολα αναγνωρίσιμο. Ο εκφοβισμός είναι μια ιδιαίτερη και μοναδική μορφή οδυνηρής

συμπεριφοράς, καθώς δημιουργεί μια διαρκή ανησυχία στο θύμα για το τι θα κάνει ο θύτης στη συνέχεια (Randa & Wilcox, 2012). Αυτό στον διαδικτυακό εκφοβισμό σημαίνει πως ένα κακόβουλο γραπτό μήνυμα ή ένα οδυνηρό σχόλιο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, από τη στιγμή που κοινοποιείται, αναδημοσιεύεται, γίνεται «viral», συμβάλλει στον διαδικτυακό εκφοβισμό, καθώς ο στόχος θυματοποιείται κάθε φορά που η ανάρτηση αυτή προβάλλεται από άλλους (Patchin & Hinduja, 2015). Σε κάποιο βαθμό, μάλιστα, το ζήτημα της επανάληψης αλληλεπιδρά με την πρόθεση πρόκλησης βλάβης. Η επανάληψη μιας επιβλαβούς ενέργειας αποτελεί σαφώς μια πολύ ισχυρή ένδειξη ότι ο δράστης έχει πρόθεση να βλάψει (Smith et al., 2012).

Σε ό,τι αφορά στην πρόθεση, οι Patchin και Hinduja (2015) περιγράφουν το χαρακτηριστικό με ένα ενδεικτικό παράδειγμα: αν σε ένα διαδικτυακό παιχνίδι έμπειροι παίκτες «σκοτώσουν» κατά λάθος έναν αρχάριο παίκτη, αυτό δε συνιστά εκφοβισμό. Αν όμως αυτή την πράξη τους την κάνουν ηθελημένα για να ενοχλήσουν ή να τρομοκρατήσουν τον νέο παίκτη, τότε η συμπεριφορά τους χαρακτηρίζεται εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο. Σίγουρα, η άποψη του θύματος για τη βλάβη που έχει υποστεί, αλλά και η γνώμη του δράστη για την πρόθεση της πράξης του, βοηθούν στην αξιολόγησή της. Ωστόσο, το ασφαλέστερο κριτήριο που θα βοηθήσει να γίνει αντιληπτή η πρόθεση ή όχι του δράστη να προκαλέσει βλάβη είναι η κοινή λογική. Με βάση αυτή, κρίνεται η πιθανότητα να προβλεφθεί η βλάβη που προκαλείται στον αποδέκτη της πράξης και επομένως η πρόθεση του δράστη (Smith et al., 2012). Εξαιτίας αυτής της δυσκολίας είναι περίπλοκος ο εντοπισμός της βλάβης και η μέτρησή της, ωστόσο είναι απαραίτητο αυτή να υπάρχει σε κάποια μορφή της - συναισθηματική, κοινωνική, ψυχολογική ή σωματική - προκειμένου να μιλήσουμε για εκφοβισμό γενικά (Patchin & Hinduja, 2015).

Η ανισορροπία ισχύος, τέλος, μπορεί στον παραδοσιακό εκφοβισμό να είναι ευδιάκριτη (σωματική υπεροχή ή δημοτικότητα), ωστόσο στον διαδικτυακό εκφοβισμό εξαρτάται από τις προχωρημένες δεξιότητες κάποιου στο διαδίκτυο (Smith et al., 2012). Θα μπορούσαμε, δηλαδή, να πούμε ότι όποιος μπορεί να χρησιμοποιήσει την τεχνολογία με τρόπο που του επιτρέπει να κακομεταχειρίζεται τους άλλους, βρίσκεται σε θέση ισχύος – τουλάχιστον εκείνη τη στιγμή - σε σχέση με το θύμα του (Patchin & Hinduja, 2015). Αναμφισβήτητα, η ανωνυμία που διασφαλίζουν τα νέα μέσα

επικοινωνίας μπορεί να συμβάλει στην ανισορροπία ισχύος, γιατί είναι πιο δύσκολη η αποτελεσματική αντίδραση του θύματος, όταν δε γνωρίζει την ταυτότητα του δράστη (Tokunaga, 2010). Αντίθετα, αν το θύμα γνωρίζει τον δράστη, τότε τα πιο συμβατικά κριτήρια της σωματικής/ψυχολογικής δύναμης και της δημοτικότητας μπορεί να επανέλθουν στο προσκήνιο, καθώς το θύμα ενδεχομένως φοβάται να ανταποδώσει στον διαδικτυακό εκφοβισμό ενός δημοφιλούς και ισχυρότερου μαθητή, με το σκεπτικό της αντεκδίκησης που αυτός θα επιδιώξει εκτός ψηφιακού χώρου (Smith et al., 2012).

1.2.3 Έρευνες για τον διαδικτυακό εκφοβισμό σε εθνικό επίπεδο

Τα τελευταία δέκα χρόνια έχουν αυξηθεί σημαντικά οι έρευνες και στην Ελλάδα που αφορούν στη διερεύνηση του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού. Ενδεικτικά θα γίνει αναφορά σε έρευνες αυτής της δεκαετίας σε μία προσπάθεια να ανιχνευθεί η θεματική τους, αλλά και το βιβλιογραφικό έλλειμμα που τεκμηριώνει την αναγκαιότητα περαιτέρω έρευνας πάνω σε αυτό το θέμα.

Η πρώτη ύπαρξη του φαινομένου στη χώρα μας καταδεικνύεται σε μια ανασκόπηση της ερευνητικής βιβλιογραφίας των Antoniadou και Kokkinos (2015). Μελετώντας 15 έρευνες από το 2005-2012, διαπιστώθηκε πως τα περισσότερα στοιχεία σχετικά με τον διαδικτυακό εκφοβισμό στην Ελλάδα, μέχρι τότε, προέρχονταν από ερευνητικά προγράμματα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τα οποία παρείχαν κυρίως στατιστικά στοιχεία σχετικά με την αύξηση του φαινομένου, αλλά δεν πρόσφεραν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τις συσχετίσεις του. Οι λίγες εθνικές μελέτες είχαν διεξαχθεί σε μικρά δείγματα ή δεν είχαν δημοσιευθεί σε επιστημονικά περιοδικά.

Την ίδια χρονιά, η Athanasiades και οι συνεργάτες της (2015) εφαρμόζουν ένα πιλοτικό πρόγραμμα παρέμβασης κατά του κυβερνοεκφοβισμού σε 314 μαθητές, 13-14 χρονών. Η παρέμβαση περιελάμβανε την παροχή οδηγιών σχετικά με την ασφαλή χρήση του διαδικτύου, καθώς και συζήτηση για τις συναισθηματικές και νομικές επιπτώσεις του διαδικτυακού εκφοβισμού, μέσω της προβολής τεσσάρων βίντεο, καθένα από τα οποία παρουσίαζε μια διαφορετική μορφή διαδικτυακού εκφοβισμού. Οι μαθητές κλήθηκαν, πριν και μετά την παρέμβαση, να συμπληρώσουν ένα διαδικτυακό ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς, που μετρούσε μια ποικιλία παραγόντων κινδύνου, οι οποίοι σχετίζονται με τον εκφοβισμό στον κυβερνοχώρο και τη θυματοποίηση.

Τα τελευταία πέντε χρόνια συναντούμε μελέτες που επιχειρούν ποικίλους συσχετισμούς του φαινομένου. Ενδεικτικά, αναφέρεται η έρευνα των Kokkinos και Voulgaridou (2017) οι οποίοι εξέτασαν ορισμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των εφήβων και πώς μπορούν αυτά να εξηγήσουν τον συσχετισμό μεταξύ σχεσιακής και διαδικτυακής επιθετικότητας. Στη συνέχεια, ο Κόκκινος και οι συνεργάτες του (2019) εκπόνησαν μια έρευνα σε 347 μαθητές ΣΤ΄ Δημοτικού και Γυμνασίου προκειμένου να εξηγήσουν μέσω της Εχθρικής Απόδοσης Αιτιότητας την επίδραση των χαρακτηριστικών προσωπικότητας στον διαδικτυακό εκφοβισμό. Το 2019 εξετάζεται και το ψυχοκοινωνικό και συναισθηματικό προφίλ των μαθητών Λυκείου και η εμπλοκή τους τόσο στον παραδοσιακό όσο και στον διαδικτυακό εκφοβισμό. Διαπιστώνεται πως τα θύματα παρουσιάζουν υψηλές βαθμολογίες σε ψυχοπαθολογικά χαρακτηριστικά και χαμηλές βαθμολογίες στις κοινωνικές δεξιότητες και την ενσυναίσθηση (Antoniadou et al., 2019).

Την ίδια χρονιά σε ένα δείγμα 466 συμμετεχόντων, ηλικίας 18 έως άνω των 40 χρονών, η Papatsimouli και οι συνεργάτες της (2019) διερεύνησαν την έκταση του διαδικτυακού εκφοβισμού στην Ελλάδα, συγκρίνοντάς τον με τον παραδοσιακό εκφοβισμό. Επιπλέον, εξέτασαν τη σχέση του κυβερνοεκφοβισμού με το φύλο, με τις ώρες χρήσης του διαδικτύου και το γονεϊκό στυλ. Το συσχετισμό του διαδικτυακού εκφοβισμού με τον εθισμό στο διαδίκτυο απέδειξαν και η Tsimtsiou και οι συνεργάτες της (2017) και υπέδειξαν την ανάγκη κατάλληλης εκπαίδευσης τόσο των γονέων, όσο και των εφήβων σχετικά με την ασφαλή χρήση του Διαδικτύου.

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει, λόγω της συνάφειάς της με την παρούσα έρευνα, και η παλαιότερη μελέτη του Floros και των συνεργατών του (2013) στην Κύπρο σε συνολικό δείγμα 2684 μαθητών Γυμνασίου στην οποία επιχειρήθηκε να συσχετιστούν τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εφήβων που δεν ενεπλάκησαν σε εκφοβισμό, με αυτούς που εκφόβισαν, με όσους εκφοβίστηκαν και με αυτούς που υπήρξαν θύματα και θύτες του εκφοβισμού. Την έρευνα ενδιέφερε, επίσης, να ανιχνευθούν τυχόν συσχετισμοί με το γονικό στυλ συμπεριφοράς. Τα αποτελέσματά τους υποστήριξαν την υπόθεση ότι η διάπραξη εκφοβισμού στον κυβερνοχώρο σχετίζεται με αναποτελεσματικά γονικά στυλ. Υπέδειξαν, επίσης, την ύπαρξη σημαντικών συναισθηματικών συμπτωμάτων για τους εμπλεκόμενους εφήβους και γενικότερων

προβλημάτων συμπεριφοράς, υπερκινητικότητα, προβλήματα με τους συνομηλίκους και αντικοινωνικές τάσεις. Είναι σημαντικό, τέλος, να σημειωθεί ότι οι θύτες του διαδικτυακού εκφοβισμού υπήρξαν οι ίδιοι σε κάποια στιγμή θύματα στην πλειονότητά τους.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, πως το φαινόμενο διερευνάται στην χώρα μας τόσο σε εφήβους όσο και σε μεγαλύτερης ηλικίας άτομα, ενώ κυρίως αναζητούνται συσχετισμοί με το φύλο, τη συχνότητα χρήσης του διαδικτύου, το γονεϊκό στυλ, την εμπλοκή σε περιστατικά παραδοσιακού εκφοβισμού και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των εμπλεκομένων. Μέσα από αυτή την σύντομη ανασκόπηση προκύπτει πως στις εθνικές έρευνες που έχουν μελετηθεί, δεν εντοπίζονται τυχόν συσχετισμοί του φαινομένου με την ποιότητα της φιλίας, παρά μόνο σε πρόσφατη έρευνα της Despoti και των συνεργατών της (2019), οι οποίοι, όμως, εξέτασαν τον διαμεσολαβητικό ρόλο των φίλων έναντι της θυματοποίησης στον παραδοσιακό εκφοβισμό. Από την άλλη, η στροφή της έρευνας και προς την ανίχνευση των στοιχείων της προσωπικότητας που σχετίζονται με την εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό (Kokkinos & Voulgaridou, 2017· Κόκκινος et al., 2019· Antoniadou et al., 2019) καταδεικνύει τη σημαντικότητα διερεύνησης του φαινομένου και από αυτή την οπτική.

Τα ερωτήματα που ανακινούνται λοιπόν, είναι:

α) Αν διακρίνεται η διαδικτυακή φιλία από χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να την καταστήσουν ποιοτική και αν τον προστατευτικό ρόλο που διαδραματίζουν οι φίλοι ως φορείς κοινωνικής υποστήριξης έναντι της θυματοποίησης (π.χ. Hodges et al., 1999 ·Leung & McBride-Chang, 2013 ·Zych et al., 2019), μπορεί να διαδραματίσει και ο διαδικτυακός φίλος έναντι του διαδικτυακού εκφοβισμού. Στον παραδοσιακό εκφοβισμό έχει αποδειχθεί πως τα υψηλότερα ποσοστά υποστήριξης από τους φίλους συσχετίζονται με χαμηλότερα επίπεδα διάπραξης εκφοβισμού και θυματοποίησης (Kendrick et al., 2012). Η αμοιβαιότητα και η προθυμία υποστήριξης του φίλου απέναντι στις απειλές του θύτη αποτελούν βασικές προϋποθέσεις της ποιότητας της φιλίας που πρέπει να πληρούνται, ώστε αυτή να λειτουργήσει αποτελεσματικά έναντι της θυματοποίησης (Hodges et al., 1999). Εξάλλου, οι ποιοτικές φιλίες παρέχουν ένα πρότυπο καλής σχέσης με τους συνομηλίκους και έτσι μειώνουν την πιθανότητα οι έφηβοι να εμπλακούν σε εκφοβισμό (Bollmer et al., 2005).

β) Αν ο βαθμός της εμπλοκής στον διαδικτυακό εκφοβισμό (να μην εμπλέκεται κανείς, να είναι μόνο θύμα στον κυβερνοχώρο, να είναι μόνο κυβερνοεκφοβιστής και να είναι και θύμα και θύτης στον κυβερνοχώρο) μπορεί να σχετίζεται με την ευημερία των εφήβων.

Στην επόμενη ενότητα θα παρουσιαστούν ενδεικτικές διεθνείς μελέτες που αναφέρονται τόσο στον ρόλο της ποιοτικής διαδικτυακής φιλίας στον διαδικτυακό εκφοβισμό, όσο και στους συσχετισμούς του διαδικτυακού εκφοβισμού με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου.

1.3 Συσχετισμοί της ποιότητας διαδικτυακής φιλίας, του διαδικτυακού εκφοβισμού και των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών των εφήβων

1.3.1 Διεθνείς έρευνες για τον συσχετισμό της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας με τον διαδικτυακό εκφοβισμό

Ο ρυθμιστικός ρόλος της διαδικτυακής φιλίας στο φαινόμενο της σχολικής και διαδικτυακής θυματοποίησης διερευνήθηκε από μια κινέζικη μελέτη στο Χονγκ Κονγκ σε πρώιμους εφήβους που αλληλεπιδρούν με τους φίλους τους μέσω διαδικτυακών παιχνιδιών. Σε αυτή διαπιστώθηκε ότι η φιλία διαμεσολαβεί μεταξύ της διαδικτυακής θυματοποίησης και της μειωμένης ικανοποίησης που βιώνει ο έφηβος/θύμα από τη ζωή, τονώνοντας το αίσθημα της προσωπικής του ευημερίας (Leung & McBride-Chang, 2013). Η ποιότητα της φιλίας -και συγκεκριμένα η εγγύτητα ως χαρακτηριστικό της ποιότητάς της - μετρίασε, επίσης, τη σχέση μεταξύ διαδικτυακής θυματοποίησης και διαδικτυακού εκφοβισμού μόνο στις γυναίκες - φοιτήτριες Πανεπιστημίου του Χονγκ Κονγκ. Η συναισθηματική υποστήριξη και η παρηγοριά των φίλων επέδρασε θετικά στον ψυχισμό των θυμάτων, αποτρέποντας το ενδεχόμενο να προβούν σε αντίποινα. Ωστόσο, το αίσθημα της ασφάλειας ενίσχυσε τη σχέση μεταξύ θυματοποίησης και διάπραξης εκφοβισμού στο διαδίκτυο. Σύμφωνα με τον Leung και τους συνεργάτες του (2018) η αντίληψη ότι «υπάρχει πάντα ένας φίλος στο πλευρό μου», μπορεί να είναι αρκετή για να προβεί το θύμα σε διαδικτυακό εκφοβισμό. Στην ίδια έρευνα εντοπίστηκε θετική συσχέτιση μεταξύ θυματοποίησης και διάπραξης διαδικτυακού εκφοβισμού και για τα δύο φύλα (Leung et al., 2018). Τα παραπάνω

ευρήματα υποδεικνύουν ότι τόσο το φύλο όσο και οι υποκλίμακες της ποιότητας της φιλίας επιβάλλεται να συμπεριληφθούν κατά τη διερεύνηση της επίδρασης της ποιότητάς της στην εμπλοκή στον κυβερνοεκφοβισμό.

Από την άλλη πλευρά, μια μεταγενέστερη έρευνα του Foody και των συνεργατών του (2019), διαπιστώνει ότι η ποιότητα της φιλικής σχέσης προστατεύει έναντι της εμπλοκής στον ρόλο του θύματος/θύτη στα πλαίσια του εκφοβισμού (παραδοσιακού/διαδικτυακού). Σημαντική διαφορά, ωστόσο, εντοπίζεται μεταξύ των διαδικτυακών θυμάτων/θυτών και των μη εμπλεκομένων στον εκφοβισμό εφήβων. Οι τελευταίοι αναφέρουν υψηλότερη ποιότητα φιλίας σε σχέση με τα θύματα/θύτες. Σε έρευνα των Livazoni και Ham (2019) ο διαδικτυακός εκφοβισμός συσχετίζεται αρνητικά με τους παραδοσιακούς προστατευτικούς παράγοντες, την οικογένεια, το σχολείο και τους φίλους, που μας αφορούν. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι το προφίλ του ηλεκτρονικού εκφοβιστή συσχετίζεται με χαμηλότερη ικανοποίηση από την οικογενειακή ζωή, τις σχέσεις με τους συνομηλίκους και το σχολείο, ενώ η πίεση των συνομηλίκων προβλέπει θετικά τη θυματοποίηση στον κυβερνοχώρο. Τέλος, η έρευνα της Adiyanti και των συνεργατών της (2020) στην Ινδονησία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η υψηλότερη ποιότητα της φιλίας παίζει ρόλο στην αύξηση της ενσυναίσθησης, η οποία με τη σειρά της θα μειώσει την τάση του ατόμου να εμπλακεί στον διαδικτυακό εκφοβισμό. Αντίθετα, μια χαμηλότερη ποιότητα φιλίας παίζει ρόλο στη μείωση της ενσυναίσθησης, η οποία αυξάνει την τάση του ατόμου να συμμετέχει σε διαδικτυακό εκφοβισμό.

Κατά συνέπεια, η ποιότητα της φιλίας φαίνεται να διαδραματίζει ρόλο ως προγνωστικός παράγοντας της εμπλοκής των ατόμων στον κυβερνοεκφοβισμό, τόσο στην πιθανότητα αυτοί να βιώσουν, όσο και στην πιθανότητα να διαπράξουν διαδικτυακό εκφοβισμό. Ωστόσο, οι προαναφερθείσες έρευνες είναι περιορισμένες και έχουν διεξαχθεί σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές, επομένως σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα και αφορούν σε διαφορετικές ηλικίες - εφήβους αλλά και φοιτητές - ενώ κατέδειξαν διαφορές σε σχέση με το φύλο των συμμετεχόντων στις έρευνες. Εξάλλου, το γεγονός πως η ποιότητα της φιλίας μπορεί να διαδραματίσει και ρόλο «ενισχυτή» του ηλεκτρονικού εκφοβισμού και όχι μόνο «προστάτη» έναντι αυτού, επιτάσσει την περαιτέρω διερεύνηση του φαινομένου.

Μολονότι, δηλαδή, η ποιότητα φιλίας φαίνεται να είναι κυρίως «προστατευτική» στο πλαίσιο του παραδοσιακού εκφοβισμού, στο διαδικτυακό πλαίσιο, η έρευνα μάς προτείνει και ένα διαφορετικό μοτίβο. Επομένως, όταν οι ιδιότητες της φιλίας μελετώνται μαζί με την εμπλοκή στον κυβερνοεκφοβισμό, είναι σημαντικό να αξιολογείται και ο διαμεσολαβητικός ρόλος της ποιότητάς της.

1.3.2 Διεθνείς έρευνες για τον συσχετισμό του διαδικτυακού εκφοβισμού με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου

Πέραν της διαδικτυακής ποιότητας φιλίας, οι πιο πρόσφατες διεθνείς μελέτες προσπαθούν να συσχετίσουν τον διαδικτυακό εκφοβισμό και με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων σε αυτόν (Nixon, 2014). Σε λίγες, μάλιστα από αυτές, αναζητούνται συσχετισμοί των επιπτώσεων του διαδικτυακού εκφοβισμού και με τις τέσσερις ομάδες των εφήβων που σχετίζονται με το φαινόμενο (μη εμπλεκόμενοι, θύτες, θύματα, θύτες/θύματα) (Hellfeldt et al., 2020). Για αυτό και παρακάτω θα επιχειρηθεί μια ενδεικτική παρουσίαση μελετών που διερευνούν την ψυχική υγεία των μη εμπλεκόμενων, των θυμάτων, των θυμάτων/θυτών και των θυτών του διαδικτυακού εκφοβισμού.

Μια πρόσφατη, επιδημιολογική μελέτη που πραγματοποιήθηκε στην Αγγλία σε δείγμα 120.115 εφήβων 15 χρονών, διερεύνησε την ψυχική ευημερία των εμπλεκόμενων σε περιστατικά παραδοσιακού ή διαδικτυακού εκφοβισμού, διαπιστώνοντας χαμηλότερα ποσοστά ευημερίας στα θύματα (Przybylski & Bowes, 2017). Σε παρόμοια αυστραλιανή έρευνα σε μαθητές 9-19 ετών, συσχετίστηκε η εμπλοκή τόσο σε παραδοσιακό όσο και σε διαδικτυακό εκφοβισμό με προβλήματα κοινωνικής φύσης, κατάθλιψης και άγχους. Διαπιστώθηκε πως τα θύματα του διαδικτυακού εκφοβισμού ήταν σαφώς πιο ανήσυχα και καταθλιπτικά από τα θύματα του παραδοσιακού εκφοβισμού (Campbell et al., 2012). Σε έρευνες αποκλειστικά προσανατολισμένες στον διαδικτυακό εκφοβισμό εντοπίζονται σημαντικοί συσχετισμοί με συναισθηματικά προβλήματα των εφήβων. Συγκεκριμένα, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε 931 μαθητές (11-19 ετών) σε δύο σχολεία της Πενσυλβάνια διαπιστώθηκε ισχυρός συσχετισμός ανάμεσα στη θυματοποίηση και την κατάθλιψη. Οι έφηβες θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού παρουσίασαν αυξημένα ποσοστά άγχους και κατάθλιψης σε σχέση με όσες δεν εμπλέκονταν σε ανάλογα περιστατικά (Kowalski & Limber, 2013).

Αντίστοιχη έρευνα σε 4 Πανεπιστήμια των Ηνωμένων Πολιτειών διαπίστωσε ότι οι εμπλεκόμενες σε διαδικτυακό εκφοβισμό φοιτήτριες είχαν τριπλάσιες πιθανότητες να πληρούν κλινικά κριτήρια για κατάθλιψη σε σχέση με τις μη εμπλεκόμενες (Selkie et al., 2015). Παρόμοια αποτελέσματα παρουσιάζει και η μελέτη στο Τέξας σε μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου: ο διαδικτυακός εκφοβισμός και η θυματοποίηση σχετιζόταν με χαμηλότερη αυτοεκτίμηση των μαθητών και υψηλότερα επίπεδα κατάθλιψης, άγχους και στρες (Aoyama et al., 2011).

Σύμφωνα με αποτελέσματα σχετικών ερευνών, οι έφηβοι που συμμετέχουν σε περιστατικά διαδικτυακού εκφοβισμού ταυτόχρονα ως θύματα και θύτες αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα ψυχικής υγείας. Ο Foody και οι συνεργάτες του (2019) συσχέτισαν τον διαδικτυακό εκφοβισμό με την ψυχολογική υγεία των νέων που εμπλέκονται σε αυτόν σε όλους τους ρόλους (θύματα, θύτες, θύτες/θύματα) και διαπίστωσαν ότι οι διαδικτυακοί θύτες/θύματα παρουσιάζουν αυξημένα ποσοστά κατάθλιψης, συνολικές δυσκολίες, συναισθηματικά προβλήματα, προβλήματα συμπεριφοράς και μειωμένη φιλοκοινωνική συμπεριφορά. Προγενέστερη έρευνα στον ελληνικό χώρο έρχεται σε συμφωνία με τα παραπάνω, καθώς διαπίστωσε ότι οι διαδικτυακοί θύτες/θύματα συνιστούν μια περισσότερο δυσλειτουργική ομάδα, παρουσιάζοντας υψηλότερα ποσοστά άγχους, κατάθλιψης και εντονότερα διαπροσωπικά προβλήματα (Kokkinos et al., 2014). Ομοίως, μελέτη 5058 Ιταλών μαθητών, ηλικίας 11 – 18 ετών υπέδειξε ως ομάδα υψηλού κινδύνου που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής τους θύτες/θύματα, οι οποίοι ανέφεραν υψηλότερα συμπτώματα μετατραυματικού στρες μετά την εμπλοκή τους σε διαδικτυακό εκφοβισμό (Baldry et al., 2019). Τετραπλάσιες πιθανότητες κατάθλιψης στην κατηγορία θύτες/θύματα εντόπισαν και η Selkie και οι συνεργάτες της (2015), ενώ υψηλότερα επίπεδα άγχους, κατάθλιψης και μειωμένης ψυχικής υγείας εντοπίστηκαν στους θύτες/θύματα σε έρευνα της Hellfeldt και των συνεργατών της (2020).

Τέλος, υπάρχουν έρευνες οι οποίες τεκμηριώνουν την άποψη πως προβλήματα συναισθηματικά, προβλήματα με τους συνομηλίκους ή προβλήματα συμπεριφοράς λειτουργούν ως προγνωστικοί παράγοντες εμπλοκής στον διαδικτυακό εκφοβισμό. Οι Kowalski και Limber (2013) βρήκαν σημαντική συσχέτιση της κατάθλιψης, του άγχους και της αυτοεκτίμησης με την εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό είτε στον ρόλο

του θύτη είτε στον ρόλο του θύματος, ενώ ο Foody και οι συνεργάτες του (2019) κατέδειξαν πως τα προβλήματα συμπεριφοράς και υπερκινητικότητας συνιστούν σημαντικούς προγνωστικούς παράγοντες για την εμπλοκή των αγοριών σε διαδικτυακό εκφοβισμό σε οποιονδήποτε ρόλο (θύματος, θύτη, θύτη/θύματος). Συσχετισμός μεταξύ των καταθλιπτικών συμπτωμάτων και του κυβερνοεκφοβισμού διαπιστώθηκε και στην έρευνα του Gámez-Guadix και των συνεργατών του (2013) στην οποία η θυματοποίηση οδήγησε σε αύξηση των καταθλιπτικών συμπτωμάτων, τα οποία με τη σειρά τους αυξάνουν την πιθανότητα εμπλοκής στον διαδικτυακό εκφοβισμό.

Πολύ λιγότερες είναι οι έρευνες που ασχολούνται με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εκφοβιστών στον κυβερνοχώρο. Για παράδειγμα, μία αυστραλιανή έρευνα προσανατολισμένη στους θύτες διαπίστωσε ότι αυτοί ανέφεραν περισσότερες κοινωνικές δυσκολίες και υψηλότερες βαθμολογίες στις κλίμακες κατάθλιψης και άγχους σε σύγκριση με τους μη εμπλεκόμενους στον διαδικτυακό εκφοβισμό (Campbell et al., 2013).

Συμπερασματικά, παρά τις αντιλήψεις ερευνητών οι οποίοι χαρακτηρίζουν το φαινόμενο της κυβερνοθυματοποίησης ως υπερεκτιμημένο σε σχέση με την παραδοσιακή θυματοποίηση (Wolke et al., 2017), τα αποτελέσματα των ερευνών στον διεθνή χώρο καταδεικνύουν πως ο διαδικτυακός εκφοβισμός συνιστά όντως παράγοντα κινδύνου για την μελλοντική ψυχική υγεία των εφήβων που εμπλέκονται σε αυτόν με οποιονδήποτε τρόπο.

Κεφάλαιο 2: Σκοπός, στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα

2.1 Σκοπός της έρευνας

Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτει, λοιπόν, ότι η ποιοτική φιλία ως σχέση μεταξύ έμπιστων συντρόφων, οι οποίοι είναι διαθέσιμοι να παρέχουν βοήθεια, ικανοί να τονώσουν το αίσθημα της ασφάλειας και να προσφέρουν τη στοργή και την οικειότητα που ο έφηβος έχει ανάγκη, έχει διερευνηθεί εκτενώς στη σύγχρονη βιβλιογραφία (Hojjat & Moyer, 2017· Youniss & Haynie, 1992).

Μια νέα συνθήκη, όμως, ανακύπτει λόγω της εξέλιξης των τεχνολογιών επικοινωνίας: αυτή της επικοινωνίας των εφήβων μέσω του διαδικτύου με τους φίλους, πράγμα που προσφέρει οφέλη αλλά και υποκρύπτει κινδύνους. Στα οφέλη λογίζεται η διεύρυνση του κύκλου των γνωριμιών των εφήβων και η δυνατότητα συνεχούς επικοινωνίας τους, πράγμα που ενισχύει την αίσθηση της εγγύτητας και την ευκαιρία αυτό – αποκάλυψης (Leung et al., 2013· Reich, 2012· Yang & Brown, 2013), ενώ στους κινδύνους μεταξύ των άλλων λογίζεται και ο διαδικτυακός εκφοβισμός.

Καθώς, λοιπόν, ο ρόλος της ποιότητας της φιλίας στην εφηβεία και ο εκφοβισμός στην παραδοσιακή του μορφή έχουν εξεταστεί εκτενώς, το θέμα της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και ο διαμεσολαβητικός της ρόλος στην εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο εκτενών ερευνών - από όσο μελετήσαμε - στον ελλαδικό χώρο, ενώ η βιβλιογραφική παρουσίαση αντικρουόμενα συμπεράσματα του ρόλου της σε σχέση με το φύλο και τις υποκλίμακες της ποιότητάς της. Αντιστοίχως, οι αρχικές έρευνες που αφορούσαν στο φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού επικεντρώθηκαν στην τεκμηρίωση των ποσοστών επικράτησής του, στις επιπτώσεις που σχετίζονται με το φύλο και τον εντοπισμό ομοιοτήτων και διαφορών με τον παραδοσιακό εκφοβισμό. Πιο πρόσφατες μελέτες προσπαθούν να συσχετίσουν τον διαδικτυακό εκφοβισμό με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων σε αυτόν (Nixon, 2014), καταδεικνύοντας τη σοβαρότητα του φαινομένου για την ψυχική υγεία των εφήβων. Ωστόσο, λίγες μελέτες επιχειρούν συσχετισμούς των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών των εφήβων και της εμπλοκής τους στον διαδικτυακό εκφοβισμό σε ρόλο θύτη, θύματος και θύτη/θύματος. (Hellfeldt et al., 2020).

Τα δύο αυτά κενά στη βιβλιογραφία έρχεται να καλύψει η έρευνά μας, προσδοκώντας να προσφέρει πολύτιμα στοιχεία αναφορικά με τον ρόλο της διαδικτυακής φιλίας και των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών των εφήβων στην εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό.

2.2 Στόχοι της έρευνας

Επομένως, οι στόχοι της παρούσας μελέτης είναι:

- 1) Να συσχετιστεί η διαδικτυακή φιλία με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά.
- 2) Να συσχετιστεί η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας με την εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό.
- 3) Να συσχετιστεί η εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου.
- 4) Να εντοπιστεί κατά πόσο η ηλικία και το φύλο των εφήβων επηρεάζουν την ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας και την εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό.

Προκειμένου να περιοριστούν και να συγκεκριμενοποιηθούν οι στόχοι της παρούσας έρευνας, θα διατυπωθούν στη συνέχεια τα ερευνητικά μας ερωτήματα και οι υποθέσεις.

2.3 Ερευνητικά ερωτήματα

1. Πώς σχετίζεται η διαδικτυακή φιλία με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της ικανοποίησης, συντροφικότητας, βοήθειας, οικειότητας και αυτοεκτίμησης;
2. Πώς σχετίζεται η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας με την εμπλοκή σε φαινόμενα διαδικτυακού εκφοβισμού;
3. Πώς σχετίζεται η εμπλοκή σε φαινόμενα διαδικτυακού εκφοβισμού με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εφήβων;
4. Πώς οι διαφορές στην ηλικία και το φύλο επηρεάζουν την εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό;

2.4 Υποθέσεις

Με βάση τα παραπάνω ερωτήματα, οι ερευνητικές μας υποθέσεις διαμορφώνονται ως εξής:

Μηδενική υπόθεση (Y1) : Δεν υπάρχει διαφορά στην ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας μεταξύ αγοριών και κοριτσιών.

Εναλλακτική υπόθεση (Y1): Υπάρχει διαφορά στην ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας μεταξύ αγοριών και κοριτσιών.

Μηδενική υπόθεση (Y2): Δεν υπάρχει διαφορά στην ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας ανάλογα με την ηλικία των μαθητών/τριών.

Εναλλακτική υπόθεση (Y2): Υπάρχει διαφορά στην ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας ανάλογα με την ηλικία των μαθητών/τριών.

Μηδενική υπόθεση (Y3): Δεν υπάρχει διαφορά στην ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας ανάλογα με την τάξη φοίτησης των μαθητών/τριών.

Εναλλακτική υπόθεση (Y3): Υπάρχει διαφορά στην ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας ανάλογα με την τάξη φοίτησης των μαθητών/τριών.

Μηδενική υπόθεση (Y4): Η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας δε συσχετίζεται με την αυτοεκτίμηση.

Εναλλακτική υπόθεση (Y4): Η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας συσχετίζεται με την αυτοεκτίμηση.

Μηδενική υπόθεση (Y5): Δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και των επιπέδων μοναξιάς.

Εναλλακτική υπόθεση (Y5): Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και των επιπέδων μοναξιάς.

Μηδενική υπόθεση (Y6) : Δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και των επιπέδων οικειότητας.

Εναλλακτική υπόθεση (Y6) : Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και των επιπέδων οικειότητας.

Μηδενική υπόθεση (Y7): Δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και των επιπέδων ικανοποίησης.

Εναλλακτική υπόθεση (Y7): Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και των επιπέδων ικανοποίησης.

Μηδενική υπόθεση (Y8): Δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και των επιπέδων βοήθειας.

Εναλλακτική υπόθεση (Y8): Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και των επιπέδων βοήθειας.

Μηδενική Υπόθεση (Y9) : Η ποιότητα διαδικτυακής φιλίας δε σχετίζεται θετικά με τη μη εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό.

Εναλλακτική Υπόθεση (Y9) : Η ποιότητα διαδικτυακής φιλίας σχετίζεται θετικά με τη μη εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό.

Μηδενική υπόθεση (Y10) : Η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας δε συσχετίζεται αρνητικά με τον διαδικτυακό εκφοβισμό.

Εναλλακτική υπόθεση (Y10) : Η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας συσχετίζεται αρνητικά με τον διαδικτυακό εκφοβισμό.

Μηδενική Υπόθεση (Y11) : Η διαδικτυακή ποιότητα φιλίας δε συσχετίζεται αρνητικά με τη διαδικτυακή θυματοποίηση.

Εναλλακτική υπόθεση (Y11): Η διαδικτυακή ποιότητα φιλίας συσχετίζεται αρνητικά με τη διαδικτυακή θυματοποίηση.

Μηδενική υπόθεση (Y12): Το φύλο δεν επηρεάζει τη σχέση μεταξύ ποιότητας διαδικτυακής φιλίας και διαδικτυακού εκφοβισμού.

Εναλλακτική υπόθεση (Y12) : Το φύλο επηρεάζει τη σχέση μεταξύ ποιότητας διαδικτυακής φιλίας και διαδικτυακού εκφοβισμού.

Μηδενική υπόθεση (Y13): Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου δεν προβλέπουν την εμπλοκή του εφήβου σε διαδικτυακό εκφοβισμό.

Εναλλακτική υπόθεση (Y13): Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου προβλέπουν την εμπλοκή του εφήβου σε διαδικτυακό εκφοβισμό.

Μέρος Β : Μεθοδολογικό Πλαίσιο

Κεφάλαιο 3 : Μέθοδος

3.1 Μεθοδολογία της έρευνας

Κατά την οργάνωση και τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας ακολουθήθηκε η ποσοτική προσέγγιση, ώστε να εξασφαλιστεί η αμεροληψία τόσο κατά τη συλλογή των δεδομένων, όσο και κατά την ανάλυσή τους, καθώς πρόκειται για μέθοδο που προστατεύει τη διαδικασία από τις προκαταλήψεις του ερευνητή. Η αντικειμενικότητα επιτυγχάνεται χρησιμοποιώντας έγκυρα εργαλεία και εφαρμόζοντας ποικίλες στατιστικές αναλύσεις οι οποίες θα προσδώσουν τον απρόσωπο τόνο στη μελέτη. Ταυτόχρονα, με τη συγκεκριμένη μέθοδο δίνεται η δυνατότητα, μελετώντας ένα δείγμα του πληθυσμού – στόχου, να γίνουν γενικεύσεις που αφορούν στον πληθυσμό (Creswell, 2011). Τέλος, στην έρευνα επιλέχθηκε ο συσχετιστικός σχεδιασμός, τόσο ο επεξηγηματικός, προκειμένου να εντοπιστεί ο βαθμός συµμεταβολής των μεταβλητών (ποιότητα διαδικτυακής φιλίας, διαδικτυακός εκφοβισμός / θυματοποίηση, ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εφήβων), όσο και ο προβλεπτικός, για να προβλεφθούν τα αποτελέσματα χρησιμοποιώντας τις παραπάνω μεταβλητές ως προβλεπτές (Creswell, 2011).

3.2 Πληθυσμός - Δείγμα

Ο πληθυσμός – στόχος της παρούσας έρευνας είναι οι μαθητές Γυμνασίου των σχολείων του νομού Τρικάλων. Ωστόσο, η αδυναμία πρόσβασης στο σύνολο αυτών των μαθητών, οδήγησε στην επιλογή ενός δείγματος, μιας υποομάδας του πληθυσμού – στόχου, και συγκεκριμένα των μαθητών Γυμνασίων του δήμου Καλαμπάκας.

Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκε βολική δειγματοληψία χωρίς πιθανότητα, επειδή οι συμμετέχοντες/ουσες είχαν τη διάθεση να συμμετάσχουν στην έρευνα και πληρούσαν τα κριτήρια της συμμετοχής τους σε αυτή: ήταν έφηβοι μαθητές/τριες Γυμνασίου που χρησιμοποιούσαν το διαδίκτυο για την επικοινωνία με τους φίλους τους. Παράλληλα, εξασφαλίστηκε η έγγραφη άδεια της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού Τρικάλων και η ενυπόγραφη συναίνεση των γονέων/κηδεμόνων των μαθητών/τριών που αποτέλεσαν το δείγμα. Το μέγεθος του δείγματος της παρούσας έρευνας ήταν 313 μαθητές. Ωστόσο, λόγω ελλιπούς συμπλήρωσης ερωτηματολογίων,

ο αριθμός του δείγματος ανήλθε στους 276 μαθητές/τριες, από τους οποίους 133 ήταν αγόρια (48,2%) και 143 ήταν κορίτσια (51,8%) με μέσο όρο ηλικίας 13,61 έτη ($SD=0,98$). Επίσης, το 24,8% των μαθητών της Α΄ Γυμνασίου ήταν αγόρια και το 28% ήταν κορίτσια. Υψηλότερο ποσοστό αγοριών συμμετεχόντων εντοπίζεται στη Β΄ Γυμνασίου (39,1%), ενώ το ποσοστό των κοριτσιών της ίδιας τάξης ανέρχεται σε 37,1%. Τέλος, στη Γ΄ Γυμνασίου το 36,1% είναι έφηβοι συμμετέχοντες και το 35% έφηβες.

3.3 Ερευνητικά εργαλεία συλλογής δεδομένων

Ποιότητα διαδικτυακής φιλίας: Για την εκτίμηση της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας χρησιμοποιήθηκε η ελληνική μετάφραση – προσαρμογή του Friendship Quality on Social Network Sites questionnaire - FQSNS, που σχεδιάστηκε και αξιολογήθηκε από τους Verswijvel, Heirman, Hardies και Walrave (2018). Η κλίμακα αποτελείται από 16 προτάσεις οι οποίες οργανώνονται σε πέντε υποκλίμακες που αντιστοιχούν σε πέντε διαστάσεις της ποιότητας της φιλίας: την Ικανοποίηση (Satisfaction) με 3 προτάσεις (π.χ. «Νοιάζομαι για αυτόν/αυτήν»), τη Συντροφικότητα (Companionship) με 4 προτάσεις (π.χ. «Μου αρέσει να κουβεντιάζω μαζί του/της»), τη Βοήθεια (Help) με 3 προτάσεις (π.χ. «Με βοηθάει όταν το έχω ανάγκη»), την Οικειότητα (Intimacy) με 3 προτάσεις (π.χ. «Αντιλαμβάνεται τότε είμαι αναστατωμένος/η») και την Αυτοεκτίμηση (Self-validation) με 3 προτάσεις (π.χ. «Με κάνει να νιώθω έξυπνος/η»). Οι προτάσεις βαθμολογούνται σε κλίμακα τύπου Likert 5 σημείων από το 1 (*Διαφωνώ απόλυτα*) έως το 5 (*Συμφωνώ απόλυτα*). Οι συγγραφείς αναφέρουν ικανοποιητικά επίπεδα εσωτερικής συνέπειας (εύρος alpha του Cronbach = .87-.94). Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνουν ερωτήσεις σχετικά με το φύλο και την ηλικία του διαδικτυακού φίλου, αλλά και το καθεστώς της γνωριμίας τους (αν γνώριζαν τον φίλο ήδη από την «πραγματική ζωή» πριν συνδεθούν διαδικτυακά, αν τον γνώρισαν αποκλειστικά σε μέσο κοινωνικής δικτύωσης, ή αν μετά τη διαδικτυακή τους φιλία επεδίωξαν τη γνωριμία τους στην «πραγματική ζωή»). Επισημαίνεται ότι το ερωτηματολόγιο μεταφράστηκε από την γράφουσα και έναν άριστο γνώστη της αγγλικής γλώσσας, σε μια προσπάθεια να διασφαλιστεί η αξιοπιστία της μετάφρασής του στην ελληνική.

Διαδικτυακός εκφοβισμός: Για την αξιολόγηση της εμπλοκής των εφήβων στον διαδικτυακό εκφοβισμό προτείνεται η ελληνική μετάφραση - προσαρμογή της

κλίμακας Cyber-Bullying and Victimization Experiences Questionnaire-Greek (CBVEQ-G), των Αντωνιάδου, Κόκκινου και Μάρκου (2016). Η κλίμακα περιλαμβάνει 12 συμπεριφορές κυβερνοεκφοβισμού/θυματοποίησης. Συγκεκριμένα, υπάρχουν ερωτήσεις που αξιολογούν άμεσες συμπεριφορές ΚΕ/ΚΘ (ερωτήσεις 1, 6, 8, 10 και 12) (α. καταστροφή περιουσίας – π.χ., «Έχεις στείλει επίτηδες αρχείο που περιείχε ιό σε κάποιον;», β. λεκτικός ΚΕ/ΚΘ – π.χ., «Έχεις στείλει ή δείξει μηνύματα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) κάποιου ατόμου σε άλλους, χωρίς την άδειά του, για να το κοροϊδέψεις, να μιλήσεις άσχημα για αυτό ή να πεις πράγματα για αυτό που δεν ισχύουν;», γ. απειλές – π.χ., «Έχεις στείλει μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε κάποιον για να τον απειλήσεις;»). Επίσης, περιλαμβάνει ερωτήσεις που αξιολογούν έμμεσες συμπεριφορές ΚΕ/ΚΘ (ερωτήσεις 2, 3, 4, 5, 7, 9 και 11) (α. κοινωνικός αποκλεισμός, - π.χ., «Έχει πει κάποιος άσχημα πράγματα για σένα στο διαδίκτυο, για να κάνει τους φίλους σου να σε διαγράψουν από φίλο, να σε «αποκλείσουν», ή να σε αντιπαθήσουν;», β. δυσφήμιση, - π.χ., «Έχει στείλει ή δείξει κάποιος δικά σου μηνύματα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου), σε άλλους χωρίς την άδειά σου, για να σε κοροϊδέψει, να μιλήσει άσχημα για σένα ή να πει πράγματα για σένα που δεν ισχύουν;», γ. Προσποίηση, - π.χ., «Έχεις στείλει μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε κάποιον, προσποιούμενος ότι είσαι κάποιος άλλος για να του φερθείς άσχημα;»). Οι συμμετέχοντες/ουσες καλούνται να απαντήσουν για την εμπλοκή τους στον κυβερνοεκφοβισμό ή/και τη θυματοποίηση σε μια κλίμακα τύπου Likert 5 σημείων από το 1 (ποτέ) έως το 5 (κάθε μέρα). Οι δύο κλίμακες περιλαμβάνουν επίσης, 6 ερωτήσεις παρακολούθησης προκειμένου να διακριθούν τα περιστατικά κυβερνοεκφοβισμού /θυματοποίησης από άλλες επιθετικές συμπεριφορές με βάση 6 κριτήρια (επανάληψη, σκοπιμότητα, αιτία δυσφορίας, απρόκλητη ενέργεια, ανισορροπία ισχύος, χρήση ΤΠΕ). Τέλος, η χρήση της κλίμακας CBVEQ-G σε άτομα πρώιμης εφηβείας (10-12 ετών) και εφήβους (13-18 ετών) απέδειξε επαρκή αξιοπιστία (εύρος alpha του Cronbach = .86 - .95 για τον κυβερνοεκφοβισμό και .87 - .95 για τη θυματοποίηση στο διαδίκτυο).

Ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου: Τα συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα των εφήβων προσδιορίστηκαν με την κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών του Goodman (1997), που αναφέρεται σε παιδιά 4 – 17 χρονών. Πρόκειται για ένα ερωτηματολόγιο το οποίο έχει σταθμιστεί στην Ελλάδα από τον Giannakopoulos και τους συνεργάτες του (2009), για αυτό στην παρούσα έρευνα

χρησιμοποιήθηκε η ελληνική μετάφραση – προσαρμογή του εργαλείου. Η κλίμακα περιλαμβάνει 25 προτάσεις, δέκα από τις οποίες αφορούν σε δυνατότητες των εφήβων, δεκατέσσερις αναφέρονται σε δυσκολίες και μία πρόταση χαρακτηρίζεται ουδέτερη («Τα πηγαίνω καλύτερα με τους ενήλικες παρά με άτομα της ηλικίας μου»). Οι 25 προτάσεις είναι οργανωμένες σε πέντε υποκλίμακες των πέντε προτάσεων η καθεμία, όπως φαίνεται παρακάτω: υποκλίμακα συναισθηματικών συμπτωμάτων (π.χ. «Ανησυχώ πολύ»), προβλημάτων συμπεριφοράς (π.χ. «Συχνά με κατηγορούν ότι λέω ψέματα ή εξαπατώ»), υπερκινητικότητας (π.χ. «Είμαι συχνά αφηρημένος/η, δυσκολεύομαι να συγκεντρωθώ»), προβλημάτων με τους συνομηλίκους (π.χ., «Συνήθως είμαι μόνος/η. Γενικά παίζω μόνος/η ή μένω με τον εαυτό μου») και φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς (π.χ. «Είμαι καλός/ή με τα μικρότερα παιδιά»). Οι προτάσεις βαθμολογούνται σε κλίμακα τύπου Likert 3 σημείων από το 1 (*Δεν ισχύει*) έως το 3 (*Ισχύει σίγουρα*). Η βαθμολογία για κάθε μία από τις πέντε υποκλίμακες προκύπτει από το άθροισμα των βαθμολογιών για τα πέντε στοιχεία που συνθέτουν τη συγκεκριμένη υποκλίμακα, προκύπτοντας έτσι μια βαθμολογία υποκλίμακας που κυμαίνεται από 0 έως 10. Το άθροισμα των βαθμολογιών κάθε υποκλίμακας προσφέρουν μια συνολική βαθμολογία της κλίμακας δυσκολιών που κυμαίνεται από 0 έως 40. Η βαθμολογία για την φιλοκοινωνική συμπεριφορά δεν ενσωματώνεται στη συνολική βαθμολογία δυσκολιών, καθώς η απουσία της δε συνεπάγεται και παρουσία ψυχολογικών δυσκολιών.

Δημογραφικά στοιχεία του εφήβου: Οι συμμετέχοντες/ουσες μαθητές/τριες συμπλήρωσαν στο ξεκίνημα του ερωτηματολογίου μια σύντομη φόρμα δημογραφικών στοιχείων την οποία αποτελούσαν ερωτήσεις που αφορούσαν στο φύλο, την ηλικία και την τάξη στην οποία φοιτούν.

3.4 Ερευνητική διαδικασία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 2022 – 2023 και τη χρονική περίοδο 15 έως 20 Μαρτίου 2023. Αρχικά, εξασφαλίστηκε η άδεια διεξαγωγής της έρευνας από τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Τρικάλων, η οποία κοινοποιήθηκε στους Διευθυντές των σχολείων. Στη συνέχεια μέσω της επιστολής – εντύπου συγκατάθεσης γονέων/κηδεμόνων εγκρίθηκε η συμμετοχή των μαθητών/τριών στην έρευνα. Η επιστολή γνωστοποιούσε στους γονείς/κηδεμόνες το

θέμα και τον σκοπό της έρευνας και ενημέρωνε για τη διασφάλιση της ανωνυμίας των στοιχείων του παιδιού τους, εφόσον αυτό επιθυμούσε να συμμετάσχει στην έρευνα. Στο έντυπο συγκατάθεσης γονέα/κηδεμόνα επισημαινόταν η εθελοντική συμμετοχή του παιδιού στην έρευνα και το δικαίωμά του να αποχωρήσει από τη διαδικασία οποιαδήποτε στιγμή το θελήσει.

Το ερωτηματολόγιο χορηγήθηκε σε κάθε τμήμα ξεχωριστά μέσα στη σχολική τάξη από την γράφουσα. Αρχικά, οι μαθητές/τριες ενημερώθηκαν για τον σκοπό της έρευνας και στη συνέχεια τονίστηκε πως η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου είναι ανώνυμη και πως τα στοιχεία που θα συλλεγούν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας. Επισημάνθηκε η ανάγκη να απαντήσουν με ειλικρίνεια και δόθηκαν οι ίδιες οδηγίες σε όλους τους συμμετέχοντες / όλες τις συμμετέχουσες, ώστε να διευκολυνθούν στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Οι μαθητές/τριες μελέτησαν το εισαγωγικό σημείωμα του ερωτηματολογίου στο οποίο ενημερώθηκαν και εγγράφως για τον σκοπό της έρευνας και το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων και των απαντήσεών τους. Αρχικά, κλήθηκαν να συμπληρώσουν την κλίμακα για την ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας, στη συνέχεια συμπλήρωσαν την κλίμακα συμπεριφορών διαδικτυακής θυματοποίησης, έπειτα αυτή των συμπεριφορών διαδικτυακού εκφοβισμού και τέλος την κλίμακα δυνατοτήτων και δυσκολιών. Στο τέλος της διαδικασίας οι συμμετέχοντες/ουσες ήλεγχαν την πληρότητα των στοιχείων που είχαν συμπληρώσει, σε μια προσπάθεια να μειωθεί ο αριθμός των ερωτηματολογίων με ελλείψεις απαντήσεις.

3.5 Στατιστική ανάλυση

Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων της παρούσας έρευνας πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του στατιστικού προγράμματος SPSS.

Αρχικά, ελέγχθηκε η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας η οποία αποτιμάται με τον δείκτη Cronbach α . Κάθε τιμή υψηλότερη του 0.7 θεωρείται ότι εξασφαλίζει αποδεκτή αξιοπιστία στο εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα. Τα αποτελέσματα του ελέγχου αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας πιστοποιούν τη συνέπεια ή όχι των απαντήσεων των συμμετεχόντων/ουσών στις προτάσεις του ερωτηματολογίου.

Στη συνέχεια εξετάστηκε κατά πόσο τα δεδομένα σχηματίζουν κανονική κατανομή. Ο έλεγχος της κανονικότητας των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με το κριτήριο

Kolmogorov – Smirnov, προκειμένου να εφαρμοστούν παραμετρικά ή μη παραμετρικά τεστ στην επαγωγική στατιστική.

Η επεξεργασία των στατιστικών δεδομένων πραγματοποιήθηκε σε δύο επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο της περιγραφικής στατιστικής επιχειρήθηκε η οργάνωση και η περιγραφή τους, ώστε να έχουμε μια πρώτη εικόνα των δεδομένων της έρευνας σε μορφή πίνακα, γραφικής παράστασης ή σε αριθμητική μορφή. Έπειτα, ακολουθήθηκε μια σειρά στατιστικών μεθόδων (επαγωγική στατιστική) ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με τον πληθυσμό, από τα δεδομένα που έχουμε συλλέξει από ένα δείγμα του πληθυσμού (Ρούσσος & Τσαούσης, 2020).

Κεφάλαιο 4 : Αποτελέσματα της έρευνας

4.1 Αξιοπιστία των μέσων συλλογής δεδομένων

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται οι δείκτες εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστίας Cronbach alpha για τις υποκλίμακες της παρούσας έρευνας, για το σύνολο. Όπως φαίνεται, οι υποκλίμακες έχουν ικανοποιητική εσωτερική συνοχή, η οποία κυμαίνεται από 0,94 έως 0,45.

Πίνακας 1

Δείκτες εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστίας Cronbach alpha για τις υποκλίμακες

Μεταβλητές	Cronbach's Alpha	N of Items
<i>Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών (SDQ)</i>	0,74	25
Συναισθηματικά προβλήματα	0,77	5
Προβλήματα συμπεριφοράς	0,48	5
Προβλήματα με συνομηλίκους	0,45	5
Υπερκινητικότητα	0,61	5
Φιλοκοινωνική συμπεριφορά	0,61	5
<i>Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας</i>	0,94	16
Ικανοποίηση	0,91	3
Συντροφικότητα	0,84	4
Βοήθεια	0,78	3
Οικειότητα	0,84	3
Αυτοεκτίμηση	0,74	3
<i>Διαδικτυακός Εκφοβισμός και Θυματοποίηση</i>	0,87	24

Διαδικτυακός Εκφοβισμός	0,83	12
Διαδικτυακή Θυματοποίηση	0,82	12

4.2 Έλεγχος κανονικότητας κατανομών

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του Kolmogorov-Smirnov Z test για τον έλεγχο κανονικότητας των κατανομών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Kolmogorov-Smirnov Z test, όλες οι μεταβλητές δεν προσεγγίζουν την κανονική κατανομή.

Πίνακας 2
Αποτελέσματα του Kolmogorov-Smirnov Z test για όλες οι μεταβλητές

Μεταβλητές	Kolmogorov-Smirnov Z	p
Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών (SDQ)		
Συναισθηματικά προβλήματα	2,17	< 0,001
Προβλήματα συμπεριφοράς	2,80	< 0,001
Προβλήματα με συνομηλίκους	3,14	< 0,001
Υπερκινητικότητα	2,18	< 0,001
Φιλοκοινωνική συμπεριφορά	2,98	< 0,001
Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας		
Ικανοποίηση	3,32	< 0,001
Συντροφικότητα	2,43	< 0,001
Βοήθεια	2,16	< 0,001
Οικειότητα	2,74	< 0,001
Αυτοεκτίμηση	1,95	< 0,001

Διαδικτυακός Εκφοβισμός και Θυματοποίηση

Διαδικτυακός Εκφοβισμός	4,30	< 0,001
Διαδικτυακή Θυματοποίηση	3,11	< 0,001

4.3 Περιγραφική στατιστική

4.3.1 Περιγραφικά στοιχεία των μέσων συλλογής δεδομένων

Στον Πίνακα 3 παρουσιάζονται οι μέσοι όροι (*M*), οι τυπικές αποκλίσεις (*SD*), η διάμεσος (*Mdn*), οι μέγιστες (*Max*) και ελάχιστες τιμές (*Min*), η λοξότητα και η κύρτωση όλων των υποκλιμάκων.

Πίνακας 3

Περιγραφικά στοιχεία των μέσων συλλογής δεδομένων

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Mdn</i> (Max-Min)	Λοξότητα	Κύρτωση
<i>Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών (SDQ)</i>					
Συναισθηματικά προβλήματα ¹	1,70	0,54	1,60 (3,00-1,00)	0,52	-0,61
Προβλήματα συμπεριφοράς ¹	1,69	0,36	1,60 (3,00-1,00)	0,71	0,74
Προβλήματα με συνομηλίκους ¹	1,44	0,35	1,40 (2,60-1,00)	0,89	0,43
Υπερκινητικότητα ¹	1,74	0,45	1,60 (3,00-1,00)	0,38	-0,35
Φιλοκοινωνική συμπεριφορά ¹	2,55	0,38	2,60 (3,00-1,00)	-1,03	1,38
<i>Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας²</i>					
Ικανοποίηση ²	4,31	0,82	4,67 (5,00-1,00)	-1,67	3,33
Συντροφικότητα ²	4,07	0,80	4,25 (5,00-1,00)	-1,36	2,30
Βοήθεια ²	3,74	0,97	4,00 (5,00-1,00)	-0,85	0,42

Οικειότητα ²	3,84	1,10	4,00 (5,00-1,00)	-1,01	0,17
Αυτοεκτίμηση ²	3,72	0,90	3,67 (5,00-1,00)	-0,76	0,40

*Διαδικτυακός Εκφοβισμός και
Θυματοποίηση*

Διαδικτυακός Εκφοβισμός ²	1,24	0,37	1,10 (4,70-1,00)	4,33	30,72
Διαδικτυακή Θυματοποίηση ²	1,39	0,44	1,24 (3,80-1,00)	1,75	4,08

Σημ. ¹ Κλίμακα: 1-3. ² Κλίμακα: 0-5. Υψηλοί βαθμοί εκφράζουν υψηλά επίπεδα των μεταβλητών.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, ο μέσος όρος της υποκλίμακας Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά βρίσκεται πάνω από το μέσον της κλίμακας, που ισούται με 2. Αυτό σημαίνει ότι οι μαθητές είχαν σχετικά υψηλά επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Ακολουθούν κατά σειρά προτεραιότητας, από τον υψηλότερο προς το χαμηλότερο μέσο όρο, τα Συναισθηματικά Προβλήματα, τα Προβλήματα με Συνομηλίκους και, τέλος, η Υπερκινητικότητα. Οι μέσοι όροι και των τεσσάρων υποκλιμάκων βρίσκονται κάτω από τον μέσον της κλίμακας, που σημαίνει ότι οι μαθητές είχαν σχετικά χαμηλά επίπεδα συναισθηματικών και συμπεριφορικών προβλημάτων, προβλημάτων με τους συνομηλίκους τους και προβλημάτων υπερκινητικότητας.

Αντιστοίχως, ο μέσος όρος των υποκλιμάκων Ικανοποίηση και Συντροφικότητα βρίσκεται πάνω από τον μέσο όρο της κλίμακας, πράγμα που σημαίνει ότι οι μαθητές/τριες παρουσιάζουν πολύ υψηλά επίπεδα ικανοποίησης και συντροφικότητας στις διαδικτυακές τους φιλίες. Ακολουθούν με φθίνουσα σειρά από τον υψηλότερο στον χαμηλότερο μέσο όρο, η υποκλίμακα της Οικειότητας, της Βοήθειας και της Αυτοεκτίμησης. Συνεπώς οι μαθητές παρουσίασαν σχετικά υψηλά επίπεδα οικειότητας, βοήθειας και αυτοεκτίμησης στις διαδικτυακές τους φιλίες.

Τέλος, οι υποκλίμακες του Διαδικτυακού Εκφοβισμού και της Διαδικτυακής Θυματοποίησης είναι αρκετά κάτω από τον μέσο όρο της κλίμακας, πράγμα που σημαίνει ότι οι μαθητές/τριες παρουσίασαν πολύ χαμηλά επίπεδα εκφοβισμού και θυματοποίησης στο διαδίκτυο.

4.3.2 Συχνότητες των μεταβλητών

Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας

Στον ακόλουθο πίνακα (Πίνακας 4) παρουσιάζονται οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις των απαντήσεων των συμμετεχόντων/ουσών στις ερωτήσεις που απαρτίζουν τις υποκλίμακες Ικανοποίηση, Συντροφικότητα, Βοήθεια, Οικειότητα και Αυτοεκτίμηση της κλίμακας «Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας».

Πίνακας 4

Μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις υποκλίμακες Ικανοποίηση, Συντροφικότητα, Βοήθεια, Οικειότητα και Αυτοεκτίμηση της κλίμακας «Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας»

Υποκλίμακες «Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας»	M	SD
<i>Ικανοποίηση</i>	4,31	0,94
Νοιάζομαι για αυτόν/αυτήν	4,22	0,91
Τον/Την συμπαθώ	4,39	0,87
Νιώθω χαρά που είναι φίλος/η μου	4,32	0,89
<i>Συντροφικότητα</i>	4,06	0,99
Έχει καλές ιδέες ...για να διασκεδάσουμε	3,85	0,97
Με κάνει συχνά να γελώ	4,15	0,98
Μου αρέσει να κουβεντιάζω μαζί του/της	4,29	0,90
Μου αρέσει να είμαι στη συντροφιά του/της	3,95	1,06
<i>Βοήθεια</i>	3,74	1,08
Με βοηθάει όταν το έχω ανάγκη	3,97	1,14
Μου δανείζει πράγματα που χρειάζομαι	3,49	1,24
Με βοηθάει να ολοκληρώσω και να επιτύχω	3,76	1,10

<i>Οικειότητα</i>	3,83	1,13
Είναι κάποιος/α στον οποίο/στην οποία μπορώ να μιλήσω για λεπτά ζητήματα	3,83	1,27
Αντιλαμβάνεται πότε είμαι αναστατωμένος/η	3,73	1,18
Είναι κάποιος/α στον οποίο/στην οποία μπορώ να εμπιστευθώ μυστικά.	3,92	1,34
<i>Αυτοεκτίμηση</i>	3,71	1,05
Με κάνει να νιώθω έξυπνος/η	3,48	1,13
Με κάνει να νιώθω ξεχωριστός/ή	3,68	1,14
Με επικροτεί όταν κάνω κάτι καλά	3,97	1,05

Συγκεκριμένα, οι δηλώσεις «Τον/Την συμπαθώ» ($M = 4.39$, $SD = 0.87$), «Νιώθω χαρά που είναι φίλος/η μου» ($M = 4.32$, $SD = 0.89$) και «Νοιάζομαι για αυτόν/αυτήν» ($M = 4.22$, $SD = 0.91$) παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη βαθμολογία στη μέτρηση της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και αφορούν στην υποκλίμακα της ικανοποίησης. Η μικρότερη βαθμολογία συναντάται στην υποκλίμακα της βοήθειας και στη δήλωση «Μου δανείζει πράγματα που χρειάζομαι» ($M = 3.49$, $SD = 1.2$) αλλά και στην υποκλίμακα της αυτοεκτίμησης με τη δήλωση «Με κάνει να νιώθω έξυπνος/η» ($M = 3.48$, $SD = 1.13$).

Διαδικτυακή Θυματοποίηση

Στον ακόλουθο πίνακα (Πίνακας 5) παρουσιάζονται οι μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις της Διαδικτυακής Θυματοποίησης.

Σύμφωνα με τα ευρήματα του πίνακα (Πίνακας 5) σε σχέση με τη διαδικτυακή θυματοποίηση, οι δηλώσεις «Έχει στείλει κάποιος μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε άλλους στο οποίο σε κοροϊδεύει, λέει άσχημα πράγματα για σένα ή πράγματα που δεν ισχύουν;» ($M = 1.76, SD = 1.00$) και «Έχει στείλει ή δείξει κάποιος δικά σου μηνύματα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου), σε άλλους χωρίς την άδεια σου, για να σε κοροϊδέψει, να μιλήσει άσχημα για σένα ή να πει πράγματα για σένα που δεν ισχύουν;» ($M = 1.60, SD = 0.91$) συγκεντρώνουν τις υψηλότερες βαθμολογίες διαδικτυακής θυματοποίησης. Τη χαμηλότερη βαθμολογία παρουσιάζει η δήλωση «Έχει γράψει ή έχει ανεβάσει κάποιος κάτι στο δικό σου προφίλ κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Twitter κλπ) για να σε κοροϊδέψει, ή να σου μιλήσει άσχημα;» ($M = 1.07, SD = 0.36$).

Πίνακας 5

Μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις της Διαδικτυακής Θυματοποίησης

Διαδικτυακή Θυματοποίηση	M	SD
Σου έχει στείλει κάποιος μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) για να σε κοροϊδέψει, ή να σου μιλήσει άσχημα;	1,56	0,82
Σου έχει στείλει κάποιος μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου), προσποιούμενος ότι είναι κάποιος άλλος, για να σου φερθεί άσχημα;	1,24	0,56
Έχει στείλει κάποιος μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε άλλους στο οποίο σε κοροϊδεύει, λέει άσχημα πράγματα για σένα ή πράγματα που δεν ισχύουν;	1,76	1,00
Έχει στείλει κάποιος δικές σου φωτογραφίες ή βίντεο σε άλλους χωρίς την άδεια σου, για να σε κοροϊδέψει;	1,53	0,96

Έχει στείλει ή δείξει κάποιος δικά σου μηνύματα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου), σε άλλους χωρίς την άδεια σου, για να σε κοροϊδέσει, να μιλήσει άσχημα για σένα ή να πει πράγματα για σένα που δεν ισχύουν;	1,60	0,91
Σου έχει στείλει επίτηδες κάποιος αρχείο που περιείχε ιό;	1,30	0,74
Έχει πάρει κάποιος το δικό σου κινητό τηλέφωνο χωρίς τη θέληση σου, για να το χρησιμοποιήσει προσποιούμενος ότι είσαι εσύ και να στείλει μηνύματα, ή να πάρει τηλέφωνο σε φίλους ή γνωστούς σου;	1,51	0,88
Έχει γράψει ή έχει ανεβάσει κάποιος κάτι στο δικό σου προφίλ κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Twitter κλπ) για να σε κοροϊδέσει, ή να σου μιλήσει άσχημα;	1,07	0,36
Έχει πει κάποιος άσχημα πράγματα για σένα στο διαδίκτυο, για να κάνει τους φίλους σου να σε διαγράψουν από φίλο, να σε «αποκλείσουν», ή να σε αντιπαθήσουν;	1,42	0,79
Σου έχει στείλει κάποιος μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) για να σε απειλήσει;	1,30	0,70
Έχει γράψει κάποιος κάτι για σένα στο διαδίκτυο το οποίο δεν ήθελες να δουν οι άλλοι;	1,27	0,63
Έχει μπει κανείς σε δικό σου λογαριασμό (π.χ. ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης) χωρίς την άδεια σου;	1,21	0,61

Διαδικτυακός Εκφοβισμός

Στον ακόλουθο πίνακα (Πίνακας 6) παρουσιάζονται οι μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις του Διαδικτυακού Εκφοβισμού.

Σύμφωνα με τον μέσο όρο και των απαντήσεων των συμμετεχόντων/ουσών στην υποκλίμακα του διαδικτυακού εκφοβισμού (Πίνακας 6), η υψηλότερη βαθμολογία εντοπίστηκε στις δηλώσεις «Έχεις στείλει φωτογραφίες ή βίντεο κάποιου ατόμου σε άλλους χωρίς την άδειά του, για να το κοροϊδέψεις;» ($M = 1.49$, $SD = 0.82$) και «Έχεις στείλει ή δείξει μηνύματα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) κάποιου ατόμου σε άλλους, χωρίς την άδειά του, για να τον κοροϊδέψεις, να μιλήσεις άσχημα γι' αυτό ή να πεις πράγματα γι' αυτό που δεν ισχύουν;» ($M = 1.40$, $SD = 0.75$). Τη μικρότερη βαθμολογία σημειώνει η δήλωση «Έχεις στείλει επίτηδες αρχείο που περιείχε ιό σε κάποιον;» ($M = 1.07$, $SD = 0.44$).

Πίνακας 6

Μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις του Διαδικτυακού Εκφοβισμού

Διαδικτυακός Εκφοβισμός	M	SD
Έχεις στείλει μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε κάποιον για να τον κοροϊδέψεις, ή να του μιλήσεις άσχημα;	1,45	0,77
Έχεις στείλει μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε κάποιον, προσποιούμενος ότι είσαι κάποιος άλλος για να του φερθείς άσχημα;	1,10	0,43
Έχεις στείλει μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε άλλους για να κοροϊδέψεις κάποιο τρίτο άτομο, να μιλήσεις άσχημα γι' αυτό ή να πεις πράγματα γι' αυτό που δεν ισχύουν;	1,38	0,83
Έχεις στείλει φωτογραφίες ή βίντεο κάποιου ατόμου σε άλλους χωρίς την άδειά του, για να το κοροϊδέψεις;	1,49	0,82

Έχεις στείλει ή δείξει μηνύματα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) κάποιου ατόμου σε άλλους, χωρίς την άδεια του, για να το κοροϊδέψεις, να μιλήσεις άσχημα για αυτό ή να πεις πράγματα για αυτό που δεν ισχύουν;	1,40	0,75
Έχεις στείλει επίτηδες αρχείο που περιείχε ιό σε κάποιον;	1,07	0,44
Έχεις πάρει το κινητό τηλέφωνο κάποιου χωρίς τη θέληση του, για να το χρησιμοποιήσεις προσποιούμενος ότι είσαι εκείνος και να στείλεις μηνύματα, ή να πάρεις τηλέφωνο σε φίλους ή γνωστούς του;	1,31	0,72
Έχεις γράψει ή έχεις ανεβάσει κάτι στο προφίλ κοινωνικής δικτύωσης κάποιου (Facebook, Twitter κλπ) για να τον κοροϊδέψεις, ή να μιλήσεις άσχημα γι' αυτόν;	1,10	0,46
Έχεις πει άσχημα πράγματα για κάποιον στο διαδίκτυο, για να κάνεις τους φίλους του να τον διαγράψουν από φίλο, να τον «αποκλείσουν», ή να τον αντιπαθήσουν;	1,11	0,44
Έχεις στείλει μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε κάποιον για να τον απειλήσεις;	1,17	0,56
Έχεις γράψει κάτι για κάποιον στο διαδίκτυο το οποίο δεν ήθελε να δουν οι άλλοι;	1,17	0,55
Έχεις μπει σε λογαριασμό κάποιου (π.χ. ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης) χωρίς την άδεια του;	1,14	0,53

Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών

Στον ακόλουθο πίνακα (Πίνακας 7) παρουσιάζονται οι μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις των υποκλιμάκων της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών.

Συγκεκριμένα, στην υποκλίμακα των συναισθηματικών προβλημάτων, η απάντηση «Ανησυχώ πολύ» συγκεντρώνει την υψηλότερη βαθμολογία ($M = 1.93$, $SD = 0.79$) και ακολουθεί το «Είμαι νευρικός/ή σε νέες καταστάσεις. Χάνω εύκολα την αυτοπεποίθησή μου» ($M = 1.88$, $SD = 0.81$). Τη μικρότερη βαθμολογία συγκεντρώνει η δήλωση «Έχω συχνά πονοκεφάλους, πόνο στο στομάχι ή αδιαθεσία» ($M = 1.52$, $SD = 0.69$). Η απάντηση «Συνήθως κάνω αυτό που μου ζητάνε» συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη βαθμολογία στην υποκλίμακα των προβλημάτων συμπεριφοράς ($M = 3.78$, $SD = 0.65$), ενώ η απάντηση «Παίρνω πράγματα που δεν μου ανήκουν από το σπίτι, το σχολείο ή αλλού» παρουσιάζει τη χαμηλότερη βαθμολογία ($M = 1.23$, $SD = 0.55$). Στην υποκλίμακα της υπερκινητικότητας η δήλωση «Είμαι συχνά αφηρημένος/η, δυσκολεύομαι να συγκεντρωθώ» σημειώνει τη μεγαλύτερη βαθμολογία ($M = 1.90$, $SD = 0.74$), ενώ τη χαμηλότερη βαθμολογία συγκεντρώνει η δήλωση «Σκέφτομαι πριν κάνω κάτι» ($M = 1.62$, $SD = 0.67$). Σύμφωνα με τα ευρήματα στην υποκλίμακα των προβλημάτων με τους συνομηλίκους οι δηλώσεις «Τα άτομα της ηλικίας μου γενικά με συμπαθούν» ($M = 1.60$, $SD = 0.63$) και «Έχω ένα/μία ή περισσότερους/ες καλούς/ες φίλους/ες» ($M = 1.31$, $SD = 0.58$) παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη και μικρότερη βαθμολογία αντίστοιχα. Τέλος, στην υποκλίμακα της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς οι απαντήσεις «Βοηθώ κάποιον/α που είναι πληγωμένος/η, αναστατωμένος/η» ($M = 2.65$, $SD = 0.56$) και «Είμαι καλός/ή με τα μικρότερα παιδιά» ($M = 2.55$, $SD = 0.62$) σημειώνουν την υψηλότερη βαθμολογία, με χαμηλότερη βαθμολογία στην απάντηση «Προσπαθώ να είμαι αρεστός/ή στους άλλους. Νοιάζομαι για τα αισθήματά τους» ($M = 2.47$, $SD = 0.62$).

Πίνακας 7

Μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις των υποκλιμάκων της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών

Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών	M	SD
Συναισθηματικά προβλήματα	1,69	0,86
Έχω συχνά πονοκεφάλους, πόνο στο στομάχι ή αδιαθεσία	1,52	0,69
Ανησυχώ πολύ	1,93	0,79

Αισθάνομαι συχνά δυστυχισμένος/η, αποκαρδιωμένος/η ή κλαίω	1,60	0,72
Είμαι νευρικός/ή σε νέες καταστάσεις	1,88	0,81
Έχω πολλούς φόβους, τρομάζω εύκολα	1,53	0,70
<i>Προβλήματα συμπεριφοράς</i>	2,14	0,81
Θυμώνω πολύ και συχνά χάνω τη ψυχραιμία μου	2,06	0,77
Συνήθως κάνω αυτό που μου ζητάνε	3,78	0,65
Μαλώνω πολύ. Μπορώ να αναγκάζω τους άλλους να κάνουν το δικό μου	1,47	0,66
Παίρνω πράγματα που δεν μου ανήκουν από το σπίτι, το σχολείο ή αλλού	1,23	0,55
<i>Υπερκινητικότητα</i>	1,73	0,84
Είμαι ανήσυχος/η. Δεν μπορώ να καθίσω ήσυχα για πολλή ώρα	1,70	0,72
Συνεχώς στριφογυρίζω και κουνιέμαι	1,65	0,76
Είμαι συχνά αφηρημένος/η, δυσκολεύομαι να συγκεντρωθώ	1,90	0,74
Σκέφτομαι πριν κάνω κάτι	1,62	0,67
Τελειώνω τη δουλειά που κάνω. Η προσοχή μου είναι καλή	1,78	0,68
<i>Προβλήματα με συνομηλίκους</i>	1,43	0,79
Συνήθως είμαι μόνος/η. Γενικά παίζω μόνος/η ή μένω με τον εαυτό μου	1,37	0,61
Έχω ένα/μία ή περισσότερους/ες καλούς/ες φίλους/ες	1,31	0,58
Τα άτομα της ηλικίας μου γενικά με συμπαθούν	1,60	0,63
Τα άλλα παιδιά ή οι νέοι/ες με κοροϊδεύουν ή με αγριεύουν	1,33	0,57

Τα πηγαίνω καλύτερα με τους ενήλικες παρά με άτομα της ηλικίας μου	1,54	0,71
<i>Φιλοκοινωνική συμπεριφορά</i>	2,54	0,78
Προσπαθώ να είμαι αρεστός/ή στους άλλους. Νοιάζομαι για τα αισθήματά τους	2,47	0,62
Συνήθως μοιράζομαι με τους άλλους (φαγητό, παιχνίδια, στυλό κτλ)	2,52	0,61
Βοηθώ κάποιον/α που είναι πληγωμένος/η, αναστατωμένος/η	2,65	0,56
Είμαι καλός/ή με τα μικρότερα παιδιά	2,55	0,62
Συχνά προσφέρομαι να βοηθήσω τους άλλους (Γονείς, καθηγητές, παιδιά)	2,52	0,61

4.4 Επαγωγική στατιστική

4.4.1 Συσχετίσεις της διαδικτυακής φιλίας με το φύλο, την ηλικία, την τάξη φοίτησης και τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά

Διαφορές ανάλογα με το φύλο

Στην παρούσα ενότητα, θα εξεταστούν οι διαφορές στις απαντήσεις των παιδιών, ανάλογα με το φύλο τους. Αρχικά, θα παρουσιαστούν οι μέσοι όροι (M) και τυπικές αποκλίσεις (SD) των υποκλιμάκων της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών (SDQ), ανάλογα με το φύλο, καθώς και τα αποτελέσματα του Mann-Whitney U Test. Ακολούθως, θα παρουσιαστούν οι διαφορές στις απαντήσεις των παιδιών, ανάλογα με το φύλο τους, στις υποκλίμακες της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας και της Διαδικτυακής Θυματοποίησης και Εκφοβισμού.

Πίνακας 8

Μέσοι όροι (M) και τυπικές αποκλίσεις (SD) των υποκλιμάκων της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών (SDQ), της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας και της

Διαδικτυακής Θυματοποίησης και Εκφοβισμού ανάλογα με το φύλο, καθώς και τα αποτελέσματα του Mann-Whitney U Test

	Φύλο					Mann- Whitney <i>U</i>
	Αγόρια		Κορίτσια		<i>Z</i>	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
<i>Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών</i>						
Συναισθηματικά Προβλήματα	1,44	0,39	1,93	0,56	-7,34	4639,50***
Προβλήματα Συμπεριφοράς	1,69	0,38	1,70	0,34	-0,39	8915,50
Υπερκινητικότητα	1,68	0,47	1,78	0,43	-2,01	7947,00*
Προβλήματα με Συνομηλίκους	1,42	0,34	1,46	0,36	-0,67	8807,50
Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά	2,48	0,40	2,61	0,35	-2,91	7494,00**
<i>Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας</i>						
Ικανοποίηση	4,24	0,86	4,37	0,78	-1,48	8423,50
Συντροφικότητα	4,01	0,82	4,12	0,79	-1,40	8520,50
Βοήθεια	3,71	0,94	3,78	1,00	-1,09	8593,50
Οικειότητα	3,78	1,11	3,90	1,09	-1,02	8702,00
Αυτοεκτίμηση	3,68	0,91	3,74	0,90	-0,58	9055,00
<i>Διαδικτυακός Εκφοβισμός και Θυματοποίηση</i>						
Διαδικτυακός Εκφοβισμός	1,30	0,48	1,19	0,22	-1,33	8576,00
Διαδικτυακή Θυματοποίηση	1,37	0,42	1,40	0,45	-1,15	8617,00

Σημ. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Σύμφωνα με τα ευρήματα του παραπάνω πίνακα (Πίνακας 8), δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με το φύλο στις υποκλίμακες Προβλήματα Συμπεριφοράς (Mann-Whitney $U = 8915,50$, $p = 0,694$) και Προβλήματα με Συνομηλίκους (Mann-Whitney $U = 8807,50$, $p = 0,501$). Αντίθετα, υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με το φύλο στις υποκλίμακες Συναισθηματικά Προβλήματα (Mann-Whitney $U = 4639,50$, $p < 0,001$), Υπερκινητικότητα (Mann-Whitney $U = 7947,00$, $p = 0,045$) και Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά (Mann-Whitney $U = 7494,00$, $p = 0,004$). Συγκεκριμένα, τα κορίτσια αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικών προβλημάτων, υπερκινητικότητας και φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, συγκριτικά με τα αγόρια.

Ωστόσο, δεν εντοπίζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με το φύλο στις υποκλίμακες της διαδικτυακής θυματοποίησης και του εκφοβισμού. Το ίδιο ισχύει και στην κλίμακα της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και τις υποκλίμακές της, οπότε δεν απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση $Y1$.

Διαφορές ανάλογα με την τάξη φοίτησης

Στην παρούσα ενότητα, θα εξεταστούν οι διαφορές στις απαντήσεις των παιδιών, ανάλογα με την τάξη φοίτησης. Συγκεκριμένα, θα παρουσιαστούν οι μέσοι όροι (M) και τυπικές αποκλίσεις (SD) των υποκλιμάκων της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών (SDQ), της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας και της Διαδικτυακής Θυματοποίησης και Εκφοβισμού ανάλογα με την τάξη φοίτησης, καθώς και τα αποτελέσματα του Kruskal Wallis Test.

Πίνακας 9

Μέσοι όροι (M) και τυπικές αποκλίσεις (SD) των υποκλιμάκων της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών (SDQ), της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας και της Διαδικτυακής Θυματοποίησης και Εκφοβισμού ανάλογα με την τάξη φοίτησης, καθώς και τα αποτελέσματα του Kruskal Wallis Test

Τάξη Φοίτησης						Kruskal Wallis Test
Α' Γυμνασίου		Β' Γυμνασίου		Γ' Γυμνασίου		
<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	

Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών

Συναισθηματικά Προβλήματα	1,73	0,53	1,65	0,57	1,72	0,51	2,66
Προβλήματα Συμπεριφοράς	1,65	0,31	1,68	0,38	1,74	0,37	3,15
Υπερκινητικότητα	1,73	0,42	1,75	0,48	1,73	0,44	0,02
Προβλήματα με Συνομηλίκους	1,43	0,37	1,39	0,33	1,50	0,35	5,77
Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά	2,58	0,39	2,59	0,37	2,48	0,38	6,30*
<i>Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας</i>							
Ικανοποίηση	4,18	1,11	4,51	0,58	4,20	0,76	7,80*
Συντροφικότητα	3,95	0,98	4,22	0,69	3,99	0,76	5,66
Βοήθεια	3,71	1,10	3,96	0,84	3,54	0,97	10,01**
Οικειότητα	3,81	1,19	4,02	1,01	3,67	1,10	6,69*
Αυτοεκτίμηση	3,56	1,03	3,84	0,83	3,69	0,87	2,28
<i>Διαδικτυακός Εκφοβισμός και Θυματοποίηση</i>							
Διαδικτυακός Εκφοβισμός	1,16	0,21	1,20	0,29	1,34	0,50	14,66*
Διαδικτυακή Θυματοποίηση	1,28	0,38	1,36	0,45	1,49	0,45	16,03**

Σημ. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Σύμφωνα με τα ευρήματα του προηγούμενου πίνακα (Πίνακας 9), δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με την τάξη φοίτησης στις υποκλίμακες Συναισθηματικά Προβλήματα (Kruskal Wallis Test = 2,67, $p = 0,264$), Προβλήματα Συμπεριφοράς (Kruskal Wallis Test = 3,15, $p = 0,207$), Υπερκινητικότητα (Kruskal Wallis Test = 0,02, $p = 0,992$) και Προβλήματα με Συνομηλίκους (Kruskal Wallis Test = 5,77, $p = 0,056$). Αντίθετα, υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με την τάξη φοίτησης στην υποκλίμακα της Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς (Kruskal Wallis Test = 6,304, $p = 0,043$). Συγκεκριμένα, μετά από πολλαπλές συγκρίσεις κατά

Bonferroni, οι μαθητές της Β΄ Γυμνασίου είχαν στατιστικά σημαντικά υψηλότερα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, σε σύγκριση με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p = 0,047$).

Στη συνέχεια, εντοπίζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με την τάξη φοίτησης στην κλίμακα της Ποιότητας της Διαδικτυακής Φιλίας (Kruskal Wallis Test = 7,86, $p = 0,020$). Συγκεκριμένα, μετά από πολλαπλές συγκρίσεις κατά Bonferroni, οι μαθητές της Β΄ Γυμνασίου είχαν στατιστικά σημαντικά υψηλότερα επίπεδα ποιότητας διαδικτυακής φιλίας, σε σύγκριση με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p = 0,024$). Επίσης, εντοπίζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με την τάξη φοίτησης στην υποκλίμακα της Ικανοποίησης (Kruskal Wallis Test = 7,80, $p = 0,020$). Ειδικότερα, μετά από πολλαπλές συγκρίσεις κατά Bonferroni, οι μαθητές της Β΄ Γυμνασίου είχαν στατιστικά σημαντικά υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης, σε σύγκριση με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p = 0,025$) και τους μαθητές της Α΄ Γυμνασίου ($p = 0,025$). Αντίστοιχα, εντοπίζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με την τάξη φοίτησης στην υποκλίμακα της Βοήθειας (Kruskal Wallis Test = 10,01, $p = 0,007$). Συγκεκριμένα, μετά από πολλαπλές συγκρίσεις κατά Bonferroni, οι μαθητές της Β΄ Γυμνασίου ανέφεραν στατιστικά σημαντικά υψηλότερα επίπεδα βοήθειας, σε σύγκριση με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p = 0,006$). Επιπλέον, εντοπίζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με την τάξη φοίτησης στην υποκλίμακα της Οικειότητας (Kruskal Wallis Test = 6,70, $p = 0,035$). Συγκεκριμένα, μετά από πολλαπλές συγκρίσεις κατά Bonferroni, οι μαθητές της Β΄ Γυμνασίου ανέφεραν στατιστικά σημαντικά υψηλότερα επίπεδα οικειότητας, σε σύγκριση με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p = 0,034$). **Με βάση τα ευρήματα απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση Υ3.**

Ακολούθως, εντοπίζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με την τάξη φοίτησης στην υποκλίμακα της Συνολικής Θυματοποίησης (Kruskal Wallis Test = 16,03, $p = 0,001$). Συγκεκριμένα, μετά από πολλαπλές συγκρίσεις κατά Bonferroni, οι μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ανέφεραν στατιστικά σημαντικά υψηλότερα επίπεδα συνολικής θυματοποίησης σε σύγκριση με τους μαθητές της Α΄ Γυμνασίου ($p = 0,006$). Τέλος, εντοπίζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με την τάξη φοίτησης στην υποκλίμακα του Συνολικού Εκφοβισμού (Kruskal Wallis Test = 14,77 $p = 0,001$).

Συγκεκριμένα, μετά από πολλαπλές συγκρίσεις κατά Bonferroni, οι μαθητές της Α΄ Γυμνασίου ανέφεραν στατιστικά σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα συνολικού εκφοβισμού, σε σύγκριση με τους μαθητές της Β΄ Γυμνασίου ($p = 0,013$) και της Γ΄ Γυμνασίου ($p = 0,003$).

Συσχετίσεις των υπό εξέταση μεταβλητών με την ηλικία των μαθητών

Στον Πίνακα 10 παρουσιάζονται οι συντελεστές συσχέτισης Spearman's ρ των υπό εξέταση μεταβλητών με την ηλικία των μαθητών, για το σύνολο ($N = 271$).

Πίνακας 10

Συντελεστές συσχέτισης Spearman's ρ των υπό εξέταση μεταβλητών με την ηλικία των μαθητών

	Ηλικία
	Spearman ρ
<i>Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών</i>	
Συναισθηματικά Προβλήματα	-0,053
Προβλήματα Συμπεριφοράς	0,139*
Υπερκινητικότητα	0,011
Προβλήματα με Συνομηλίκους	0,087
Φιλοκοινωνική_Συμπεριφορά	-0,182**
<i>Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας</i>	
Ικανοποίηση	-0,070
Συντροφικότητα	-0,063
Βοήθεια	-0,088
Οικειότητα	-0,085
Αυτοεκτίμηση	-0,017

Διαδικτυακός Εκφοβισμός και Θυματοποίηση

Διαδικτυακός Εκφοβισμός	0,212***
Διαδικτυακή Θυματοποίηση	0,220***

Σημ. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Διαπιστώνεται η ύπαρξη χαμηλής θετικής συσχέτισης ανάμεσα στα Προβλήματα Συμπεριφοράς και την ηλικία των μαθητών (Spearman's $\rho = 0,139$, $p = 0,022$). Επίσης, υπάρχει χαμηλή αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στη Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά και την ηλικία των μαθητών (Spearman's $\rho = -0,182$, $p = 0,003$). Στην υποκλίμακα του Διαδικτυακού Εκφοβισμού (Spearman's $\rho = 0,212$, $p = 0,01$) και στην υποκλίμακα της Διαδικτυακής Θυματοποίησης (Spearman's $\rho = 0,220$, $p = 0,01$) εντοπίζεται χαμηλή θετική συσχέτιση με την ηλικία των μαθητών. Ωστόσο, **δε διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της ηλικίας και της Ποιότητας της Διαδικτυακής Φιλίας και των υποκλιμάκων της, για αυτό και δεν απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση H_0 .**

Η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας σε συσχέτιση με τις υποκλίμακες της αυτοεκτίμησης, της συντροφικότητας, της οικειότητας, της ικανοποίησης και της βοήθειας

Για να διαπιστωθεί αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του επιπέδου της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και των επιπέδων αυτοεκτίμησης, συντροφικότητας, οικειότητας, ικανοποίησης και βοήθειας χρησιμοποιήθηκε, επίσης, (λόγω μη κανονικότητας των κλιμάκων) ο συντελεστής συσχέτισης Spearman's ρ . Τα αποτελέσματα στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 11) δείχνουν ότι υπάρχει ισχυρή θετική συσχέτιση μεταξύ των βαθμολογιών της μεταβλητής «Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας» και των επιπέδων Αυτοεκτίμησης. Ο συντελεστής συσχέτισης είναι 0,803, υποδεικνύοντας ότι η σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών είναι ισχυρή και στατιστικά σημαντική ($p < 0,01$). Αυτό υποδηλώνει ότι όσο αυξάνεται το επίπεδο της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας, τόσο

αυξάνεται και το επίπεδο της αυτοεκτίμησης. **Επομένως, απορρίπτουμε τη μηδενική υπόθεση και δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση Υ4.**

Αντιστοίχως, ο συντελεστής συσχέτισης Spearman's ρ υποδεικνύει ισχυρή και στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας διαδικτυακής φιλίας και της συντροφικότητας ($\rho = 0,838, p < 0,01$). Αυτό σημαίνει ότι οι υψηλότερες βαθμολογίες στην κλίμακα Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας συνδέονται με υψηλότερες βαθμολογίες στη μέτρηση της Συντροφικότητας. Επομένως, απορρίπτουμε τη μηδενική υπόθεση και **δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση Υ5.**

Ακόμη, από την ανάλυση δεδομένων διαπιστώθηκε πως υπάρχει ισχυρή και στατιστικώς σημαντική θετική συσχέτιση ανάμεσα στην ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας και τα επίπεδα οικειότητας ($\rho = 0,852, p < 0,01$). Πιο συγκεκριμένα, όσο αυξάνεται η ποιότητα διαδικτυακής φιλίας αυξάνεται και η οικειότητα, επομένως **δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση Υ6.**

Ο συντελεστής συσχέτισης Spearman's ρ υποδεικνύει εξίσου ισχυρή θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας διαδικτυακής φιλίας και της ικανοποίησης ($\rho = 0,838, p < 0,01$). Όσο, δηλαδή, αυξάνεται το επίπεδο ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας αυξάνεται και η ικανοποίηση και έτσι **δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση Υ7.**

Τέλος, τα αποτελέσματα της ανάλυσης συσχέτισης μεταξύ της ποιότητας διαδικτυακής φιλίας και της βοήθειας αποδεικνύουν ότι υπάρχει στατιστικώς σημαντική θετική συσχέτιση ανάμεσα στην ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας και τη βοήθεια ($\rho = 0,843, p < 0,01$). Η συσχέτιση είναι ισχυρή και οδηγεί **στην απόρριψη της μηδενικής υπόθεσης Υ8 και το συμπέρασμα πως όσο αυξάνεται η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας αυξάνεται και η βοήθεια.**

Πίνακας 11

Συντελεστές συσχέτισης Spearman's ρ των υπό εξέταση μεταβλητών με την ποιότητα διαδικτυακής φιλίας των μαθητών/τριών

Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας

Spearman ρ

Ικανοποίηση	0,838**
Συντροφικότητα	0,838**
Βοήθεια	0,843**
Οικειότητα	0,852**
Αυτοεκτίμηση	0,803**

Σημ. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Συσχετίσεις της Συνολικής Θυματοποίησης με τις υποκλίμακες της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών και της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας

Στον Πίνακα 12 παρουσιάζονται οι συντελεστές συσχέτισης Spearman's ρ της Συνολικής Θυματοποίησης με τις υποκλίμακες της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών και της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας, για το σύνολο ($N = 271$). Τα αποτελέσματα αποδεικνύουν πως υπάρχει χαμηλή θετική συσχέτιση, στατιστικώς σημαντική, ανάμεσα στη θυματοποίηση και τα συναισθηματικά προβλήματα ($\rho = 0,29$, $p < 0,001$), τα προβλήματα συμπεριφοράς ($\rho = 0,35$, $p < 0,001$), την υπερκινητικότητα ($\rho = 0,25$, $p < 0,001$) και τα προβλήματα με τους συνομηλίκους ($\rho = 0,25$, $p < 0,001$). Όσο αυξάνεται, δηλαδή, η θυματοποίηση στο διαδίκτυο, τόσο αυξάνονται τα συναισθηματικά, συμπεριφορικά προβλήματα των εφήβων, η υπερκινητικότητα και τα προβλήματα με τους συνομηλίκους. Εντοπίστηκε, επίσης, στατιστικώς σημαντική, χαμηλή αρνητική συσχέτιση μεταξύ της θυματοποίησης και της υποκλίμακας της αυτοεκτίμησης ($\rho = -0,170$, $p < 0,05$), πράγμα που σημαίνει ότι όσο αυξάνεται η αυτοεκτίμηση των εφήβων, τόσο μειώνεται η θυματοποίησή τους στο διαδίκτυο. Ωστόσο, **δε βρέθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση της συνολικής κλίμακας της Ποιότητας της Διαδικτυακής Φιλίας, με τη διαδικτυακή θυματοποίηση, οπότε δεν μπορούμε να απορρίψουμε τη μηδενική υπόθεση $Y11$.**

Πίνακας 12

Συντελεστές συσχέτισης Spearman's ρ της Συνολικής Θυματοποίησης με τις

υποκλίμακες της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών και της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας

	Συνολική Θυματοποίηση Spearman ρ
<i>Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών</i>	
Συναισθηματικά Προβλήματα	0,29***
Προβλήματα Συμπεριφοράς	0,35***
Υπερκινητικότητα	0,25***
Προβλήματα με Συνομηλίκους	0,25***
Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά	-0,33
<i>Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας</i>	
Ικανοποίηση	-0,115
Συντροφικότητα	-0,056
Βοήθεια	-0,102
Οικειότητα	-0,048
Αυτοεκτίμηση	-0,170*

Σημ. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Συσχετίσεις του Συνολικού Εκφοβισμού με τις υποκλίμακες της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών και της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 13) παρουσιάζονται οι συντελεστές συσχέτισης Spearman's ρ του Συνολικού Εκφοβισμού με τις υποκλίμακες της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών και της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας, για το σύνολο ($N = 271$). Τα αποτελέσματα αποκαλύπτουν στατιστικά σημαντική, χαμηλή θετική συσχέτιση ανάμεσα στον εκφοβισμό και τα προβλήματα συμπεριφοράς ($\rho = 0,353$, $p < 0,01$), την υπερκινητικότητα ($\rho = 0,122$, $p < 0,05$) και τα προβλήματα με

τους συνομηλίκους ($\rho = 0,200, p < 0,01$). Επιπλέον, εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική, χαμηλή αρνητική συσχέτιση μεταξύ του εκφοβισμού και της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς ($\rho = -0,269, p < 0,01$), πράγμα που σημαίνει ότι όσο αυξάνεται ο διαδικτυακός εκφοβισμός τόσο μειώνεται η φιλοκοινωνική συμπεριφορά των εφήβων. Τέλος, εντοπίστηκε χαμηλή αρνητική συσχέτιση, στατιστικά σημαντική, ανάμεσα στον εκφοβισμό και την ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας ($\rho = -0,125, p < 0,05$), όπως και ανάμεσα στον εκφοβισμό και την υποκλίμακα της βοήθειας ($\rho = -0,155, p < 0,05$). Δηλαδή, **όσο αυξάνεται η ποιότητα γενικά, αλλά και η βοήθεια των διαδικτυακών φίλων ειδικά, τόσο μειώνεται ο εκφοβισμός. Τα αποτελέσματα αυτά μάς οδηγούν στην απόρριψη της μηδενικής υπόθεσης Y10.**

Πίνακας 13

Συντελεστές συσχέτισης Spearman's rho του Συνολικού Εκφοβισμού με τις υποκλίμακες της Κλίμακας Δυνατοτήτων και Δυσκολιών και της Ποιότητας Διαδικτυακής Φιλίας

	Συνολικός Εκφοβισμός Spearman ρ
<i>Κλίμακα Δυνατοτήτων και Δυσκολιών</i>	
Συναισθηματικά Προβλήματα	0,007
Προβλήματα Συμπεριφοράς	0,353**
Υπερκινητικότητα	0,122*
Προβλήματα με Συνομηλίκους	0,200**
Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά	-0,269**
<i>Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας</i>	
Ικανοποίηση	-0,125*
Συντροφικότητα	-0,095

Βοήθεια	-0,155*
Οικειότητα	-0,066
Αυτοεκτίμηση	-0,118

Σημ. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Συσχέτιση της Μη Συμμετοχής στο Διαδικτυακό Εκφοβισμό με την Ποιότητα της Διαδικτυακής Φιλίας

Για να διαπιστώσουμε, τέλος, εάν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας και της μη εμπλοκής στον διαδικτυακό εκφοβισμό δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή «εκφοβιστική συμπεριφορά» (1. θύτης ή θύτης/θύμα, 2. θύμα ή αμέτοχος στον εκφοβισμό). Πραγματοποιήθηκε έλεγχος κανονικότητάς της (Πίνακας 14) με το κριτήριο Kolmogorov-Smirnov, και διαπιστώθηκε η μη κανονική κατανομή της ($p < 0,001$), επομένως εφαρμόσαμε μη παραμετρικά τεστ. Από την ανάλυση των δεδομένων διαπιστώθηκε ότι υπάρχει χαμηλή θετική συσχέτιση στατιστικώς σημαντική ($r_{ho} = 0,129$, $p < 0,05$) ανάμεσα στην ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας και τη μη εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό (Πίνακας 15). Πιο συγκεκριμένα, όσο αυξάνεται η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας τόσο αυξάνεται και η μη εμπλοκή στον διαδικτυακό εκφοβισμό. Κατά συνέπεια, **απορρίπτουμε τη μηδενική υπόθεση και αποδεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση Y9.**

Πίνακας 14

Έλεγχος κανονικότητας των μεταβλητών Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας και Μη συμμετοχή σε εκφοβισμό

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας	.097	270	.000	.912	270	.000
Μη συμμετοχή	.507	270	.000	.444	270	.000

a. Lilliefors Significance Correction

Πίνακας 15

Συσχέτιση των μεταβλητών Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας και Μη συμμετοχή σε εκφοβισμό

	Μη συμμετοχή σε εκφοβισμό
	Spearman's ρ
Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας	0,129*

Σημ. * $p < 0,05$

Συσχέτιση της Ποιότητας της Διαδικτυακής Φιλίας με φαινόμενα διαδικτυακού εκφοβισμού και θυματοποίησης ανάλογα με το φύλο

Για να διαπιστώσουμε ποιες είναι οι πιθανότητες η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας να συσχετίζεται με φαινόμενα διαδικτυακού εκφοβισμού και θυματοποίησης, ανάλογα με το φύλο, εφαρμόσαμε μια λογιστική παλινδρόμηση με ανεξάρτητες μεταβλητές την «ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας» και μια νέα μεταβλητή που είναι το γινόμενο των μεταβλητών «δυναμικό φύλο» (0: αγόρι, 1: κορίτσι) και «εκφοβιστική συμπεριφορά» (1. θύτης ή θύτης/θύμα, 2. θύμα ή αμέτοχος στον εκφοβισμό).

Στον Πίνακα 16 φαίνεται ότι το μοντέλο πρόβλεψης είναι στατιστικά σημαντικό ($X^2=30,499$, $p < 0,001$) και προβλέπει το 14,8% της συνολικής διακύμανσης της εκφοβιστικής συμπεριφοράς (Πίνακας 17). Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η μεταβλητή «φύλο _χ_ Εκφοβιστική συμπεριφορά» είναι στατιστικά σημαντική ($p < 0,001$) με θετικό συντελεστή ($B = 0,954$), υποδεικνύοντας ότι το να είσαι αγόρι συνδέεται με υψηλότερες πιθανότητες εμπλοκής σε συμπεριφορά εκφοβισμού στο διαδίκτυο, όταν αφήνουμε τις άλλες μεταβλητές σταθερές. Επομένως, απορρίπτουμε την μηδενική υπόθεση Y12 και δεχόμαστε την εναλλακτική.

Επιπρόσθετα, ο λόγος σχετικών πιθανοτήτων έδειξε ότι η πιθανότητα εμπλοκής σε εκφοβιστική συμπεριφορά είναι 2,597 φορές υψηλότερη για τα αγόρια σε σύγκριση με τα κορίτσια, κρατώντας τις άλλες μεταβλητές σταθερές (Πίνακας 18).

Πρέπει να σημειωθεί ότι το μοντέλο περιλαμβάνει μόνο δύο ανεξάρτητες μεταβλητές, ωστόσο και άλλοι παράγοντες μπορεί επίσης να διαδραματίζουν ρόλο στην πιθανότητα εμπλοκής σε συμπεριφορά εκφοβισμού στο διαδίκτυο.

Πίνακας 16

Αποτελέσματα Omnibus Tests του μοντέλου πρόβλεψης εκφοβιστικής συμπεριφοράς

<i>Omnibus Tests of Model Coefficients</i>				
		Chi-square	df	Sig.
Step 1	Step	30.499	2	.000
	Block	30.499	2	.000
	Model	30.499	2	.000

Πίνακας 17

Αποτελέσματα της πρόβλεψης της συνολικής διακύμανσης του μοντέλου εκφοβιστικής συμπεριφοράς.

<i>Model Summary</i>			
Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	317.228 ^a	.107	.148

a. Estimation terminated at iteration number 4 because parameter estimates changed by less than .001.

Πίνακας 18

Λογιστική παλινδρόμηση της εκφοβιστικής συμπεριφοράς με την ποιότητα διαδικτυακής φιλίας και το φύλο.

<i>Variables in the Equation</i>							
		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a	Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας	.030	.172	.031	1	.861	1.031
	gender_binary_χ_Εκφοβιστική_συμπεριφορά	.954	.182	27.621	1	.000	2.597
	Constant	-1.501	.698	4.624	1	.032	.223

a. Variable(s) entered on step 1: Ποιότητα Διαδικτυακής Φιλίας, gender_binary_χ_Εκφοβιστική_συμπεριφορά.

**Μοντέλο πρόβλεψης εκφοβιστικής συμπεριφοράς ανάλογα με τα ψυχοκοινωνικά
χαρακτηριστικά του εφήβου**

Για να διαπιστώσουμε ποιες είναι οι πιθανότητες ένας μαθητής/τρια να εμπλακεί σε διαδικτυακή εκφοβιστική συμπεριφορά, έχοντας στη διάθεσή μας τον βαθμό συναισθηματικών προβλημάτων, προβλημάτων συμπεριφοράς, υπερκινητικότητας, προβλημάτων με συνομηλίκους και φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, εφαρμόσαμε λογιστική παλινδρόμηση. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης (Πίνακας 19) έδειξαν ότι το προβλεπτικό μοντέλο ήταν στατιστικώς σημαντικό [$\chi^2(5)=39,252$, $p < 0,001$] και προβλέπει το 19,1% της συνολικής διακύμανσης της εκφοβιστικής συμπεριφοράς ανάλογα με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου (Πίνακας 20).

Πίνακας 19

Αποτελέσματα Omnibus Tests του μοντέλου πρόβλεψης εκφοβιστικής συμπεριφοράς ανάλογα με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου

<i>Omnibus Tests of Model Coefficients</i>				
		Chi-square	df	Sig.
Step 1	Step	39.252	5	.000
	Block	39.252	5	.000
	Model	39.252	5	.000

Πίνακας 20

Αποτελέσματα της πρόβλεψης εκφοβιστικής συμπεριφοράς ανάλογα με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου

<i>Model Summary</i>			
Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	299.986 ^a	.139	.191

a. Estimation terminated at iteration number 4 because parameter estimates changed by less than .001.

Από τη χρήση του κριτηρίου Wald, διαπιστώθηκε ότι οι μεταβλητές συναισθηματικά προβλήματα και προβλήματα συμπεριφοράς ήταν στατιστικώς σημαντικοί προβλεπτικοί παράγοντες για την πιθανότητα οι μαθητές/τριες να εμπλακούν σε διαδικτυακό εκφοβισμό. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην προβλεπτική μεταβλητή «συναισθηματικά προβλήματα» και την

πιθανότητα κάποιος να εμπλακεί σε διαδικτυακό εκφοβισμό ($b = -0,969$, $S.E. = 0,322$, $p < 0,003$). Οι μαθητές/τριες που παρουσιάζουν συναισθηματικά προβλήματα έχουν 27,4% περισσότερες πιθανότητες να εμπλακούν σε διαδικτυακό εκφοβισμό. Επίσης, βρέθηκε ότι η προβλεπτική μεταβλητή «προβλήματα συμπεριφοράς» έχει αρνητική συσχέτιση με την πιθανότητα εμπλοκής σε διαδικτυακό εκφοβισμό ($b = -1,656$, $S.E. = 0,462$, $p < 0,001$). Δηλαδή οι μαθητές/τριες που παρουσιάζουν προβλήματα συμπεριφοράς έχουν 16% περισσότερες πιθανότητες να εμπλακούν σε διαδικτυακό εκφοβισμό (Πίνακας 21). **Συνεπώς, απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση Y13 και δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση.**

Πίνακας 21

Λογιστική παλινδρόμηση της πρόβλεψης εκφοβιστικής συμπεριφοράς ανάλογα με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του εφήβου

Variables in the Equation

		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a	Συναισθηματικά Προβλήματα	-.969	.322	9.072	1	.003	.379
	Προβλήματα Συμπεριφοράς	-1.656	.462	12.824	1	.000	.191
	Υπερκινητικότητα	-.336	.340	.976	1	.323	.715
	Προβλήματα με Συνομηλίκους	.140	.450	.097	1	.756	1.150
	Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά	.604	.403	2.242	1	.134	1.829
	Constant	2.527	1.494	2.859	1	.091	12.512

a. Variable(s) entered on step 1: Συναισθηματικά Προβλήματα, Προβλήματα Συμπεριφοράς, Υπερκινητικότητα, Προβλήματα με Συνομηλίκους, Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά.

Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα και συζήτηση των αποτελεσμάτων

Η φιλία ορίζεται ως αμοιβαία δυαδική και στοργική σχέση μεταξύ συνομηλίκων (Hojjat & Moyer, 2017). Η παραδοσιακή έρευνα για τη φιλία των εφήβων έχει συχνά επικεντρωθεί στην ποιότητα των σχέσεων φιλίας (Foulkes & Blakemore, 2021) και έχει εντοπίσει τα βασικά συστατικά που συμβάλλουν στον καθορισμό αυτής της ποιότητας και στη διάκρισή της από άλλες σχέσεις με συνομηλίκους, όπως είναι οι γνωστοί (Parker & Asher, 1993). Καθώς όμως πλέον οι έφηβοι αλληλεπιδρούν με τους φίλους και μέσω ψηφιακών μέσων, η έρευνα αναζητά αν τα βασικά στοιχεία (όπως η αυτοεκτίμηση, η οικειότητα ή η ικανοποίηση) που συμβάλλουν στην ποιότητα φιλίας εκτός σύνδεσης (Parker & Asher, 1993) μπορεί να είναι σημαντικά και όταν οι φίλοι αλληλεπιδρούν μέσω του διαδικτύου. Στην παρούσα έρευνα διαπιστώθηκε ότι η ποιότητα της διαδικτυακής φιλίας συσχετίζεται θετικά με τα χαρακτηριστικά που θα την αξιολογούσαν ως ποιοτική και εκτός ψηφιακού περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, τα ευρήματα της τρέχουσας μελέτης υποδεικνύουν πως η αυτοεκτίμηση, η συντροφικότητα, η οικειότητα, η ικανοποίηση και η βοήθεια αυξάνονται με την αύξηση της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας, πράγμα που επιβεβαιώνεται από προγενέστερες έρευνες της Antheunis και των συνεργατών (2016) οι οποίοι διαπιστώνουν πως υψηλότερο επίπεδο ποιότητας υποδηλώνει και μεγαλύτερη ικανοποίηση από τους φίλους. Εξίσου, η Aoyama και οι συνεργάτες της (2011) καταλήγουν πως η διαδικτυακή φιλία υψηλότερης ποιότητας αυξάνει τα επίπεδα αυτοεκτίμησης. Αν και πολύ παλαιότερες έρευνες διακήρυσσαν ότι η επικοινωνία μέσω υπολογιστή υστερεί, διαμορφώνοντας σχέσεις πιο απόμακρες απ’ ό,τι οι φιλικές σχέσεις πρόσωπο με πρόσωπο (Kiesler et al., 1984), οι πιο σύγχρονες έρευνες υποστηρίζουν ότι η σχετική ανωνυμία και η άρση περιορισμών για τη σύναψη μιας στενής φιλικής σχέσης, όπως η φυσική ντροπαλότητα ή η εξωτερική εμφάνιση, ευνοεί την αυτοαποκάλυψη. Επομένως, οι διαδικτυακές φιλικές σχέσεις μπορούν να είναι εξίσου οικείες και στενές με τις σχέσεις πρόσωπο με πρόσωπο (McKenna et al., 2002). Αυτό το αποτέλεσμα καταδεικνύει τη σημασία των ποιοτικών διαδικτυακών φιλιών για την ευημερία των εφήβων, καθώς και μέσω αυτών μπορεί ο έφηβος να βιώσει θετικά συναισθήματα, να αναπτύξει κοινωνικές δεξιότητες (Leung et al., 2013), να νιώσει τη

συντροφικότητα απομακρύνοντας το αίσθημα της μοναξιάς (Yang & Brown, 2013), να ενισχύσει την οικειότητα με τους συνομηλίκους του και να εντείνει το συναισθηματικό τους δέσιμο (Reich, 2012).

Σε ό,τι αφορά στη διαφοροποίηση της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και την τάξη φοίτησης των συμμετεχόντων/ουσών δεν εντοπίστηκαν στην παρούσα έρευνα στατιστικώς σημαντικές διαφορές. Έτσι, τα ευρήματα δε συμφωνούν με προγενέστερες έρευνες, οι οποίες υποστηρίζουν ότι οι έφηβες αυτοαποκαλύπτονται μέσω διαδικτύου περισσότερο από ό,τι τα αγόρια έφηβοι, με αποτέλεσμα υψηλότερης ποιότητας φιλία, μιας και μέσω της αυτοαποκάλυψης διασφαλίζεται η εγγύτητα, η υποστήριξη και η ικανοποίηση, συστατικά στοιχεία της ποιοτικής φιλικής σχέσης (Schouten et al., 2007). Εξίσου, δε διαφαίνονται στην έρευνα οι διαφορές της ποιότητας της φιλίας σε σχέση με την ηλικία τους, ίσως γιατί οι συμμετέχοντες/ουσες ανήκουν αναπτυξιακά στο ίδιο στάδιο της πρώιμης εφηβικής ηλικίας [μέσος όρος ηλικίας 13,61 έτη ($SD = 0,98$)], ενώ θα ήταν εφικτό να εντοπιστούν διαφορές, αν είχαμε μεγαλύτερο εύρος ηλικιών στο δείγμα, δηλαδή άτομα μέσης παιδικής ηλικίας ή/και μέσης και ύστερης εφηβείας.

Όσον αφορά στη συσχέτιση της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας με τον διαδικτυακό εκφοβισμό, διαπιστώθηκε θετική συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας και της μη εμπλοκής στον εκφοβισμό και αρνητική συσχέτιση μεταξύ της ποιοτικής διαδικτυακής φιλίας και τον διαδικτυακό εκφοβισμό. Αν και οι συσχετίσεις είναι χαμηλές, ωστόσο τα αποτελέσματα έρχονται να επιβεβαιώσουν προηγούμενες μελέτες οι οποίες διαπιστώνουν ότι η ποιότητα της φιλικής σχέσης προστατεύει έναντι της εμπλοκής στον ρόλο του θύματος/θύτη και της συμμετοχής γενικά στον εκφοβισμό (Foody et al., 2019· Adiyanti et al., 2020), αλλά και έναντι της θυματοποίησης στο διαδίκτυο (Livazoni & Ham, 2019). Σε ό,τι αφορά στη θυματοποίηση, η παρούσα έρευνα δεν απέδειξε αρνητική συσχέτιση μεταξύ της θυματοποίησης και της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας γενικά, αλλά χαμηλή αρνητική συσχέτιση με την αυτοεκτίμηση, ως υποκλίμακα της ποιότητας της φιλίας. Το εύρημα αυτό έρχεται σε απόλυτη συμφωνία με προηγούμενα ευρήματα που διαπιστώνουν ότι τα θύματα του εκφοβισμού τείνουν να έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση από ό,τι τα μη θύματα (Egan & Perry, 1998· Beaty & Alexeyev, 2008). Ερευνώντας τους λόγους αυτής της συνθήκης, μπορεί

να ειπωθεί πως ίσως η εμπειρία της θυματοποίησης μειώνει την αυτοεκτίμηση του ατόμου ή εκείνοι που έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση είναι πιο πιθανό να θυματοποιηθούν (Egan & Perry, 1998). Οι διαπιστώσεις αυτές αφορούν τόσο τον παραδοσιακό όσο και τον διαδικτυακό εκφοβισμό, στον οποίο μάλιστα τόσο τα θύματα, όσο και οι θύτες έχουν σημαντικά χαμηλότερη αυτοεκτίμηση από εκείνους που δεν έχουν υπάρξει θύματα ή δράστες διαδικτυακού εκφοβισμού (Patchin & Hinduja, 2010). Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός πως ο διαδικτυακός εκφοβισμός δεν αφορά άμεσα το σχολικό περιβάλλον και πως κάθε προσπάθεια αντιμετώπισής του από φορείς υπεύθυνους στην ασφάλεια του διαδικτύου μπορεί να είναι πολύπλοκη, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας μεταθέτουν, όπως έχει διαπιστωθεί και σε πρότερες έρευνες, το βάρος της διαχείρισης του διαδικτυακού εκφοβισμού και της υποστήριξης των θυμάτων του εκφοβισμού στον ίδιο τον έφηβο και στο προσωπικό κοινωνικό του δίκτυο, όπως είναι οι φίλοι του (Foody et al., 2019). Αυτός ο πρωτεύων ρόλος των φίλων ενισχύεται και από το γεγονός ότι στην πρώιμη εφηβεία οι νέοι αισθάνονται περισσότερο προστατευμένοι και υποστηριζόμενοι από την ομάδα των συνομηλίκων τους, σε σύγκριση με τους νέους που βρίσκονται στο τέλος της εφηβείας τους (Rabaglietti & Ciairano, 2008).

Από την άλλη, ερευνώντας τις πιθανότητες εμπλοκής σε συμπεριφορά εκφοβισμού στο διαδίκτυο ανάλογα με το φύλο και την ποιότητα διαδικτυακής φιλίας, στην παρούσα έρευνα διαπιστώθηκε πως η πιθανότητα εμπλοκής σε εκφοβιστική συμπεριφορά είναι υψηλότερη για τα αγόρια σε σύγκριση με τα κορίτσια, κρατώντας τις άλλες μεταβλητές σταθερές. Ο βαθμός εμπλοκής του φύλου στον διαδικτυακό εκφοβισμό παρουσιάζει μικτά ευρήματα σε προγενέστερες έρευνες, καθώς ορισμένες βρίσκουν να υπερτερούν τότε τα αγόρια και τότε τα κορίτσια ανάλογα με το είδος διαδικτυακού εκφοβισμού (Mishna et al., 2010). Επιπλέον πιθανός λόγος αυτής της ασυμφωνίας είναι η ηλικία, καθώς έρευνες έχουν καταδείξει πως στην πρώιμη εφηβεία τα κορίτσια μπορεί να παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά διάπραξης, ενώ η αντίθετη τάση μπορεί να παρατηρηθεί στην μετέπειτα εφηβεία (Smith et al., 2018), πράγμα που έρχεται σε αντίθεση με τα ευρήματα της παρούσας έρευνας. Από την άλλη, υπάρχει η άποψη πως ο διαδικτυακός εκφοβισμός μπορεί να παρέχει στα αγόρια της πρώιμης εφηβείας ένα μέσο για να αποκτήσουν ή να διατηρήσουν τη δημοτικότητά τους (Wegge et al., 2016), για αυτό εντοπίζονται σε αυτούς υψηλότερα ποσοστά. Το συμπέρασμα, ωστόσο ότι ο

εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο δεν είναι μια συμπεριφορά σαφώς συγκεκριμένη για το φύλο δεν πρέπει να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι αναλύσεις φύλου δεν είναι χρήσιμες και αναγκαίες. Αντιθέτως, οι αναλύσεις αυτές θα βοηθήσουν στην κατανόηση του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού. Κυρίως, όμως θα κατανοήσουμε ποιες πεποιθήσεις που σχετίζονται με το φύλο και ποιες πιέσεις προς τους κανόνες συμπεριφοράς που υποδεικνύει το φύλο καθιστούν πιο ευάλωτα τα κορίτσια ή τα αγόρια στον κυβερνοεκφοβισμό, ανεξάρτητα από τη μεγαλύτερη ή μικρότερη έκταση της εμπλοκής τους.

Μελετώντας, τέλος, τα συναισθηματικά προβλήματα και τα προβλήματα συμπεριφοράς ως προγνωστικούς παράγοντες εμπλοκής στον κυβερνοεκφοβισμό, διαπιστώθηκαν αυξημένες πιθανότητες εμπλοκής σε διαδικτυακό εκφοβισμό για εφήβους και έφηβες με συναισθηματικά προβλήματα (27,4% περισσότερες πιθανότητες), αλλά και προβλήματα συμπεριφοράς (16% περισσότερες πιθανότητες). Τα αποτελέσματα συμφωνούν με προγενέστερες έρευνες στις οποίες η κλίμακα των συναισθηματικών προβλημάτων προέβλεψε τα θύματα του κυβερνοχώρου, τα προβλήματα συμπεριφοράς προέβλεψαν τον κυβερνοεκφοβιστή, ενώ τόσο τα συναισθηματικά όσο και τα προβλήματα συμπεριφοράς προέβλεψαν το θύμα/θύτη στο διαδίκτυο (Sourander et al., 2010). Τα προβλήματα συμπεριφοράς λειτουργούν ως προγνωστικοί παράγοντες για την εμπλοκή των αγοριών σε διαδικτυακό εκφοβισμό σε οποιονδήποτε ρόλο (θύματος, θύτη, θύτη/θύματος) και σε έρευνα του Foody και των συνεργατών του. (2019). Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν πως ο διαδικτυακός εκφοβισμός συνδέεται με την ψυχική υγεία των εφήβων, πράγμα που συνεπάγεται την ανάγκη για νέες στρατηγικές πρόληψης και παρέμβασης. Όσοι εργάζονται σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας των εφήβων θα πρέπει να γνωρίζουν πως ο διαδικτυακός εκφοβισμός μπορεί να τραυματίσει ψυχικά τον έφηβο. Έτσι, στην αξιολόγηση της ψυχικής υγείας του πρέπει να υπάρχουν και ερωτήσεις σχετικά με τον διαδικτυακό εκφοβισμό. Καθώς, μάλιστα αυξάνεται η διείσδυση των υπολογιστών και των κινητών τηλεφώνων στη ζωή των εφήβων μπορεί να αυξηθεί και ο κίνδυνος διαδικτυακού εκφοβισμού. Για αυτό, οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί και οι ίδιοι οι έφηβοι πρέπει να γνωρίζουν τις δυνητικά αρνητικές συνέπειες του διαδικτυακού εκφοβισμού στην ψυχική τους ευημερία.

Περιορισμοί της έρευνας – Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Ο πρώτος περιορισμός αυτής της έρευνας είναι ο περιορισμός του αριθμού των συμμετεχόντων/ουσών σε δύο γυμνάσια του δήμου Καλαμπάκας, πράγμα που δεν επιτρέπει τη γενίκευση των συμπερασμάτων σε βαθμό ώστε να μπορούμε να τα χαρακτηρίσουμε αντιπροσωπευτικά του πληθυσμού που μελετήσαμε.

Ο δεύτερος περιορισμός αφορά στη χρήση εργαλείων αυτοαναφοράς. Παρά την αποδεδειγμένη αξιοπιστία και εγκυρότητα των τριών κλιμάκων που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα, οι έφηβοι/ες ενδέχεται να επηρεάστηκαν συνειδητά ή ασυνείδητα από κοινωνικά στερεότυπα κατά τη συμπλήρωση των απαντήσεών τους και να αναφέρθηκαν σε εμπειρίες κοινωνικά αποδεκτές. Κάτι τέτοιο μπορεί να αλλοιώσει τις βαθμολογίες, για παράδειγμα, στην κλίμακα διαδικτυακού εκφοβισμού και θυματοποίησης, καθώς μπορεί ο έφηβος/η να μην θέλει να αναγνωριστεί ως θύτης ή θύμα, παρά τη διασφάλιση της ανωνυμίας του ερωτηματολογίου.

Τέλος, ένας τρίτος περιορισμός είναι το γεγονός πως λόγω του εύρους των στόχων της έρευνας, δεν ήταν εφικτή η σε βάθος ανάλυση της ψυχοκοινωνικής διάστασης, τόσο της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας όσο και του διαδικτυακού εκφοβισμού.

Ωστόσο, η έρευνα κατέδειξε μέσα από τα πορίσματά της την ανάγκη της θεωρητικής διερεύνησης των κοινωνικών εμπειριών των εφήβων, τόσο των θετικών, όπως η δημιουργία διαδικτυακής φιλίας, όσο και των αρνητικών, όπως η εμπλοκή σε διαδικτυακό εκφοβισμό, ώστε να εφαρμοστούν πρακτικές προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση που θα διευκολύνουν την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των εφήβων της πρώιμης εφηβικής ηλικίας. Εξάλλου, για μια βαθύτερη κατανόηση της βιωματικής και ψυχοκοινωνικής διάστασης των διερευνώμενων μεταβλητών θα ήταν ενδιαφέρουσα και η διενέργεια μιας ποιοτικής έρευνας, με ημιδομημένες συνεντεύξεις και ερμηνευτική φαινομενολογική ανάλυση.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Adiyanti, M. G., Nugraheni, A. A., Yuliawanti, R., Ragasukmasuci, L. B., & Maharani, M. (2020). Emotion regulation and empathy as mediators of self-esteem and friendship quality in predicting cyberbullying tendency in Javanese-Indonesian adolescents. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25(1), 251-263.
- Αναγνωστάκη, Λ. (2008). Οι σχέσεις φιλίας των παιδιών με τους συνομηλίκους και η σημασία τους για τη φυσιολογική συναισθηματική ανάπτυξή τους, *Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών* 55, σελ. 32-37.
- Antheunis, M. L., Schouten, A. P., & Krahmer, E. (2016). The role of social networking sites in early adolescents' social lives. *The Journal of Early Adolescence*, 36(3), 348-371.
- Antoniadou, N., & Kokkinos C.M. (2015). A review of research on cyber-bullying in Greece. *International Journal of Adolescence and Youth*. 20(2), 185-201. doi:10.1080/02673843.2013.778207
- Antoniadou, N., Kokkinos, C. M., & Markos, A. (2016). Development, construct validation and measurement invariance of the Greek cyber-bullying/victimization experiences questionnaire (CBVEQ-G). *Computers in Human Behavior*, 65, 380-390.
- Antoniadou, N., Kokkinos, C.M., & Fanti, K.A. (2019). Traditional and Cyber Bullying/Victimization Among Adolescents: Examining Their Psychosocial Profile Through Latent Profile Analysis. *International Journal of Bullying Prevention* 1, 85–98.

- Aoyama, I., Saxon, T. F., and Fearon, D. D. (2011). Internalizing problems among cyberbullying victims and moderator effects of friendship quality. *Multicultural Education & Technology Journal*, 5(2), 92-105.
- Athanasiades, C., Kamariotis, H., Psalti, A., Baldry, A. C., & Sorrentino, A. (2015). Internet use and cyberbullying among adolescent students in Greece: the “Tabby” project. *Hellenic Journal of Psychology*, 12(1), 14-39.
- Baldry, A. C., Sorrentino, A., & Farrington, D. P. (2019). Post-traumatic stress symptoms among Italian preadolescents involved in school and cyber bullying and victimization. *Journal of Child and Family Studies*, 28, 2358-2364.
- Beaty, L. A., & Alexeyev, E. B. (2008). Adolescence: The problem of school bullies: What the research tells us. *Youth Studies Australia*, 27(3), 59-60.
- Berndt, T. J., & Perry, T. B. (1986). Children’s perceptions of friendships as supportive relationships. *Developmental Psychology*, 22, 640–648.
- Bollmer, J. M., Milich, R., Harris, M. J., & Maras, M. A. (2005). A friend in need: The role of friendship quality as a protective factor in peer victimization and bullying. *Journal of interpersonal violence*, 20(6), 701-712.
- Brendgen, M., Vitaro, F., Bukowski, W. M., Dionne, G., Tremblay, R. E., & Boivin, M. (2013). Can friends protect genetically vulnerable children from depression? *Development and Psychopathology*, 25, 277–289
- Bukowski, W. M., Newcomb, A. F., & Hartup, W. W. (1996). Friendship and its significance in childhood and adolescence: Introduction and comment. *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence*, 1-15.

- Campbell, M., Spears, B., Slee, P., Butler, D., & Kift, S. (2012). Victims' perceptions of traditional and cyberbullying, and the psychosocial correlates of their victimisation. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17(3-4), 389-401.
- Campbell, M. A., Slee, P. T., Spears, B., Butler, D., & Kift, S. (2013). Do cyberbullies suffer too? Cyberbullies' perceptions of the harm they cause to others and to their own mental health. *School Psychology International*, 34(6), 613-629.
- Creswell, J. W. (2011). *Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας* (μτφ. Ν. Κουβαράκου). Αθήνα: Έλλην.
- Desjarlais, M., & Willoughby, T. (2010). A longitudinal study of the relation between adolescent boys and girls' computer use with friends and friendship quality: Support for the social compensation or the rich-get-richer hypothesis? *Computers in Human Behavior*, 26(5), 896-905.
- Despoti, G., Kokkinos, C. M., & Fanti, K. A. (2021). Bullying, victimization, and psychopathy in early adolescents: The moderating role of social support. *European Journal of Developmental Psychology*, 18(5), 747-764.
- Dolev-Cohen, M., & Barak, A. (2013). Adolescents' use of Instant Messaging as a means of emotional relief. *Computers in Human Behavior*, 29, 58-63.
- Egan, S. K., & Perry, D. G. (1998). Does low self-regard invite victimization?. *Developmental psychology*, 34(2), 299.
- Erath, S. A., Flanagan, K. S., & Bierman, K. L. (2008). Early adolescent school adjustment: Associations with friendship and peer victimization. *Social development*, 17(4), 853-870.

Floros, G. D., Siomos, K. E., Fisoun, V., Dafouli, E., & Geroukalis, D. (2013).

Adolescent online cyberbullying in Greece: The impact of parental online security practices, bonding, and online impulsiveness. *Journal of School Health*, 83(6), 445-453.

Foody, M., McGuire, L., Kuldass, S., & O'Higgins Norman, J. (2019). Friendship quality and gender differences in association with cyberbullying involvement and psychological well-being. *Frontiers in psychology*, 10, 1723.

Foulkes, L., & Blakemore, S. J. (2021). Individual differences in adolescent mental health during COVID-19: The importance of peer relationship quality. *Neuron*, 109, 3203 – 3205.

Furman, W. (1996). The measurement of friendship perceptions: Conceptual and methodological issues. *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence*, 1996, 41-65.

Gámez-Guadix, M., Orue, I., Smith, P. K., & Calvete, E. (2013). Longitudinal and reciprocal relations of cyberbullying with depression, substance use, and problematic internet use among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 53(4), 446-452.

Giannakopoulos, G., Tzavara, C., Dimitrakaki, C., Kolaitis, G., Rotsika, V., & Tountas, Y. (2009). The factor structure of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) in Greek adolescents. *Annals of General Psychiatry*, 8, 1-7.

Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: a research note. *Journal of child psychology and psychiatry*, 38(5), 581-586.

Hellfeldt, K., López-Romero, L., & Andershed, H. (2020). Cyberbullying and psychological well-being in young adolescence: The potential protective mediation

- effects of social support from family, friends, and teachers. *International journal of environmental research and public health*, 17(1), 45.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2021). Cyberbullying Identification, Prevention, and Response. Cyberbullying Research Center (cyberbullying.org).
- Hodges, E. V. E., Boivin, M., Vitaro, F., & Bukowski, W. M. (1999). The power of friendship: Protection against an escalating cycle of peer victimization. *Developmental Psychology*, 35(1), 94–101. doi.org/10.1037/0012-1649.35.1.94
- Hojatt, M., & Moyer, A. (2017). *The Psychology of Friendship*. Oxford University Press.
- Kendrick, K., Jutengren, G., & Stattin, H. (2012). The protective role of supportive friends against bullying perpetration and victimization. *Journal of adolescence*, 35(4), 1069-1080.
- Kiesler, S., Siegel, J., & McGuire, T. W. (1984). Social psychological aspects of computer-mediated communication. *American psychologist*, 39(10), 1123.
- Kingery, J. N., Erdley, C. A., & Marshall, K. C. (2011). Peer acceptance and friendship as predictors of early adolescents’ adjustment across the middle school transition. *Merrill-Palmer Quarterly*, 57, 215–243.
- Κοκκέβη, Α., Ξανθάκη, Μ., Φωτίου, Α., Καναβού, Ε. (2011). Φιλικές σχέσεις και επικοινωνία. Σειρά θεματικών τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία. Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής. Αθήνα
- Kokkinos CM, Antoniadou N, Markos A. (2014). Cyber-bullying: an investigation of the psychological profile of university student participants. *Journal of Applied Developmental Psychology* 35, 204–214

- Kokkinos, C.M. & Voulgaridou, I. (2017). Relational and cyber aggression among adolescents: Personality and emotion regulation as moderators. *Computers in Human Behavior* 68, 528-537.
- Κόκκινος, Κ.Μ., Αντωνιάδου, Ν. & Βουλγαρίδου, Ι. (2019). Ο μεσολαβητικός ρόλος της εχθρικής απόδοσης αιτιότητας στη σχέση της προσωπικότητας με τον κυβερνο-εκφοβισμό. *Ψυχολογία*, 24 (1), 93-112.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of adolescent health*, 53(1), 13-20.
- Langos, C. (2012). Cyberbullying: The challenge to define. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, 15(6), 285-289.
- Leung, A. N. M., & McBride-Chang, C. (2013). Game on? Online friendship, cyberbullying, and psychosocial adjustment in Hong Kong Chinese children. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 32(2), 159.
- Leung, A. N. M., Wong, N., & Farver, J. M. (2018). Cyberbullying in Hong Kong Chinese students: Life satisfaction, and the moderating role of friendship qualities on cyberbullying victimization and perpetration. *Personality and Individual Differences*, 133, 7-12.
- Lightfoot, C., Cole, M. & Cole, S. R. (2014). *Η ανάπτυξη των παιδιών* (μτφ.: Μ. Κουλεντιανού). Αθήνα: Gutenberg. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2009)
- Livazović, G., & Ham, E. (2019). Cyberbullying and emotional distress in adolescents: the importance of family, peers and school. *Heliyon*, 5(6), e01992.
- McKenna, K. Y., Green, A. S., & Gleason, M. E. (2002). Relationship formation on the Internet: What's the big attraction?. *Journal of social issues*, 58(1), 9-31.

- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., & Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American journal of orthopsychiatry*, 80(3), 362-374.
- Moreno, M. A., & Uhls, Y. T. (2019). Applying an affordances approach and a developmental lens to approach adolescent social media use. *Digital Health*, 5, 1-6.
doi-org.proxy.eap.gr/10.1177/2055207619826678
- Nixon, C. L. (2014). Current perspectives: the impact of cyberbullying on adolescent health. *Adolescent health, medicine and therapeutics*, 143-158.
- Papatsimouli, M., Skordas, J., Lazaridis, L., Michailidi, E., Saprikis, V., & Fragulis, G. F. (2019). Cyberbullying and traditional bullying in Greece: an empirical study. *arXiv preprint arXiv:1904.07188*.
- Parker, J. G., & Asher, S. R. (1993). Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with peer group acceptance and feelings of loneliness and social dissatisfaction. *Developmental psychology*, 29(4), 611.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and self-esteem. *Journal of school health*, 80(12), 614-621.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2015). Measuring cyberbullying: Implications for research. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 69-74.
- Przybylski, A. K., & Bowes, L. (2017). Cyberbullying and adolescent well-being in England: a population-based cross-sectional study. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 1(1), 19-26.
- Rabaglietti, E., & Ciairano, S. (2008). Quality of friendship relationships and developmental tasks in adolescence. *Cognitie, Creier, Comportament/Cognition, Brain, Behavior*, 12(2).

- Randa, R., & Wilcox, P. (2012). Avoidance at school: Further specifying the influence of disorder, victimization, and fear. *Youth violence and juvenile justice*, 10(2), 190-204.
- Reich, S. M., Subrahmanyam, K., & Espinoza, G. (2012). Friending, IMing, and hanging out face-to-face: Overlap in adolescents' online and offline social networks. *Developmental Psychology*, 48(2), 356–368. doi:10.1037/a0026980
- Ρούσσο, Π. Α., & Τσαούσης, Γ. (2020). *Στατιστική εφαρμοσμένη στις κοινωνικές επιστήμες με τη χρήση του SPSS και του R*. Αθήνα: Gutenberg.
- Rubin, K. H., Bukowski, W. M., & Bowker, J. C. (2015). Children in peer groups.
- Sabella, R. A., Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2013). Cyberbullying myths and realities. *Computers in Human behavior*, 29(6), 2703-2711.
- Schouten, A. P., Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2007). Precursors and underlying processes of adolescents' online self-disclosure: Developing and testing an “Internet-attribute-perception” model. *Media Psychology*, 10(2), 292-315.
- Selkie, E. M., Kota, R., Chan, Y. F., & Moreno, M. (2015). Cyberbullying, depression, and problem alcohol use in female college students: A multisite study. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(2), 79-86.
- Slonje, R., Smith, P. K., & Frisén, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in human behavior*, 29(1), 26-32.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of child psychology and psychiatry*, 49(4), 376-385.

- Smith, P. K., Del Barrio, C., & Tokunaga, R. S. (2012). Definitions of bullying and cyberbullying: How useful are the terms? *In Principles of cyberbullying research* (pp. 26-40). Routledge.
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., ... & Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Archives of general psychiatry*, 67(7), 720-728.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in human behavior*, 26(3), 277-287.
- Tsimtsiou, Z., Haidich, A. B., Drontsos, A., Dantsi, F., Sekeri, Z., Drosos, E., ... & Arvanitidou, M. (2017). Pathological Internet use, cyberbullying and mobile phone use in adolescence: A school-based study in Greece. *International journal of adolescent medicine and health*, 30(6), 20160115.
- Yang, C. C., & Brown, B. B. (2013). Motives for using Facebook, patterns of Facebook activities, and late adolescents' social adjustment to college. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(3), 403–416.
- Youniss, J., & Haynie, D. (1992). Friendship in Adolescence. *Developmental and Behavioral Pediatrics*, 13(1), 59-66
- Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2007). Online Communication and Adolescent Well-Being: Testing the Stimulation Versus the Displacement Hypothesis. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12, 1169–1182.
doi:10.1111/j.10836101.2007.00368.x

- Verswijvel, K., Heirman, W., Hardies, K., & Walrave, M. (2018). Designing and validating the friendship quality on social network sites questionnaire. *Computers in Human Behavior*, 86, 289-298
- Wegge, D., Vandebosch, H., Eggermont, S., & Pabian, S. (2016). Popularity through online harm: The longitudinal associations between cyberbullying and sociometric status in early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 36(1), 86-107.
- Wolke, D., Lee, K., & Guy, A. (2017). Cyberbullying: a storm in a teacup? *European child & adolescent psychiatry*, 26, 899-908.
- Zych, I., Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2019). Protective factors against bullying and cyberbullying: A systematic review of meta-analyses. *Aggression and violent behavior*, 45, 4-19.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Ερωτηματολόγιο έρευνας

Το παρόν ερωτηματολόγιο δίνεται στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας του μεταπτυχιακού προγράμματος «Επιστήμες της Αγωγής», με τίτλο: «Ποιότητα των διαδικτυακών φιλικών σχέσεων, διαδικτυακός εκφοβισμός και ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εφήβων».

Τα στοιχεία τα οποία θα συλλεγούν **θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά** για τους σκοπούς της έρευνας. Το όνομά σας δε θα συσχετιστεί σε καμία περίπτωση με τα δεδομένα που θα συγκεντρωθούν κατά την έρευνα, καθώς **η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου είναι ανώνυμη**.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συμμετοχή και τη συνεργασία,

Τσιατσίβα Χαρίκλεια

Φιλόλογος – Μεταπτυχιακή φοιτήτρια ΕΑΠ

Δημογραφικά χαρακτηριστικά μαθητή/τριας

Φύλο

Αγόρι ☐ Κορίτσι ☐

Ποια είναι η ηλικία σου σήμερα;

.....

Τάξη

A ☐ B ☐ Γ ☐

Σκεφτείτε έναν/μία διαδικτυακό σας φίλο/η, που επικοινωνείτε πολύ συχνά μαζί του. Ακολουθούν μερικές ερωτήσεις σχετικά με τα συναισθήματά σας απέναντι στον/στην διαδικτυακό φίλο/η. Παρακαλούμε, αναφέρετε τον βαθμό στον οποίο συμφωνείτε με καθεμία από τις ακόλουθες δηλώσεις, χρησιμοποιώντας μια 5βάθμια κλίμακα, όπου:

- 1 = «Διαφωνώ απόλυτα»
2 = «Διαφωνώ»
3 = «Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ»
4 = «Συμφωνώ»
5 = «Συμφωνώ απόλυτα»

Κυκλώστε τον αριθμό που αντιπροσωπεύει καλύτερα την απάντησή σας.

	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
1. Νοιάζομαι για αυτόν/αυτήν.	1	2	3	4	5
2. Τον/Την συμπαθώ.	1	2	3	4	5
3. Νιώθω χαρά που είναι φίλος/η μου.	1	2	3	4	5
4. Έχει καλές ιδέες σχετικά με πράγματα που μπορούμε να κάνουμε για να διασκεδάσουμε.	1	2	3	4	5
5. Με κάνει συχνά να γελώ.	1	2	3	4	5
6. Μου αρέσει να κουβεντιάζω μαζί του/της.	1	2	3	4	5
7. Μου αρέσει να είμαι στη συντροφιά του/της.	1	2	3	4	5
8. Με βοηθάει όταν το έχω ανάγκη.	1	2	3	4	5
9. Μου δανείζει πράγματα που χρειάζομαι.	1	2	3	4	5

10. Με βοηθάει να ολοκληρώσω και να επιτύχω κάτι.	1	2	3	4	5
11. Είναι κάποιος/α στον οποίο/στην οποία μπορώ να μιλήσω για λεπτά ζητήματα.	1	2	3	4	5
12. Αντιλαμβάνεται πότε είμαι αναστατωμένος/η.	1	2	3	4	5
13. Είναι κάποιος/α στον οποίο/στην οποία μπορώ να εμπιστευθώ μυστικά.	1	2	3	4	5
14. Με κάνει να νιώθω έξυπνος/η.	1	2	3	4	5
15. Με κάνει να νιώθω ξεχωριστός/ή.	1	2	3	4	5
16. Με επικροτεί όταν κάνω κάτι καλά.	1	2	3	4	5

Ακολουθούν ορισμένες γενικές ερωτήσεις για τον/την διαδικτυακό σας φίλο/η.

- ο Ποιο είναι το **φύλο** του/της; Αγόρι ☐ Κορίτσι ☐
- ο Σχετικά με την **ηλικία** του (να επιλέξετε μία απάντηση):
  - Είναι μεγαλύτερος/η; ☐
  - Είναι μικρότερος/η; ☐
  - Είστε συνομήλικοι; ☐
- ο Επιλέξτε μία απάντηση από τις παρακάτω:
  - Τον/ην γνωρίζατε ήδη από την «πραγματική ζωή» πριν γίνετε φίλοι στο Facebook; ☐
  - Τον/ην γνωρίζετε μόνο μέσω Facebook; ☐
  - Γνωριστήκατε για πρώτη φορά μέσω Facebook πριν γνωρίσετε αυτό το άτομο στην «πραγματική ζωή»; ☐

Ακολουθούν ορισμένες ερωτήσεις σχετικά με κάποιες συμπεριφορές που έχετε βιώσει είτε μέσω κινητού τηλεφώνου είτε μέσω διαδικτύου. Σας παρακαλούμε, να απαντήσετε σε αυτές έχοντας κατά νου τις **τελευταίες 90 ημέρες**. Κυκλώστε τον αριθμό που αντιπροσωπεύει την απάντησή σας, όπου:

1 = «Ποτέ»

2 = «1-2 φορές»

3 = «Μερικές φορές»

4 = «Πολλές φορές»

5 = «Κάθε μέρα»

	Ποτέ	1-2 φορές	Μερικές φορές	Πολλές φορές	Κάθε μέρα
1. Σου έχει στείλει κάποιος μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) για να σε κοροϊδέσει, ή να σου μιλήσει άσχημα;	1	2	3	4	5
2. Σου έχει στείλει κάποιος μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου), προσποιούμενος ότι είναι κάποιος άλλος, για να σου φερθεί άσχημα;	1	2	3	4	5
3. Έχει στείλει κάποιος μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε άλλους στο οποίο σε κοροϊδεύει, λέει άσχημα πράγματα για σένα ή πράγματα που δεν ισχύουν;	1	2	3	4	5
4. Έχει στείλει κάποιος δικές σου φωτογραφίες ή βίντεο σε άλλους χωρίς την άδεια σου, για να σε κοροϊδέσει;	1	2	3	4	5
5. Έχει στείλει ή δείξει κάποιος δικά σου μηνύματα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου), σε άλλους χωρίς την άδεια σου, για να σε κοροϊδέσει, να μιλήσει άσχημα για σένα ή να πει πράγματα για σένα που δεν ισχύουν;	1	2	3	4	5
6. Σου έχει στείλει επίτηδες κάποιος αρχείο που περιείχε ιό;	1	2	3	4	5
7. Έχει πάρει κάποιος το δικό σου κινητό τηλέφωνο χωρίς τη θέληση σου, για να το χρησιμοποιήσει προσποιούμενος ¹ ότι είσαι εσύ και να στείλει μηνύματα, ή να πάρει τηλέφωνο σε φίλους ή γνωστούς σου;	1	2	3	4	5
8. Έχει γράψει ή έχει ανεβάσει κάποιος κάτι στο δικό σου προφίλ κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Twitter κλπ) για να σε κοροϊδέσει, ή να σου μιλήσει άσχημα;	1	2	3	4	5
9. Έχει πει κάποιος άσχημα πράγματα για σένα στο διαδίκτυο, για να κάνει τους φίλους σου να σε διαγράψουν από φίλο, να σε «αποκλείσουν», ή να σε αντιπαθήσουν;	1	2	3	4	5

10. Σου έχει στείλει κάποιος μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) για να σε απειλήσει;	1	2	3	4	5
11. Έχει γράψει κάποιος κάτι για σένα στο διαδίκτυο το οποίο δεν ήθελες να δουν οι άλλοι;	1	2	3	4	5
12. Έχει μπει κανείς σε δικό σου λογαριασμό (π.χ. ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης) χωρίς την άδεια σου;	1	2	3	4	5

Αν σου έχει κάνει κάποιο άτομο κάτι από τα παραπάνω, σημείωσε με ένα X την απάντησή σου στις παρακάτω ερωτήσεις έχοντας στο μυαλό σου την πιο πρόσφατη εμπειρία σου.

ΝΑΙ	ΟΧΙ	
☐	☐	α. Γνώριζες ποιο ήταν το άτομο που έκανε αυτή την πράξη;
☐	☐	β. Το άτομο που έκανε αυτή την πράξη, την έκανε για να σε στενοχωρήσει, ή να σε πληγώσει;
☐	☐	γ. Το άτομο που έκανε αυτή την πράξη, την έκανε χωρίς εσύ να το προκαλέσεις (δηλαδή χωρίς να έχετε μαλώσει, ή να το έχεις ενοχλήσει);
☐	☐	δ. Ένιωσες ότι ήσουν αδύναμος να υπερασπιστείς τον εαυτό σου;
☐	☐	ε. Ένιωσες πόνο, φόβο, ντροπή ή στεναχώρια εξαιτίας αυτής της πράξης;
Στ. Μέσω ποιας συσκευής/ προγράμματος συνέβη αυτή η πράξη; ☐ Κινητό τηλέφωνο ☐ Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (e-mail) ☐ Εικονικό δωμάτιο συζήτησης (chat-room) ☐ Υπηρεσία ανταλλαγής άμεσων μηνυμάτων ☐ Ιστοσελίδα Κοινωνικής δικτύωσης ☐ Σε κάποιον εικονικό κόσμο ☐ Άλλο (παρακαλώ συμπλήρωσε)		

Ακολουθούν ορισμένες ερωτήσεις σχετικά με κάποιες συμπεριφορές που έχετε εκδηλώσει εσείς είτε μέσω κινητού τηλεφώνου είτε μέσω διαδικτύου. Σας παρακαλούμε, να απαντήσετε σε αυτές έχοντας κατά νου τις **τελευταίες 90 ημέρες**.

Κυκλώστε τον αριθμό που αντιπροσωπεύει την απάντησή σας, όπου:

1 = «Ποτέ»

2 = «1-2 φορές»

3 = «Μερικές φορές»

4 = «Πολλές φορές»

5 = «Κάθε μέρα»

	Ποτέ	1-2 φορές	Μερικές φορές	Πολλές φορές	Κάθε μέρα
1. Έχεις στείλει μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε κάποιον για να τον κοροϊδέψεις, ή να του μιλήσεις άσχημα;	1	2	3	4	5
2. Έχεις στείλει μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε κάποιον, προσποιούμενος ότι είσαι κάποιος άλλος για να του φερθείς άσχημα;	1	2	3	4	5
3. Έχεις στείλει μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε άλλους για να κοροϊδέψεις κάποιο τρίτο άτομο, να μιλήσεις άσχημα γι' αυτό ή να πεις πράγματα γι' αυτό που δεν ισχύουν;	1	2	3	4	5
4. Έχεις στείλει φωτογραφίες ή βίντεο κάποιου ατόμου σε άλλους χωρίς την άδεια του, για να το κοροϊδέψεις;	1	2	3	4	5
5. Έχεις στείλει ή δείξει μηνύματα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) κάποιου ατόμου σε άλλους, χωρίς την άδεια του, για να το κοροϊδέψεις, να μιλήσεις άσχημα για αυτό ή να πεις πράγματα για αυτό που δεν ισχύουν;	1	2	3	4	5
6. Έχεις στείλει επίτηδες αρχείο που περιείχε ιό σε κάποιον;	1	2	3	4	5
7. Έχεις πάρει το κινητό τηλέφωνο κάποιου χωρίς τη θέληση του, για να το χρησιμοποιήσεις προσποιούμενος ότι είσαι εκείνος και να στείλεις μηνύματα, ή να πάρεις τηλέφωνο σε φίλους ή γνωστούς του;	1	2	3	4	5
8. Έχεις γράψει ή έχεις ανεβάσει κάτι στο προφίλ κοινωνικής δικτύωσης κάποιου (Facebook, Twitter κλπ) για να τον κοροϊδέψεις, ή να μιλήσεις άσχημα γι' αυτόν;	1	2	3	4	5

9. Έχεις πει άσχημα πράγματα για κάποιον στο διαδίκτυο, για να κάνεις τους φίλους του να τον διαγράψουν από φίλο, να τον «αποκλείσουν», ή να τον αντιπαθήσουν;	1	2	3	4	5
10. Έχεις στείλει μήνυμα (στο κινητό ή μέσω διαδικτύου) σε κάποιον για να τον απειλήσεις;	1	2	3	4	5
11. Έχεις γράψει κάτι για κάποιον στο διαδίκτυο το οποίο δεν ήθελε να δουν οι άλλοι;	1	2	3	4	5
12. Έχεις μπει σε λογαριασμό κάποιου (π.χ. ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης) χωρίς την άδεια του;	1	2	3	4	5

Αν σου έχει κάνει κάποιο άτομο κάτι από τα παραπάνω, σημείωσε με ένα X την απάντησή σου στις παρακάτω ερωτήσεις έχοντας στο μυαλό σου την πιο πρόσφατη εμπειρία σου.

ΝΑΙ	ΟΧΙ	
☐	☐	α. Ξεκίνησες εσύ αυτή την πράξη;
☐	☐	β. Έκανες αυτή την πράξη, για να στενοχωρήσεις, ή να πληγώσεις το άλλο άτομο;
☐	☐	γ. Έκανες αυτή την πράξη, χωρίς να σε προκαλέσει το άλλο άτομο (δηλαδή χωρίς να έχετε μαλώσει, ή να σε έχει ενοχλήσει);
☐	☐	δ. Ένωσες ότι ήσουν πιο ισχυρός από το άλλο άτομο;
☐	☐	ε. Το άλλο άτομο ένωσε πόνο, φόβο, ντροπή ή στεναχώρια εξαιτίας αυτής της πράξης;
στ. Μέσω ποιας συσκευής/ προγράμματος έκανες αυτή η πράξη; ☐ Κινητό τηλέφωνο ☐ Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (e-mail) ☐ Εικονικό δωμάτιο συζήτησης (chat-room) ☐ Υπηρεσία ανταλλαγής άμεσων μηνυμάτων ☐ Ιστοσελίδα Κοινωνικής δικτύωσης ☐ Σε κάποιον εικονικό κόσμο ☐ Άλλο (παρακαλώ συμπλήρωσε)		

Για κάθε θέμα, σημειώστε αν Δεν Ισχύει, Ισχύει Κάπως ή Ισχύει Σίγουρα. Θα μας βοηθούσε αν απαντούσατε σε όλα τα θέματα όσο καλύτερα μπορείτε ακόμα και αν δεν είστε απόλυτα σίγουρος/η ή το θέμα φαίνεται αστείο! Παρακαλούμε να απαντήσετε βασιζόμενοι στο πώς ήταν τα πράγματα για σας κατά τους τελευταίους έξι μήνες.

	Ισχύει σίγουρα	Δεν Ισχύει	Ισχύει κάπως
Προσπαθώ να είμαι αρεστός/ή στους άλλους. Νοιάζομαι για τα αισθήματά του.	☐	☐	☐
Είμαι ανήσυχος/η. Δεν μπορώ να καθίσω ήσυχα για πολλή ώρα.	☐	☐	☐
Έχω συχνά πονοκεφάλους, πόνο στο στομάχι ή αδιαθεσία.	☐	☐	☐
Συνήθως μοιράζομαι με τους άλλους (φαγητό, παιχνίδια, στυλό κτλ.	☐	☐	☐
Θυμώνω πολύ και συχνά χάνω τη ψυχραιμία μου.	☐	☐	☐
Συνήθως είμαι μόνος/η. Γενικά παίζω μόνος/η ή μένω με τον εαυτό μου.	☐	☐	☐
Συνήθως κάνω αυτό που μου ζητάνε	☐	☐	☐
Ανησυχώ πολύ	☐	☐	☐
Βοηθώ κάποιον/α που είναι πληγωμένος/η, αναστατωμένος/η ή αισθάνεται άρρωστος/η	☐	☐	☐
Βοηθώ κάποιον/α που είναι πληγωμένος/η, αναστατωμένος/η ή αισθάνεται άρρωστος/η	☐	☐	☐
Συνεχώς στριφογυρίζω και κουνιέμαι.	☐	☐	☐
Έχω ένα/μία ή περισσότερους/ες καλούς/ες φίλους/ες.	☐	☐	☐
Μαλώνω πολύ. Μπορώ να αναγκάζω τους άλλους να κάνουν το δικό μου	☐	☐	☐
Αισθάνομαι συχνά δυστυχισμένος/η, αποκαρδιωμένος/η ή κλαίω	☐	☐	☐
Τα άτομα της ηλικίας μου γενικά με συμπαθούν	☐	☐	☐
Είμαι συχνά αφηρημένος/η, δυσκολεύομαι να συγκεντρωθώ	☐	☐	☐
Είμαι νευρικός/ή σε νέες καταστάσεις. Χάνω εύκολα την αυτοπεποίθησή μου	☐	☐	☐
Είμαι καλός/ή με τα μικρότερα παιδιά	☐	☐	☐
Συχνά με κατηγορούν ότι λέω ψέματα ή εξαπατώ	☐	☐	☐
Τα άλλα παιδιά ή οι νέοι/ες με κοροϊδεύουν ή με αγριεύουν	☐	☐	☐
Συχνά προσφέρομαι να βοηθήσω τους άλλους (Γονείς, καθηγητές, παιδιά)	☐	☐	☐
Σκέφτομαι πριν κάνω κάτι	☐	☐	☐
Παίρνω πράγματα που δεν μου ανήκουν από το σπίτι, το σχολείο ή αλλού	☐	☐	☐
Τα πηγαίνω καλύτερα με τους ενήλικες παρά με άτομα της ηλικίας μου	☐	☐	☐
Έχω πολλούς φόβους, τρομάζω εύκολα	☐	☐	☐
Τελειώνω τη δουλειά που κάνω. Η προσοχή μου είναι καλή	☐	☐	☐

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

*Έγκριση διεξαγωγής έρευνας από την Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης νομού
Τρικάλων*

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Τρίκαλα, 10-03-2023
Αρ. Πρωτ.:2846/Φ.6.3

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ Δ/ΝΣΗ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Α Π Ο Φ Α Σ Η

Ταχ. Δ/ση: Μ. Μπότσαρη 2
Τ.Κ. – Πόλη: 421 32 Τρίκαλα
Ιστοσελίδα: <http://dide.tri.sch.gr>
Ηλ. Ταχ.: mail@dide.tri.sch.gr
Τηλέφωνο: 2431046427
Πληροφορίες: Ε. Κωστοπούλου

ΘΕΜΑ: «Έγκριση διεξαγωγής έρευνας σε σχολεία»

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΗΣ Δ.Ε. ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Έχοντας υπόψη:

1. Το αρθ. 88 παρ.1 του ν. 4823/2021 (ΦΕΚ 136/τ' Α'/03-08-2021)
2. Το αρθ. 123 παρ.2 του ν. 4876/2021 (ΦΕΚ 251/τ' Α'/23-12-2021)
3. Την με αριθ. 170405/ΓΤ1/28.12.2021 ΥΑ (ΦΕΚ 6273/ τ. Β'/ 28.12.2021) με θέμα «Καθορισμός των ειδικότερων καθηκόντων και αρμοδιοτήτων των Διευθυντών Εκπαίδευσης».
4. Την υπ' αριθμ. Φ.353.1/120/88595/Ε3/18-07-2022(ΑΔΑ:ΨΦΡ446ΜΤΛΗ-29Π) Απόφαση του Υ.ΠΑΙ.Θ. με θέμα: «Τοποθέτηση Διευθυντών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης».
5. Την από 10-03-2023 αίτηση για έγκριση διεξαγωγής έρευνας σε σχολεία και τα απαραίτητα δικαιολογητικά της κ. Χαρίκλειας Τσιατσίαβα, κλ. ΠΕ02- Φιλολόγων .

Αποφασίζουμε

Εγκρίνουμε την διεξαγωγή έρευνας στο 1^ο και 2^ο Γυμνάσιο Καλαμπάκας από την κ. Χαρίκλεια Τσιατσίαβα κλ. ΠΕ02-Φιλολόγων με τίτλο «Ποιότητα των διαδικτυακών φιλικών σχέσεων, διαδικτυακός εκφοβισμός και ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εφήβων» στα πλαίσια εκπόνησης της διπλωματικής της εργασίας στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Οι μαθητές θα κληθούν να απαντήσουν σε ένα ανώνυμο ερωτηματολόγιο, στο οποίο δεν θα εκθέσουν προσωπικά τους στοιχεία, παρά μόνο το φύλο, την ηλικία και την τάξη.

ΚΟΙΝ.: 1. 1^ο Γυμνάσιο Καλαμπάκας
2. 2^ο Γυμνάσιο Καλαμπάκας
3. Χαρίκλεια Τσιατσίαβα

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Δ.Ε. ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Δρ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ. ΚΑΠΑΝΙΑΡΗΣ
ΠΕ86- ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Έντυπο ενημέρωσης /συγκατάθεσης γονέων και κηδεμόνων

Αγαπητοί γονείς και κηδεμόνες,

Με την παρούσα επιστολή επιθυμώ να ζητήσω τη συγκατάθεσή σας για τη συμμετοχή του παιδιού σας σε έρευνα, που πραγματοποιείται στα πλαίσια της διπλωματικής μου εργασίας στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, με τίτλο: «Ποιότητα των διαδικτυακών φιλικών σχέσεων, διαδικτυακός εκφοβισμός και ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εφήβων». Στόχος της έρευνας είναι να διερευνηθούν τυχόν συσχετισμοί μεταξύ της ποιότητας της διαδικτυακής φιλίας, του διαδικτυακού εκφοβισμού και των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών των εφήβων.

Το παιδί σας θα χρειαστεί να συμπληρώσει στο σχολείο ένα **ανώνυμο ερωτηματολόγιο**, στο οποίο δεν θα εκθέσει προσωπικά του στοιχεία, παρά μόνο το φύλο, την ηλικία και την τάξη στην οποία φοιτά. Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου θα βοηθήσει στην ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας, αλλά και θα προσφέρει στο παιδί σας τη μοναδική εμπειρία της συμμετοχής του σε μια επιστημονική ερευνητική διαδικασία.

Για το σκοπό αυτό, σας ζητώ την ενυπόγραφη γραπτή σας συγκατάθεση, συμπληρώνοντας το έντυπο συγκατάθεσης γονέα/κηδεμόνα που ακολουθεί.

Σας ευχαριστώ θερμά για τη συνεργασία σας!

Με εκτίμηση

Τσιατσίαβα Χαρίκλεια

Φιλολόγος – Μεταπτυχιακή φοιτήτρια ΕΑΠ

Έντυπο συγκατάθεσης γονέα/κηδεμόνα

Δηλώνω υπεύθυνα ότι αποδέχομαι τη συμμετοχή του παιδιού μου στην έρευνα με τίτλο: «Ποιότητα των διαδικτυακών φιλικών σχέσεων, διαδικτυακός εκφοβισμός και ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εφήβων». Το παιδί μου συμμετέχει εθελοντικά στην έρευνα και διατηρεί το δικαίωμα να διακόψει τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου εάν και όποτε θελήσει.

Ονοματεπώνυμο γονέα/κηδεμόνα

Υπογραφή

.....

.....

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 και τα άρθρα 2,4,6 παρ. 3 του Ν. 1256/1982, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον.